

بِسْمِ اللَّهِ

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَعَجِّلْ فَرَجَهُمْ

فاتی

پایه نهم دوره اول متوسطه / راهنمای معلم

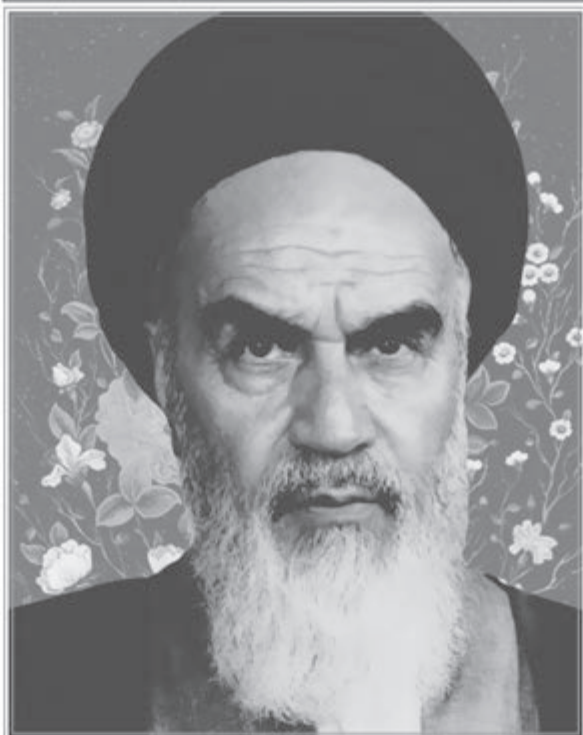

وزارت آموزش و پرورش
سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

نام کتاب :	راهنمای معلم فارسی پایه نهم دوره اول متوسطه - ۹۷۲۱
بدید آورنده :	سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی
مدیریت برنامه‌ریزی درسی و تألیف :	دفتر تألیف کتاب‌های درسی عمومی و متوسطه نظری
شناسه افزوده برنامه‌ریزی و تألیف :	فریدون اکبری شلدره، علیرضا چنگیزی، حسین قاسم پور مقدم، ملاحت نجفی، محمدحسین نجفی و رادمان رسولی‌مهربانی (اعضای شورای برنامه‌ریزی و گروه تألیف)
مدیریت آماده‌سازی هنری :	اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی
شناسه افزوده آماده‌سازی :	احمدرضا امینی (مدیر امور فنی و چاپ) - جواد صفری (طراح گرافیک) - شهرزاد قنبری (صفحه‌آرا) - کبری اجابتی، مرضیه اخلاقی، فاطمه گیتی‌جبین، نوشین معصوم‌دوست، زینت بهشتی‌شیرازی، مریم دهقان‌زاده، ناهید خیام‌باشی (امور آماده‌سازی)
نشانی سازمان :	تهران : خیابان ایرانشهر شمالی - ساختمان شماره ۴ آموزش و پرورش (شهید موسوی) تلفن : ۸۸۸۳۱۱۶۱-۹، دورنگار : ۸۸۳۰۹۲۶۶، کد پستی : ۱۵۸۴۷۴۷۳۵۹ وبگاه : www.chap.sch.ir و www.irtextbook.ir
ناشر :	شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران : تهران - کیلومتر ۱۷ جاده مخصوص کرج - خیابان ۶۱ (داروپخش) تلفن : ۴۴۹۸۵۱۶۱-۵، دورنگار : ۴۴۹۸۵۱۶۰، صندوق پستی : ۳۷۵۱۵-۱۳۹
جایگاه :	شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران «سهامی خاص»
سال انتشار و نوبت چاپ :	چاپ سوم ۱۴۰۳

کلیه حقوق مادی و معنوی این کتاب متعلق به سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش است و هرگونه استفاده از کتاب و اجزای آن به صورت چاپی و الکترونیکی و ارائه در پایگاه‌های مجازی، نمایش، اقتباس، تلخیص، تبدیل، ترجمه، عکس‌برداری، نقاشی، تهیه فیلم و تکتیر به هر شکل و نوع بدون کسب مجوز از این سازمان ممنوع است و متخلفان تحت پیگرد قانونی قرار می‌گیرند.

«آنس و الفت انسان با هنر و آثار هنری شامل ادبیات، نقاشی و ... برخاسته از حس زیبایی شناسی اوست. هنر، آدمی را به شناخت سرچشمه زیبایی ها فرا می خواند و روح سرکش او را به آرامش می رساند.»

امام خمینی (رحمة الله علیه)

پیشگفتار : سخنی با دبیران ارجمند

بخش اول : کلیات

- ۲ مبانی برنامه درسی حوزه تربیت و یادگیری زبان و ادبیات فارسی دوره اول متوسطه
- ۴ رویکردهای حاکم در برنامه درسی حوزه تربیت و یادگیری زبان و ادبیات فارسی دوره اول متوسطه
- ۶ اصول حاکم بر راهنمای برنامه درسی حوزه تربیت و یادگیری فارسی دوره اول متوسطه
- اهداف برنامه درسی حوزه تربیت و یادگیری زبان و ادبیات فارسی پایه نهم
- ۱۲ ساختار کلی کتاب فارسی نهم
- ۱۴ ساختار درس های کتاب فارسی نهم
- ۱۸ جدول نمایی کتاب فارسی نهم
- ۲۶ کلیاتی درباره آموزش عناصر اصلی برنامه درسی زبان و ادبیات فارسی
- ۲۸ خواندن (درک مطلب، روخوانی)
- ۲۸ کتاب خوانی
- ۳۷ املا
- ۳۸ دانش های زبانی (دستور زبان)
- ۴۶ روش های یاددهی - یادگیری در برنامه درسی
- ۵۴ الگوی تدریس چیست؟
- ۵۹ عوامل مورد توجه در یادگیری
- ۶۴ ارزشیابی در برنامه درسی حوزه تربیت و یادگیری فارسی اول متوسطه

بخش دوم : بررسی درس ها

- ۷۵ ستایش : به نام خداوند جان و خرد
- ۷۹ فصل ۱ : زیبایی آفرینش
- ۸۰ درس ۱ : آفرینش همه تنبیه خداوند دل است
- ۸۶ حکایت : سفر
- ۸۷ درس ۲ : عجایب صنع حق تعالی
- ۹۳ شعرخوانی : پرواز
- ۹۵ فصل ۲ : شکفتن
- ۹۶ درس ۳ : مثل آینه / کار و شایستگی

۱۰۱	حکایت : باغبان نیک اندیش
۱۰۲	درس ۴ : هم نشین
۱۰۹	روان خوانی : دریچه های شکوفایی
۱۱۰	فصل آزاد : ادبیات بومی ۱
۱۱۱	درس ۵ : درس آزاد
۱۱۳	فصل ۳ : سبک زندگی
۱۱۴	درس ۶ : آداب زندگی
۱۲۱	حکایت : شو، خطر کن
۱۲۲	درس ۷ : پرتو امید
۱۲۹	درس ۸ : همزیستی با امام میهن
۱۳۳	شعرخوانی : دوراندیشی
۱۳۶	فصل ۴ : نام ها و یادها
۱۳۷	درس ۹ : راز موفقیت
۱۴۵	درس ۱۰ : آرشی دیگر
۱۵۴	حکایت : نیک رایان
۱۵۵	درس ۱۱ : زن پارسا
۱۵۹	روان خوانی : دروازه های به آسمان
۱۶۲	فصل ۵ : اسلام و انقلاب اسلامی
۱۶۳	درس ۱۲ : پیام آور رحمت
۱۷۱	حکایت : سیرت سلمان
۱۷۲	درس ۱۳ : آشنای غریبان، میلاد گل
۱۷۹	درس ۱۴ : پیدای پنهان
۱۸۴	شعرخوانی : بود قدر تو افزون از ملایک
۱۸۵	فصل آزاد : ادبیات بومی ۲
۱۸۶	درس ۱۵ : درس آزاد
۱۸۸	فصل ۶ : ادبیات جهان
۱۸۹	درس ۱۶ : آرزو
۱۹۶	درس ۱۷ : شازده کوچولو
۱۹۹	روان خوانی : دو نقاش
۲۰۰	نیایش : بیا تا برآریم دستی ز دل
۲۰۱	فهرست منابع

سخنی با دبیران ارجمند

والا نگشت هیچ کس و عالم

نادیده مَر معلّم والا را
(ناصرخسرو)

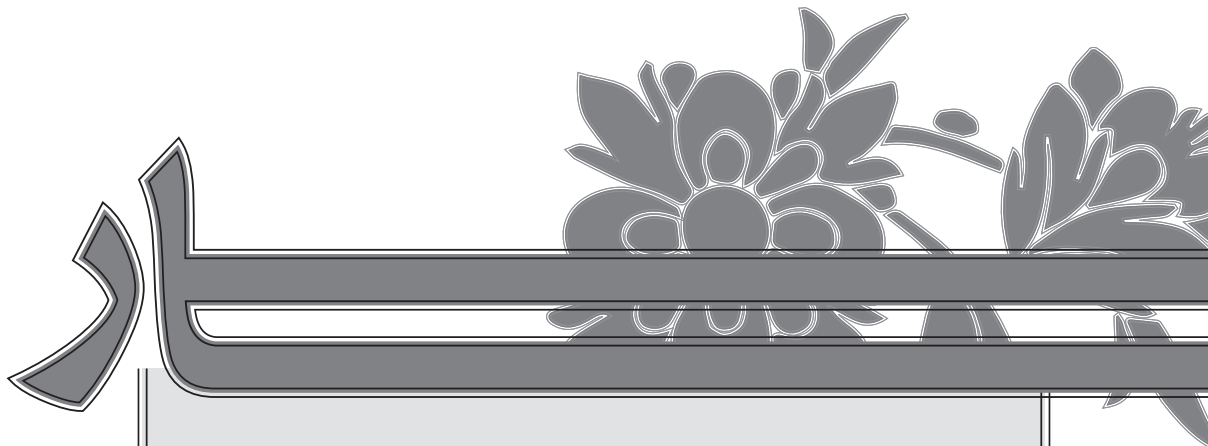
ستایش خداوند پاک و مهربان را سزااست که به ما زمان و توان داد تا بتوانیم در پرتو مهر و نواختش، این کار را در جهت اهداف فرهنگی - تربیتی نظام آموزش و پرورش و با تأکید بر نقش تأثیرگذار معلّم و ارتقای خودباوری در فرایند یاددهی - یادگیری به پیش ببریم.

فارسی پایه نهم با ساختار جدید (فارسی و نگارش) از دید پیوستاری و برنامه‌ریزی تألیف کتاب‌های فارسی، دنباله همان زنجیره‌ای است که از پایه اول ابتدایی پدیدار گشت و پس از پیمودن فراز و فرودها و کسب تجربه‌ها، اکنون این چنین، رخ نموده است.

با استقلال یافتن «نگارش» و تألیف کتاب ویژه‌ای برای آن، از مهر سال ۱۳۹۳، مجال رویش دوباره درس نگارش و انشا فراهم می‌شود و در پی آن، فضای آفرینش و خلاقیت نیز در بهینه آموزش‌های مدرسی ما درخشان‌تر می‌شود و به پرورش ذوق و بالندگی استعدادها و تقویت تخیل، کمک بیشتری می‌کند. افزون بر این، آموزش املا، نگارش و انشا نیز به شیوه‌های علمی و جهت یافته، مبتنی بر محتوایی ساخت‌مند صورت می‌گیرد.

کتاب راهنمای معلّم فارسی پایه نهم، برای آشنایی بیشتر با مبانی برنامه و همسو کردن نگرش دبیران گرامی این درس با رویکردها و اهداف آموزشی - تربیتی، سامان یافته است. قصد ما در این کتاب، فراهم کردن گنجینه‌ای از دانش نبوده است بلکه خواسته‌ایم برای هر موضوع، دریچه‌ای به روی ذهن‌ها بگشاییم و جهشی در روش‌ها ایجاد کنیم و باقی را به همت بلند شما همکاران عزیز بسپاریم؛ به همین روی، برخی درس‌ها را فراخ تر و برخی دیگر را به اشارت، بررسی کرده‌ایم؛ پس کتاب راهنمای معلّم، آغاز راهی است که پویه‌ها و باریک اندیشی‌ها و تلاش‌های پیگیر آموزشی شما آن را به فرجام درست و هنجارمند می‌رساند. بر بنیاد آنچه گفته‌ایم، درنگ در زمینه‌های زیر، بایسته است:

- پیوستگی «فارسی و نگارش» با کتاب‌های دوره ابتدایی، ایجاب می‌کند که معلمان گرامی از موضوع‌ها و مباحث مطرح شده در دوره پیشین، کاملاً آگاه باشند.

– با توجه به اینکه رویکرد آموزشی کتاب فارسی، فعالیت محور و مشارکتی است، توصیه می‌شود همکاران محترم با به کارگیری روش‌های پویا و فعال آموزشی همچون: گفت و گو و بحث گروهی، همیاری و قضاوت عملکرد و با ورود فعالانه دانش‌آموزان در فرایند یاددهی – یادگیری، کلاس را سرزنده و با طراوت نگهدارند تا آموزش و یادگیری، پویا، پایا، مانا تر و ژرف‌تر صورت گیرد.

– در تألیف کتاب، به ویژه در بخش دانش‌های زبانی و ادبی، اصل را بر «تدریج»، «سیر تکوینی» و آموزش مرحله‌ای نهاده‌ایم؛ بنابراین، از گسترش مباحث و شرح غیر ضروری که به انباشت دانش، خستگی و فرسایش ذهنی دانش‌آموزان می‌انجامد، باید پرهیز کرد؛ زیرا مباحث نگارشی، دستوری و ادبی در سال‌های بعد، فربه‌تر و کامل‌تر بیان خواهد شد، بنابراین در آموزش باید اندازه نگاه داشت و به ساختار کتاب پایبند بود که «این به ظاهر نقص، تدریج آوری است».

اگرچه از زمان آغاز آموزش زبان و ادبیات فارسی در مدارس تاکنون تلاش‌های بسیاری برای بهبود کیفیت آموزش انجام شده است اما همچنان راهی طولانی تا رسیدن به وضعیت مطلوب در پیش داریم. حلقه‌های متعددی باید دست به دست هم دهند و گروه‌های گوناگونی باید سخت بکوشند تا این راه هموار شود. در این میان، معلمان زبان و ادبیات فارسی، تأثیرگذارترین گروه هستند؛ در کلاس‌های درس است که تعیین‌کننده‌ترین اتفاقات رخ می‌دهد و معلم است که می‌تواند دانش‌آموزان را به ادبیات فارسی علاقه‌مند یا بی‌علاقه کند.

همه عناصر محتوایی کتاب فارسی، بر پایه اصول علم برنامه‌ریزی، به صورت یکپارچه و درهم تنیده سازماندهی شده است. از این رو، آموزش کتاب‌های فارسی و نگارش باید تنها به یک دبیر واگذار شود و برنامه‌ریزان محترم آموزش مدارس نیز در اجرا باید به این اصل پایبند باشند و از تفکیک ساعات و مواد درسی (فارسی، املا و نگارش) و تقسیم آن میان چند دبیر، به ویژه دبیران غیرمتخصص جداً خودداری کنند. – توصیه می‌شود همکاران گرامی تلاش کنند تا دانش‌آموز درباره متنی که می‌خواند نقادانه فکر کند

و بین متن و زندگی روزمره، ارتباط برقرار کند. دانش‌آموز را باید به سمتی راهبری کرد که درک عمیق‌تری از مفاهیم کتاب به دست آورد. باید برای تحقق این مهم، پیش از شروع هر درس، فضای ذهنی دانش‌آموز را برای برداشت‌هایی واقعی‌تر، آماده کرد.

— باید توجه شود که آموخته‌ها، کاربردی باشد؛ برای نمونه متن‌های کتاب منجر به تقویت مهارت خواندن و درک مطلب شود؛ خودارزیابی‌ها به تقویت تفکر نقادانه بینجامد و دانش‌های زبانی و ادبی، دانش‌آموزان را در مسیر درست‌نویسی توانمند سازد و آنان را به فهم بهتری از متن برساند.

آنچه در برنامه آموزشی و فرایند یاددهی — یادگیری درس ادبیات فارسی باید به طور ویژه مورد تأکید قرار گیرد، توجه به دو مسئله زیر است :

الف) تقویت سواد خوانداری و خُرده مهارت‌های آوایی زبان.

ب) پرورش سواد ادراکی با در نظر گرفتن لایه‌ها و سطوح درک متن.

در این دو زمینه، همه ما به مطالعه و تمرین بیشتری نیاز داریم و از هر فرصتی برای یادگیری باید بهره بگیریم تا خود خواننده و یادگیرنده خوبی نباشیم، آموزنده خوبی نخواهیم بود.

گروه زبان و ادب فارسی

دفتر تألیف کتاب‌های درسی عمومی و متوسطه نظری

نظرسنجی کتاب‌درسی

بخش اوّل

کلیات

مبانی برنامه‌درسی حوزه تربیت و یادگیری زبان و ادبیات فارسی دوره اول متوسطه

مقدمه

زبان و ادبیات فارسی، بازنمایاننده اندیشه‌ها، باورها و شکوه فکر فرهیخته فرهنگ ایران است و چونان میراث ارزشمند نسل‌ها و سده‌ها از گذشته به امروز، راه یافته است. برگ برگ فرهنگ و ادب فارسی را آثار منشور و منظومی تشکیل داده که بیانگر غنای اندیشه و پیش‌روی ایرانیان است. توجه به این موضوع حیاتی، وظیفه حساس و خطیر برنامه‌ریزان درسی به ویژه در قلمرو تعلیم و تربیت به شمار می‌رود تا از طریق ایجاد فضاهای مناسب برای دانش‌آموزان، امکان آشنایی آنان با این ذخایر فرهنگی فراهم آید و تجارب شایسته برای رسیدن به مراتبی از حیات طیبه و نیکوتر زیستن، کسب شود. از نگاهی دیگر، زبان و ادب فارسی به دلیل رابطه نزدیک و ناگسستنی با اندیشه و تفکر انسان، می‌تواند نقشی مهم در تقویت خلاقیت و کاربرد درست مهارت‌های زبانی و ادبی داشته باشد؛ بنابراین، با طراحی و تدوین برنامه درسی مناسب، می‌توان دانش‌آموزان را با این حوزه آشنا و آنان را نسبت به پاسداری از این میراث فرهنگی ترغیب کرد و در بکارگیری آموخته‌ها در زندگی توانمند ساخت.

فلسفه وجودی، ماهیت و ساختار ماده درسی

زبان فارسی نماد و نماینده هویت ملی و فرهنگی ماست و ادبیات فارسی آینه فرهنگ و این واحدهای درسی اندیشه ایران اسلامی از گذشته تاکنون، در نتیجه آموزش ادبیات و زبان فارسی پل پیوند با هویت و فرهنگ اسلامی-ایرانی است. جز این، همه دروس نیازمند زبان و ادبیات فارسی هستند و آموزش، بدون آن امکان پذیر نیست. محتوای ادبیات فارسی نیز به تربیت معنوی، تلطیف روح و احساسات و انتقال فضایل الهی و انسانی کمک می کند.

در ساختار این ماده درسی دو قلمرو زبان و ادبیات در عین پیوستگی، جدا و مجزا از هم مطرح شده اند.

کارکرد زبان، ایجاد پیوند و رساندن پیام است. در نتیجه زبان قبل از هر چیز یک پدیده اجتماعی است که در هیئت سامان مند، پویا و زنده رسالت انتقال مفاهیم را به عهده دارد. به دیگر زبان می توان گفت: زبان هر قوم روح آنان و روح آنان زبانشان است. ادبیات نیز نوعی زبان است؛ اما زبان برتر که به انتقال هنرمندانه اندیشه و فرهنگ می پردازد. در تحلیلی کوتاه می توان گفت: «رسالت زبان، چه گفتن و رسالت ادبیات، چگونه گفتن است». در زبان اصل بر پیام رسانی است؛ پس تلاش بر سادگی، رسایی و کوتاهی واژگان است؛ اما در ادبیات، بیان احساس، عاطفه و خیال و در یک کلام، زیبا سخن گفتن هدف است.

به همین روی زبان و ادبیات پیوندی ناگسستنی دارند. زبان ابزاری است در خدمت ادبیات و ادبیات جریانی است در خدمت زبان و بارورکننده آن. پویایی زبان، زایش واژگان و ترکیب های نو، رهاورد ذهن خلاق و خیال پرداز ادبیات است. با این توضیحات دو مقوله زبان و ادبیات از نظر گاه منطق آموزشی یکسان نیستند. زبان را با نگرشی منطقی، علمی و خردباورانه باید بررسی و تدریس کرد و ادبیات را با نگرشی هنری و ذوقی. در درس زبان، تعلیم صورت می گیرد ولی ادبیات برانگیزش و تلطیف عواطف و پالایش درون استوار است.

رویکردهای حاکم در برنامه‌درسی حوزه تربیت و یادگیری زبان و ادبیات فارسی دوره اول متوسطه

رویکرد، جهت‌گیری اساسی نسبت به یاددهی، یادگیری و ابعاد گوناگون آن در حوزه برنامه‌ریزی درسی است. رویکرد عام این برنامه، بر بنیاد «برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران»، یعنی شکوفایی فطرت الهی، استوار است و تألیف و سازماندهی کتاب با توجه به عناصر پنجگانه (علم، تفکر، ایمان، اخلاق و عمل) و جلوه‌های آن در چهار پهنه (خود، خلق، خلقت و خالق) انجام گرفته است. در این برنامه درسی، برای آموزش مهارت‌های خوانداری یک رویکرد اصلی و چند رویکرد فرعی مورد توجه بوده است که عبارت‌اند از:

■ رویکرد اصلی: رویکرد مهارتی

رویکرد اصلی برنامه در تألیف و سازماندهی محتوای آموزشی این دوره، «رویکرد مهارتی» است. یعنی توانایی‌های خوانداری زبان، مهارت‌هایی هستند که در پی آموزش، تمرین، تکرار، کار و گفتار، کسب می‌شود. توانایی خواندن یک هنر زبانی نیست بلکه مهارتی اکتسابی است. از این رو، این درس، کاملاً ورزیدنی و عملی است. از کشاندن آموزش کتاب به سمت مباحث دانشی و حفظ کردنی پرهیز شود. دانش‌آموزان باید در کلاس، فرصت تمرین خوانش مناسب و بازخوانی و نقد گفته‌های همدیگر را تجربه کنند. مناسب‌ترین راه، همین است یعنی کار عملی در کلاس. کمتر حرف بزنیم و بیشتر به دانش‌آموزان برای کار و گفت و گو، فرصت بدهیم.

با توجه به انتخاب این رویکرد که در حقیقت جهت‌گیری کل برنامه را نشان می‌دهد، از نگرش حافظه بنیاد، آگاهانه پرهیز شده است.

■ رویکردهای فرعی در تدوین و سازماندهی محتوا

— رویکرد پیکره‌نگر (کلی): بر اساس این رویکرد (روانشناسی گشتالت)، انسان هنگام برخورد با امور و پدیده‌ها ابتدا به پیکره یا کل آنها توجه می‌کند و پس از آن به اجزای سازنده کل می‌پردازد؛ به همین جهت در برنامه‌های درسی و مراحل یاددهی — یادگیری نیز باید نخست اشکال و صورت‌های کل را به دانش‌آموزان یاد بدهیم، سپس با استفاده از شیوه تجزیه کل به عناصر سازنده، اجزای آن را معرفی کنیم؛ مثلاً به جای آنکه دانش‌آموز شعری را بیت بیت حفظ کند، باید کل شعر را چند بار بخواند و پس از دریافت مفهوم و پیام کلی آن، شعر را حفظ کند. سپس شعر را از منظرهای مختلف دستوری، ادبی، نگارشی، املائی و معنایی بررسی و تحلیل کند.

— رویکرد فعالیت محوری: با توجه به اینکه بخش قابل توجهی از ماهیت زبان و ادبیات فارسی، مهارتی است و از طریق این مهارت‌ها به جنبه‌های درونی و برونی فرد پرداخته می‌شود، سعی شده است به طور متعادل در طراحی برنامه درسی فارسی متوسطه به جنبه‌های مختلف دانش‌آموز دوره متوسطه توجه کافی شود و متناسب با آن، عناصر محتوا و فعالیت‌های یادگیری سازماندهی شود.

— رویکرد تلفیقی: از آنجا که درس زبان و ادبیات فارسی ماهیتاً تلفیقی و درهم تنیده است، کوشیده‌ایم برنامه درسی زبان و ادبیات فارسی به نحوی تلفیق و ارائه شود که در نهایت توانایی‌های ذهنی، درک و فهم، تجزیه و تحلیل، ترکیب و بازسازی، نقد و داوری، برقراری ارتباط با دیگران، ابراز وجود و بیان احساسات، افزایش قدرت خلاقیت و ... تقویت شود. این رویکرد در حوزه‌های زیر انعکاس خواهد داشت:

۱ تلفیق مهارت‌های زبانی

۲ تلفیق مهارت‌های ادبیات فارسی

۳ تلفیق اطلاعات و دانش‌های زبانی و ادبی

۴ تلفیق مفاهیم فرهنگی، اجتماعی، دینی و ملی در محتوا

۵ تلفیق زبان و ادبیات فارسی با سایر دروس.

— رویکرد ساختاری: زبان و ادبیات، نظامی از عناصر و مؤلفه‌های مرتبط به هم است که برای رمزگردانی معانی به کار می‌رود. هدف از یاددهی و یادگیری، تسلط پیدا کردن بر عناصر این نظام است که معمولاً در حوزه‌های آواشناسی، واحدهای دستوری و واژگانی قرار می‌گیرد. بر اساس این رویکرد، برنامه زبان و ادبیات باید به گونه‌ای باشد که در نهایت دانش‌آموز نسبت به ساختارهای تشکیل‌دهنده زبانی و ادبی آگاهی پیدا کند و از طریق مهارت در شناخت جنبه‌های توصیفی زبان، به

معانی موجود در آن پی ببرد.

— **رویکرد نقش‌گرایی** : در این رویکرد، زبان و ادبیات وسیله و ابزاری برای بیان معانی است. به جای توجه ویژه به عناصر زبانی، به بعد کاربردی و تولیدی زبان و ادبیات تأکید می‌شود. از عناصر زبان و ادبیات فقط در حدی سود جسته می‌شود که معنا و کاربرد زبان تسهیل یابد و محتوای برنامه بر اساس معنا سازماندهی شود. بر اساس این رویکرد صورت و ساخت ظاهری زبان اصل نیست بلکه نقش و معنای زبان مهم است.

— **رویکرد ارتباطی** : در این رویکرد، زبان و ادبیات وسیله‌ای برای فهم و روابط متقابل افراد و برقراری روابط اجتماعی بین افراد تلقی می‌شود. همچنین، به جای توانش زبانی و ادبی به توانش ارتباطی اهمیت داده می‌شود. به درک مطلب، بیشتر از تولید زبان و ادبیات تأکید می‌شود و در نتیجه، امکان تماس دانش‌آموز با زبان و ادبیات واقعی بیشتر شده و امکان تعامل بین افراد و گروه‌ها افزایش می‌یابد. مهم‌ترین نکته در این رویکرد این است که آموزه‌ها و رهیافت‌های این رویکرد به گونه‌ای است که هم رویکرد ساختاری و هم رویکرد نقش‌گرایی را در بر می‌گیرد. شاید بتوان رویکرد ارتباطی را به عنوان یک رویکرد کاملاً تلفیقی در حوزه زبان و ادبیات تلقی کرد که در این صورت از این طریق می‌توان به بسیاری از نیازهای موضوع درسی، دانش‌آموز و جامعه پاسخ داد.

اصول حاکم بر راهنمای برنامه درسی حوزه تربیت و یادگیری فارسی دوره اول متوسطه

اصل، به مجموعه بایدها و نبایدهایی گفته می‌شود که لازم است در کلیه مراحل طراحی، اجرا و ارزشیابی برنامه درسی مورد توجه قرار بگیرد و همه عناصر سازه‌ای برنامه، بر بنیاد آن استوار باشند. هر یک از اصول، همراه راهکارهای ویژه، تبیین شده‌اند تا مصادیق و حوزه‌های کاربردی هر یک برای کاربران این برنامه به روشی مناسب بازگو شده باشد.

اصل ۱

در برنامه فارسی دوره اول متوسطه اصل بر جنبه‌های عملی زبانی و ادبی باشد.

- تدوین محتوا بر اساس روش فعالیت محوری
- تقویت موازی مهارت‌های شفاهی و کتبی زبان و ادبیات فارسی
- در نظر گرفتن تمرین‌ها و فعالیت‌های عملی و کاربردی
- در نظر گرفتن فعالیت‌های اضافی در کتاب روش تدریس

- آموزش مهارت‌های زبانی و مهارت‌های تفکر و نقد به صورت موازی و مساوی
- ارزشیابی از پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان بر اساس چهار مهارت زبانی و دو مهارت فرازبانی :
تفکر و نقد

اصل ۲

برنامه باید بتواند توانایی اندیشیدن در نوجوان را تقویت کند.

- پیش‌بینی و سازماندهی داستان‌های دارای پیام‌های غیرمستقیم
- پیش‌بینی فعالیت‌ها و تمرین‌های آشناسازی دانش‌آموزان با مراحل منطقی تفکر از قبیل دسته‌بندی،
مرتب کردن و ...

- آموزش غیرمستقیم توانایی‌های ذهنی مثل مقایسه و تحلیل و ترکیب از طریق فعالیت‌ها
- پیش‌بینی تمرین‌هایی به منظور توانایی اظهارنظر، پیشنهاد و ارائه راه حل به نوجوان
- در نظر گرفتن فعالیت‌هایی برای تقویت درک سمعی و توانایی برداشت مناسب از مفاهیم
- پیش‌بینی تمرین‌ها و آزمون‌های خلاق و فعال در ارزشیابی

اصل ۳

از جدیدترین دستاوردها و پژوهش‌های حوزه زبان و ادبیات نوجوان در تدوین برنامه استفاده شود.

- بهره‌گیری از پژوهش‌های مؤسسات و نهادهای داخلی و خارجی در حوزه زبان و ادبیات نوجوان
- کاربست یافته‌های پژوهشی در حوزه زبان و ادبیات نوجوان
- پیش‌بینی ساختار و محتوای برنامه بر اساس یافته‌های پژوهشی زبان و ادبیات نوجوان

اصل ۴

سیر برنامه‌ریزی زبان و ادبیات فارسی از ساده به تکامل یافته، باشد.

- تسلسل منطقی برنامه از زبان به ادبیات به تناسب پایه‌ها
- حرکت از زبان امروزی و طبیعی به زبان تاریخی و کهن
- ادامه منطقی مباحث زبانی، ادبی، نگارشی و املائی دوره ابتدایی
- آموزش نکته‌های زبانی، دستوری، املائی، نگارشی و ادبی بر اساس بسامد، تکرار و ضرورت

اصل ۵

سیر توجه برنامه از زبان طبیعی به زبان معیار باشد.

- ارائه تمرین‌ها و فعالیت‌های تبدیل زبان گفتار به زبان نوشتار
- طراحی و تدوین تمرین‌ها و فعالیت‌های یادگیری از مهارت‌های شفاهی به مهارت‌های کتبی

- بهره‌گیری از ویژگی‌های زبان و فرهنگ مردم برای ساده‌نویسی
- انتخاب متون مناسب زبانی و ادبی

اصل ۶

زبان انتخابی ساده و صمیمی و متناسب با ذهن و زبان دانش‌آموزان باشد.

- بهره‌گیری از زبان مناسب نوجوان در نوشتن متون
- استفاده از اصول و مبانی ساده‌نویسی در نوشتن متون
- تهیه متون‌های ساده ادبی معاصر

اصل ۷

به گسترش حوزه‌های زبان فارسی (آواشناسی، معناشناسی و دستور) توجه کافی شود.

- پیش‌بینی تمرین‌هایی در زمینه آواشناسی (آواشناسی مقدماتی) و پاره مهارت‌های آوایی
- پیش‌بینی تمرین‌هایی در زمینه معناشناسی
- پیش‌بینی تمرین‌هایی در زمینه دستور

اصل ۸

برنامه بر اساس آخرین یافته‌ها و نظریه‌های حوزه زبان‌شناسی و ادبیات باشد.

- توجه به تمامی مهارت‌های زبانی
- رعایت رویکردهای نوین در تمامی مراحل برنامه‌ریزی
- بهره‌گیری از اصول یادگیری نظریه‌های شناختی و فراشناختی
- توجه به بعد توصیفی و کاربردی دستور زبان

اصل ۹

به انواع خط‌های خوانداری و نوشتاری توجه کافی شود.

- استفاده مناسب از خط خواندن و نوشتن
- ادامه روند بهینه‌سازی و خوانانویسی دوره دبستان
- ایجاد زمینه‌های عملی و لازم برای زیباسازی خط

اصل ۱۰

رسم الخط بر اساس آخرین مصوبات شیوه‌نامه سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

باشد.

را/همکارها:

- نظارت گروه ویرایش بر رسم الخط

- هماهنگ کردن رسم الخط کتاب‌های فارسی با شیوه‌نامه فرهنگستان زبان و ادب فارسی
- هماهنگ کردن رسم الخط در سایر کتاب‌های درسی، مجلات رشد و کتاب‌های کمک آموزشی

اصل ۱۱

- برنامه باید زمینه‌ساز تقویت مهارت‌های زندگی در نوجوانان باشد.
- آشنا کردن دانش‌آموز با مسئولیت‌های فردی و اجتماعی در سطح ملی و جهانی
 - گسترش و پراکندگی نمونه‌های اساسی مهارت‌های زندگی در سراسر کتاب
 - بهره‌گیری از متون زبانی و ادبی در جهت پرورش و تقویت مهارت‌های زندگی

اصل ۱۲

- برنامه باید زمینه‌ساز تقویت روحیه مطالعه و کتاب‌خوانی باشد.
- پیش‌بینی بخش کتاب‌خوانی
 - طرح مباحث شیوه‌های مطالعه مطلوب
 - پیش‌بینی ساعت مطالعه و کتاب‌خوانی
 - تجهیز کتابخانه مدارس متناسب با اهداف برنامه
 - جذب و جلب مشارکت نهادهای فرهنگی برای تحقق اهداف مطالعه و کتاب‌خوانی

اصل ۱۳

- آموزش نکات زبانی، اخلاقی، ارزشی و شناختی به شکل غیرمستقیم باشد.
- آموزش مفاهیم و نکات از طریق روش‌های فعال
 - انتخاب قالب قصه، افسانه، داستان و شعر برای آموزش
 - بهره‌گیری از فیلم، نوار صوتی، لوح فشرده و سایر فناوری‌های آموزشی، رایانه، پوستر و ماکت
 - استفاده از مواد کمک آموزشی مثل مجله، روزنامه، کتاب کمک درسی و ...

اصل ۱۴

- برنامه باید زمینه‌ساز تقویت و پرورش خلاقیت و ذوق هنری و ادبی نوجوان باشد.
- پیش‌بینی محتوا بر اساس الگوهای خلاق و فعال
 - پیش‌بینی تمرین‌هایی در کتاب به منظور تقویت قوه خلاقیت و ذوق هنری
 - طراحی تمرین‌هایی جهت تقویت روح جست‌وجوگری و کشف و حل مسئله
 - بهره‌گیری از گونه‌های متنوع هنری و ادبی با تأکید بر جنبه‌های زیباشناسی و حسّی
 - استفاده از شعرخوانی، قصه‌خوانی، قصه‌گویی، نقالی، قصه‌سازی، نمایش خلاق
 - بهره‌گیری از شیوه‌های خلاق نوشتن و سرودن

اصل ۱۵

برنامه باید زمینه‌ساز رفتارهای اخلاقی، اجتماعی و تربیتی مناسب در نوجوانان باشد.
راهکارها:

- طرح الگوهای متعالی دینی، ملی و جهانی
- مقاوم‌سازی نوجوانان در برابر آسیب‌های اجتماعی از طریق پیش‌بینی متون و فعالیت‌های مناسب
- توزیع مفاهیمی مثل مشارکت و همیاری، آینده‌نگری، خودشکوفایی، انتقادپذیری، دوست‌یابی، همدردی با دیگران، کمک به همنوع، اعتماد به نفس، گذشت و فداکاری، خودباوری، مسئولیت‌پذیری و واقع‌بینی در محتوای برنامه

اصل ۱۶

به نقش سازنده زن و مرد به طور مناسب و متناسب در برنامه توجه شود.

- معرفی چهره‌های بزرگ زن و مرد در محتوای برنامه
- بهره‌گیری از آثار چهره‌های بزرگ زن و مرد
- بهره‌گیری از نویسندگان، شاعران و معلمان زن و مرد در تهیه برنامه

اصل ۱۷

موضوعات و مطالب به یک محدوده جغرافیایی محدود نشود.

- استفاده از زبان فارسی معیار
- ارائه تمرین‌هایی برای آشناسازی دانش‌آموزان با زبان و ادبیات و فرهنگ منطقه‌ای و محلی
- توجه به فرهنگ عمومی و ملی در کنار فرهنگ منطقه‌ای و بومی

اصل ۱۸

در برنامه به دانش‌های بشری در تعامل با زبان و ادبیات توجه کافی شود.

- در نظر گرفتن مباحثی پیرامون دانش‌های بشری و دانشمندان مرتبط با دانش ادبی
- ارائه تمرین‌ها و فعالیت‌هایی در این زمینه
- بهره‌گیری از فناوری آموزشی در جهت تقویت و تعمیق مفاهیم این اصل
- بهره‌گیری از نمونه‌های نشان‌دهنده تعامل دانش و ادبیات

اصل ۱۹

به تقویت و تعمیق حافظه دیداری و شنیداری توجه کافی شود.

- بهره‌گیری از تمرین‌های مناسب مانند مقایسه، خاطره‌گویی، شعرخوانی و حفظ شعر مورد علاقه
- تولید مواد کمک آموزشی مناسب

اصل ۲۰

- برنامه، زمینه‌ساز ابراز وجود، بیان احساس و اعتماد به نفس دانش‌آموزان باشد.
- پیش‌بینی درس‌هایی از زبان دانش‌آموز جهت طرح دیدگاه‌ها، عقاید و احساسات
 - پیش‌بینی فعالیت‌هایی مانند بازی، نمایش، کار گروهی، روزنامه دیواری برای تحقق این هدف
 - پیش‌بینی تمرین‌هایی برای نقد و اظهار نظر درباره فیلم و ...

اصل ۲۱

- مواد برنامه باید با علایق، سلیقه‌ها و نیازهای دانش‌آموز همسویی داشته باشد.
- انتخاب متون و داستان‌های جذاب و پرکشش متناسب با نیازهای نوجوانان
 - توجه کافی و لازم به دنیای نوجوان در کتاب درسی و مواد کمک آموزشی
 - توجه به هماهنگی تصاویر با دنیای ذهنی نوجوان
 - بهره‌گیری از الگوها، قهرمانان، اسطوره‌ها و شخصیت‌های محبوب نوجوان
 - توجه به اصول روان‌شناسی نوجوان در طراحی و سازماندهی برنامه

اصل ۲۲

- عناصر و مؤلفه‌های برنامه در عین بنیادین بودن، انعطاف‌پذیر باشد.
- تدوین اهداف برنامه بر اساس ساختار رشته و نیازهای جامعه و دانش‌آموز
 - انتخاب سرفصل‌ها و مفاهیم متناسب با اهداف برنامه
 - فصل‌بندی محتوا برای تنوع بخشی به برنامه و گنجاندن بخش‌های کوتاه و متنوع در دروس
 - بهره‌گیری از تمرین‌های متنوع زبانی، نگارشی، املائی و ...
 - پیشنهاد روش‌های تدریس مناسب با برنامه
 - استفاده از تمامی امکانات فنی و هنری، فناوری آموزشی و کمک آموزشی
 - ارائه فعالیت‌های گوناگون و آزاد برای استفاده در کلاس، کتاب راهنمای معلم و روش تدریس و ...

- ارزشیابی بر اساس مصوبات و یافته‌های حوزه سنجش و اندازه‌گیری

اصل ۲۳

- از ادبیات دیگر ملل در کنار ادبیات فارسی استفاده شود.
- بهره‌گیری از نمونه‌های برجسته ادبیات جهان
 - بهره‌گیری از ترجمه‌های موفق و مترجمان معتبر
 - بهره‌گیری متعادل از ادبیات کشورهای گوناگون (آسیا، آفریقا، آمریکای لاتین و ...)

■ تفکر و تعقل

- استدلال منطقی در مهارت‌های خوانداری
- استدلال منطقی در مهارت‌های نوشتاری
- توانایی درک معنای متون زبانی و ادبی
- شناخت تضادها، شباهت‌ها و تفاوت‌ها
- مقایسه نوشته‌ها، استخراج پیام‌ها و نکات کلیدی
- تفکر در مورد شنیده‌ها، خوانده‌ها و نوشته‌ها
- نقد و تحلیل مطالب و مسائل
- آفرینش تصاویر ذهنی و خیالی درباره امور و پدیده‌های زبانی و ادبی
- توانایی تعمیم یافته‌های علمی و ادبی زبان فارسی

■ ایمان، باور و علایق

- باور و ایمان به مفاهیم دینی، تربیتی، اخلاقی و فرهنگی
- نگرش مثبت به ارزش‌های اسلامی و انقلاب اسلامی
- علاقه به تحقیق، پژوهش و مطالعه در آثار نظم و نثر ایران و جهان
- توجه به جنبه‌های زیبایی شناختی آثار نظم و نثر فارسی
- علاقه به زبان فارسی به عنوان یکی از ارکان هویت ملی
- تقویت روحیه زیباشناختی و تلطیف احساسات

■ علم

- آشنایی با مفاهیم و موضوعات دینی، ارزشی، انقلابی و اخلاقی
- آشنایی با نمونه‌هایی از نظم و نثر جهان و چهره‌های بزرگ ادبی و فرهنگی معاصر ایران و جهان
- آشنایی با نمونه‌هایی از نظم و نثر چهره‌های ادبی بومی و محلی
- آشنایی با واژگان متون زبانی و ادبی دوره معاصر
- آشنایی با ساختارهای نحوی زبان فارسی معیار
- آشنایی با شیوه‌ها و ابزارهای آفرینش زیبایی سخن
- آشنایی با قالب‌های مختلف نوشتاری
- آشنایی با کارکردهای مختلف زبان (دستور زبان، ارتباط و...)
- آشنایی با تحقیق، مطالعه و پژوهش

■ عمل

- تشخیص نمادهای خطی و دیداری زبان فارسی
- تمرکز در خوب نگاه کردن به امور و پدیده‌ها
- تمرکز دیداری بر متون زبانی و درک معانی
- نگاه انتقادی به دیده‌ها و نوشته‌ها

■ مهارت گوش دادن

- توجه به پاره مهارت‌های آوایی زبان فارسی
- دقت و تمرکز در سخن گوینده و تشخیص آهنگ کلام
- عادت به درست گوش دادن و دریافت پیام
- درک شنیداری انسجام متن
- توانایی درک پیام دیگران
- توانایی در بررسی شنیده‌ها
- تشخیص انواع ساخت واژه در زبان فارسی
- توانایی نقد و تحلیل گفته‌ها و شنیده‌ها

■ مهارت سخن گفتن

- توانایی سخن گفتن مؤثر، مناسب و روان در برابر جمع با تأکید بر فن بیان
- توانایی غلبه بر کم‌رویی و پیدا کردن اعتماد به نفس
- توانایی در به کار بردن زبان فارسی معیار در گفتار
- توانایی در طرح افکار و اندیشه‌های خود در قالب گفتار
- رعایت پاره مهارت‌های آوایی زبان فارسی معیار

■ مهارت خواندن

- توانایی خواندن متون نظم و نثر همراه با درک معنا
- روان خوانی گونه‌های مختلف متون زبانی و ادبی
- به کارگیری رفتارهای مطلوب در خواندن
- رعایت سرعت و لحن مناسب در خواندن متون
- مشارکت فعال و گفت‌وگو با دیگران درباره پاره مهارت‌های خوانداری
- توانایی به کارگیری کارافزارهای خواندن

■ مهارت نوشتن

- توانایی تبدیل نمادهای صوتی به نوشتاری (املا)
- توانایی تبدیل دیده‌ها، شنیده‌ها و خوانده‌ها به نوشته (نگارش)
- توانایی درست، خوانا و زیبانویسی
- رعایت نشانه‌گذاری‌ها در متن
- توانایی نوشتن خلاق و بدیع
- رعایت رفتارهای مناسب به هنگام نوشتن
- توانایی نوشتن متن‌های ساده
- استفاده از آرایه‌های ادبی در نوشتن

■ اخلاق

- توجه به ارزش‌های اخلاقی، دینی و انقلابی در مهارت‌های زبانی
- به کارگیری الگوهای اخلاقی بزرگان دینی و ملی
- توجه به ارزش‌های اجتماعی و فرهنگی
- رعایت آداب اخلاقی در زندگی فردی و اجتماعی
- رعایت اخلاق علمی و پژوهشی در حوزه زندگی فردی و اجتماعی

ساختار کلی کتاب فارسی نهم

در دوره متوسطه کتاب فارسی با توجه به ساختار رشته و ماده درسی و بر اساس ادامه منطقی برنامه درسی دوره ابتدایی در دو بخش خواندن و نوشتن سازماندهی و تدوین شده است. بر اساس برنامه مدون، دو بخش برای آموزش فارسی در دوره اول متوسطه در نظر گرفته شده است:

الف) بخش «مهارت‌های خوانداری» شامل مهارت‌های شفاهی زبان.

ب) بخش «مهارت‌های نوشتاری» شامل مهارت‌های کتبی زبان.

هر دو بخش ارزش آموزشی یکسان دارد. مهارت‌های زبانی و ادبی را به طور موازی و مساوی و با آهنگی مناسب و متناسب پیش می‌برند.

این دو بخش در امتداد و استمرار کتاب‌های فارسی بخوانیم و بنویسیم ابتدایی، مهارت‌های شفاهی زبان (گوش دادن، سخن گفتن، خواندن) و مهارت‌های کتبی زبان (املا، انشا و نگارش) و مهارت‌های فرازبانی (تفکر و نقد) را پرورش می‌دهند.

در آموزش، خواندن، مقدم بر نوشتن است؛ بدین معنا که دبیران گرامی از بخش خواندن آغاز می‌کنند. اکنون به تبیین ساختار کتاب فارسی می‌پردازیم :

— متن درس

— رمزینه‌های سریع پاسخ

— تصویر

— خودارزیابی

— دانش ادبی یا زبانی

— گفت و گو

— واژه‌شناسی

— فعالیت‌های نوشتاری

درس اول

درس دوم

شعر خوانی

— ساختار فصول

* ستایش

فصل اول : زیبایی آفرینش

فصل دوم : شکفتن

فصل آزاد : ادبیات بومی (۱)

فصل سوم : سبک زندگی

فصل چهارم : نام‌ها و یادها

فصل پنجم : اسلام و انقلاب اسلامی

فصل آزاد : ادبیات بومی (۲)

فصل ششم : ادبیات جهان

نیایش

واژه‌نامه

اعلام : اشخاص، آثار

کتابخانه

ساختار کتاب فارسی

این کتاب علاوه بر مهارت خواندن، مهارت‌های شنیدن، سخن گفتن، نقد و تحلیل را زیر پوشش دارد.

■ توضیح ساختار کلی

متن‌های کتاب با «ستایش» آغاز و به «نیایش» ختم می‌شود. این دو بخش جزء درس‌ها و فصل‌ها قرار نگرفته‌اند. این شیوه از سنت‌های ادبی ماست و در کتب گذشته نیز شروع با تحمیدیه (ستایش) و پایان با مناجات (نیایش) مرسوم بوده است.

هر فصل دو یا سه درس دارد و مجموعاً کتاب شامل هفده درس است. سعی شده است تا متون نظم و نثر در این هفده درس به طور متعادل و متوازن توزیع شده باشند. درس‌های پنجم و پانزدهم درس آزاد (ننوشته) است که دانش‌آموزان با مشارکت و همیاری آنها را تهیه خواهند کرد.

در پایان هر فصل شعرخوانی یا روان‌خوانی برای تقویت مهارت خواندن و به عنوان مکمل محتوا و مفاهیم فصل آمده است. شعرخوانی‌ها در پایان فصل اول، سوم و پنجم آمده‌اند در مجموع به جز فصل‌های آزاد، سه شعرخوانی، چهار روان‌خوانی و پنج حکایت در کتاب نهم آمده است. حکایت‌ها

در بین درس‌ها آمده‌اند. این حکایات از متون کهن برگزیده شده‌اند تا به تعادل و توازن کتاب کمک کنند. در فصل‌های آزاد معلم می‌تواند شعرخوانی و حکایت را با کمک دانش‌آموزان تولید کند و در این فصل‌ها آموزش دهد.

در فصل نخست، «زیبایی آفرینش»، دو درس آمده است که تصویری از خلقت بی‌مانند خداوند را ترسیم می‌کنند.

فصل دوم، «شکفتن»، دو درس دارد که دانش‌آموزان را با ویژگی‌های دوره نوجوانی و تلاش برای به ثمر رساندن توانایی‌های آنها آشنا می‌کند.

دروس سه‌گانه فصل سوم، «سبک زندگی»، جلوه‌های اخلاق و تأثیر آن را در زندگی بیان می‌کند و هنجارها و آداب بهتر زیستن را بر پایه فرهنگ این سرزمین نشان می‌دهد.

در فصل چهارم، «نام‌ها و یادها»، دانش‌آموزان در سه درس با برخی از شخصیت‌های بزرگ و نامدار و شیوه زندگی و رفتار آنان آشنا می‌شوند.

پنجمین فصل «اسلام و انقلاب اسلامی» نام دارد و شامل سه درس است. در این درس‌ها، دانش‌آموزان با برخی از ویژگی‌های شخصیت‌های برجسته و تاریخی جهان اسلام آشنا می‌شوند و به تأثیر انقلاب اسلامی در پهنه زبان و ادبیات و بنیادهای فکری و اجتماعی جامعه پی می‌برند.

فصل ششم، «ادبیات جهان»، در دو درس نمونه‌هایی از ادبیات جهان را فرا روی دانش‌آموزان قرار می‌دهد تا آفاق فکری و ادبی آنها را گسترش دهد و زمینه لازم را برای آشنایی با ادبیات جهان و مقایسه آن با ادبیات ایران فراهم نماید.

فصل‌های آزاد، «ادبیات بومی (۱)» و «ادبیات بومی (۲)»، فرصت ارزشمندی هستند تا دانش‌آموزان با گنجینه‌های فرهنگی بوم و استان خود آشنا شوند و احساسات و علایق ملی و بومی خود را نسبت به زبان، گویش و فرهنگ بومی در قالب‌های درس، حکایت و شعرخوانی آشکار کنند.

در انتهای کتاب، بخش‌های «واژه‌نامه»، «اعلام» شامل «اشخاص» و «آثار» و نیز «کتاب‌نامه» قرار گرفته است. در بخش واژه‌نامه، واژه‌های دشوار درس بر اساس نظام الفبایی فهرست و معنا شده‌اند. دانش‌آموزان در طول سال و هنگام خواندن متن‌ها پیایی به این بخش مراجعه خواهند نمود و به این ترتیب برای بهره‌گیری از فرهنگ لغات آماده خواهند شد. بخش اعلام به دو قسمت اشخاص و آثار تقسیم شده است که آشنایی با شخصیت‌های مطرح شده در کتاب و آثار علمی و ادبی آنها را امکان‌پذیر می‌سازد. در طول سال تحصیلی دانش‌آموزان را به بخش اشخاص و آثار رجوع دهید تا درباره نویسندگان و آثار ادبی اطلاعات بیشتری کسب کنند. آخرین قسمت یعنی «کتاب‌نامه» نیز معرفی و فهرست منابعی است که در تدوین متن‌های درسی از آنها بهره گرفته شده است.

جدول وسعت و توالی مفاهیم کتاب‌های فارسی دوره اول متوسطه

پایه‌ها موضوعات	هفتم	هشتم	نهم
فصل اول شناخت بهتر نعمت‌های خداوند	۱- اهمیت زیبایی‌های آفرینش ۲- روحیه معرفت‌جویی نسبت به هستی	۱- اندیشیدن برای شناخت بیشتر خداوند ۲- شناخت پدیده‌های آفرینش خداوند	۱- نگاه توحیدی به هستی ۲- جهان، رکن اصلی شناخت خداوند
فصل دوم شناخت دوره نوجوانی و مسائل بلوغ	۱- نقش نوجوان و رسالت او ۲- مواجهه با دوره بلوغ	۱- اخلاق و رفتار نوجوان ۲- مهارت‌های دوره نوجوانی	۱- ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی ۲- تأثیر هم‌نشین
فصل آزاد ادبیات بومی (۱)	توجه به گویش‌ها و لهجه‌ها، آداب و رسوم بومی و هنجارهای فرهنگ ایرانی		
فصل سوم روش زیستن و سبک زندگی ایرانی	۱- نقش محبت و دوستی در زندگی ۲- اهمیت تجربه در زندگی ۳- اغتنام فرصت	۱- مهارت‌های زندگی ۲- هنجارهای اخلاقی و رایانه ۳- ارزش‌های اخلاقی	۱- آموزه‌های نیک اخلاقی ۲- امیدواری و زندگی ۳- وحدت ملی
فصل چهارم بزرگان دین و فرهنگ	۱- منش امام خمینی (ره) و علامه جعفری ۲- ویژگی‌های نیما، پروین، دکتر حسایی و کاظمی آشتیانی ۳- خصوصیات شهیدان رجایی، بهشتی و جمران	۱- ویژگی‌های امیرکبیر و قائم مقام فراهانی ۲- توانایی‌های سیدجمال اسدآبادی و کمال‌الدین بهزاد ۳- نقش رزمندگان دفاع مقدس و میهن‌دوستان	۱- انگیزه‌ی یادگیری در زندگی نامداران پهنه فرهنگ ۲- نام‌آوران دفاع مقدس و اسطوره‌ها ۳- منش زنان نامدار در عرصه فرهنگ اسلامی
فصل پنجم اسلام و تأثیر آن بر انقلاب اسلامی	۱- فرهنگ اسلامی - ایرانی ۲- رفتارهای حضرت محمد (ص) در زندگی ۳- امام خمینی (ره)، الگوی انقلاب اسلامی	۱- اخلاص عمل امام علی (ع) ۲- انقلاب و تأثیر آن بر ادبیات معاصر ۳- حماسه کربلا	۱- آموزه‌های ارجمند پیامبر (ص) ۲- انتظار در آموزه‌های دینی ۳- نظام آفرینش از دیدگاه امام صادق (ع)
فصل آزاد ادبیات بومی (۲)	توجه به گویش‌ها و لهجه‌ها، آداب و رسوم بومی و هنجارهای فرهنگ ایرانی		
فصل ششم ادب و هنر جهان	۱- خویشتن‌شناسی ۲- مثبت‌اندیشی	۱- پایداری در برابر بیداد ۲- اخلاق و تجربه‌های جهانی	۱- نقش امیدوآرزو در زندگی انسان ۲- ساده‌زیستی و حقیقت‌جویی

ساختار درس‌های کتاب فارسی نهم

هر درس شامل موارد زیر است :

— متن درس

— رمزینه‌های سریع پاسخ

— تصاویر

■ فعالیت‌ها

— خودارزیابی

— دانش‌های زبانی یا دانش‌های ادبی

— گفت و گو

— واژه‌شناسی (در بعضی درس‌ها)

— فعالیت‌های نوشتاری

■ توضیح

متن درس‌ها : درس‌ها به دو روش مستقیم و غیرمستقیم ارائه شده‌اند :

— مستقیم : ارائه مستقیم اطلاعات

— غیرمستقیم : ارائه اطلاعات در قالب‌هایی چون داستان، خاطره، حسب‌حال و...

رمزینه‌های سریع پاسخ : با پوشش (اسکن) کردن رمزینه‌هایی که در آغاز هر متن قرار گرفته است، به محتوای صوتی یا تصویری متناسب با آن متن دسترسی پیدا خواهید کرد. محتوای درس‌ها غالباً پادکست‌های صوتی هستند که در آنها متن درس با لحن درست و بدون غلط خوانده شده است. متن «آشپز زاده وزیر» و روان‌خوانی «آن سوی پنجره» به صورت نمایش رادیویی اجرا شده‌اند. محتوای روان‌خوانی «آقا مهدی» هم پویانمایی است.

تصاویر : سعی شده است تا از تصاویری جذاب و همخوان با درون مایه درس در جهت تقویت فهم و درک محتوا استفاده شود.

فعالیت‌های هر درس : در پایان هر درس، پنج دسته فعالیت خودارزیابی، دانش‌های زبانی یا دانش‌های ادبی، کار گروهی، واژه‌شناسی و فعالیت‌های نوشتاری قرار گرفته است.

الف) خودارزیابی : این فعالیت، کلاس را با تعامل میان معلم و دانش‌آموز، و دانش‌آموز با دانش‌آموز مواجه می‌سازد. اهداف این فعالیت عبارت‌اند از :

— ارزشیابی میزان درک دانش‌آموز از مطالب و متن درس

— خودارزیابی دانش‌آموزان؛ دانش‌آموز درمی‌یابد چه مفاهیمی را دریافت نکرده است و خلأ اطلاعاتی خود را با هم‌کلاسی‌هایش جبران می‌کند.

— تقویت توجه، دقت و تمرکز حواس

— ارتقای درک شنوایی و مهارت در گفت‌وگو

— گسترش حوزه اطلاعات متن به اطلاعات دانش‌آموزان

— ایجاد فضای تعامل، نقد، همفکری و همیاری علمی

در بخش خودارزیابی معمولاً سه تا چهار پرسش مطرح می‌شود که نخستین پرسش، همگراست (پاسخ‌ها تقریباً یکسان و مربوط به متن درس است و دانش‌آموزان با مراجعه به متن، پاسخ آن را خواهند داد). این پرسش میزان توجه و دریافت دانش‌آموزان را نسبت به متن درس ارزشیابی خواهد کرد.

معمولاً پرسش دوم تلفیقی است از همگرا و واگرا (به زبان دیگر هم بخشی از پاسخ را در متن درس می‌توان یافت و هم پاسخ مستلزم اطلاعات بیرونی و گسترده‌تر از متن است). پاسخ به این سؤال صبر، حوصله و زمان بیشتری می‌طلبد.

سؤال سوم عمدتاً واگراست (فراتر از متن و برای گسترش و ژرفا بخشیدن به درس است). بدیهی است نباید انتظار پاسخ‌های یکسان داشته باشیم.

در خودارزیابی همیشه یک سؤال مطرح شده، به صورت نقطه‌چین دیده می‌شود که فرصتی است تا دانش‌آموزان و معلم به طرح سؤال احتمالی دیگر بپردازند. وجود این سؤال به معنای این است که می‌توان چند سؤال دیگر مطرح کرد و در صورتی که ضرورت نباشد حتی می‌توان از طرح این سؤال پرهیز کرد.

نکته مهم

بخش خودارزیابی کاملاً شفاهی است و نیازی نیست دانش‌آموزان جواب‌ها را در کتاب بنویسند.

توصیه‌ها و پیشنهادها

۱ هنگام طرح پرسش، فرصت اندیشیدن، مشورت کردن و گفت‌وگوی دانش‌آموزان فراهم شود.

۲ دانش‌آموزان را تشویق کنید، پاسخ‌های خود را شرح دهند. از پاسخ‌های کوتاه و گفتن «بله» و «خیر» پرهیز کنند.

۳ دانش‌آموزان را آموزش دهید تا پاسخ خود را زمانی بدهند که پرسش به طور کامل خوانده شده باشد.

۴ دانش‌آموزان را آموزش دهید، پیش از پاسخ دادن، خوب فکر کنند تا پاسخ دقیق و منسجم بدهند.

۵ از دانش‌آموزان بخواهید علاوه بر پاسخ، نظر خود را درباره سؤال مطرح کنند.

۶ به دانش‌آموزان فرصت دهید تا پاسخ خود را در مراجعه به متن بیابند. این کار باعث مرور متن می‌شود و جز درک معنا، در املا و یافتن شکل درست واژگان مؤثر است.

۷ به دانش‌آموزان آموزش دهید تا در وقت پاسخ‌گویی دیگران سکوت کنند و گوش دهند و احترام پاسخ و پاسخ‌گوینده را حفظ کنند.

۸ تشویق پس از دریافت پاسخ و ایجاد انگیزه برای مشارکت بسیار مهم است.

ب) دانش‌های زبانی یا ادبی: دانش‌های زبانی یا ادبی، مجال و فرصتی برای طرح مباحث دستوری، نگارشی، ادبی و زبانی و گسترش و ژرفابخشی به آموزه‌هایی‌اند که دانش‌آموزان در کتاب‌های «بخوانیم» و «بنویسیم» ابتدایی کسب کرده‌اند.

در طرح این نکته‌ها، سعی بر آن است تا دانش‌آموز علاوه بر تلاش برای رشد و تقویت مهارت‌های زبانی، نقش فرازبانی زبان (تفکر، نقد و تحلیل) را دریابد، واژه‌ها را درست تعبیر و تفسیر کند، به تشریح و تبیین عناصر زبانی بپردازد، سازمان درونی کلمه‌ها و جمله‌ها را بشناسد و بتواند جمله‌های صحیح دستوری را در گفته‌ها و نوشته‌های خود به کارگیرد.

شناخت ساختمان نحوی زبان فارسی و روابط هم‌نشینی زبان در زبان فارسی معیار، از دیگر اهداف دانش‌های زبانی است.

در بخش دانش‌های ادبی، آشنایی با مسائل شعر و نثر، قالب‌های شعری، و آرایه‌ها و زیبایی‌های ادبی صورت می‌گیرد.

یکی از نکات بدیع و تازه‌ای که در این کتاب مطرح شده و در آینده استمرار می‌یابد، طرح مباحث مربوط به درک مطلب و مطالعه است که در بخش‌های روان‌خوانی و پرسش‌های وابسته به آن سازماندهی شده است. در این بخش، دانش‌آموزان باید با مطالعه، درک و تحلیل محتوا و حرکت از مطالعه به سمت پژوهش و تحقیق آشنا شوند.

■ توصیه‌ها و پیشنهادها

۱ این بخش‌ها باید با درنگ، دقت، طرح مثال‌های بیشتر و با بهره‌گیری از همیاری و مشارکت دانش‌آموزان تدریس شود.

۲ دبیران گرامی باید با پیش‌زمینه‌ها و پیش‌خوانده‌های دانش‌آموزان در سال‌های گذشته آشنا باشند.

۳ تدریس باید زنده، شاداب، لذت‌بخش و به اندازه باشد. منظور از به اندازه، پرهیز از دادن اطلاعات اضافی و انباشتن ذهن و خسته کردن دانش‌آموز است.

۴ تدریس این بخش باید با تدریس کتاب نگارش و فعالیت‌های نوشتاری همین کتاب هماهنگ و همراه باشد. آنچه دانش‌آموز در این بخش به صورت شفاهی می‌آموزد، در بخش «فعالیت‌های نوشتاری» و کتاب نگارش به صورت کتبی و نوشتاری تمرین خواهد کرد.

ج) گفت‌وگو: دانش‌آموزان از هم می‌آموزند، به هم می‌آموزانند و به دلیل داشتن زبان مشترک و احساسات نزدیک به هم، بهتر می‌توانند مفاهیم را به هم تفهیم و منتقل سازند.

فعالیت گفت‌وگو، امتداد و استمرار «فعالیت‌های ویژه» در سال‌های دوره ابتدایی است. در این فعالیت، دانش‌آموزان در گروه‌های خود به پاسخ مشترک و مناسب می‌رسند و آن را در کلاس مطرح می‌کنند.

با اندکی دقت در این فعالیت، درمی‌یابیم که هدف، تقویت، تعمیق، گسترش و گاه تجسم بخشیدن به آموزه‌های درس است.

■ توصیه‌ها و پیشنهادها

۱ دانش‌آموزان در گروه به بحث درباره پرسش بپردازند. درباره دیدگاه‌های هم گفت‌وگو کنند و پس از اتمام بحث - در صورت داشتن فرصت - با گروه مجاور گفت‌وگو کنند.

۲ مجالی برای نمایش کارگروهی و ابراز توانایی‌ها و خلاقیت‌ها فراهم شود. نمایش در ایجاد نشاط، شادابی و انتقال بهتر و پایاتر مفاهیم مؤثر است. دقت شود از همه دانش‌آموزان بهره گرفته شود و نمایش طولانی نشود.

نمایش فرصت ابراز وجود و توانایی‌ها و خلاقیت‌هاست. هدایت، سعه صدر و تمرین، لازمه موفقیت در این قسمت است. در کنار نمایش از فعالیت‌های قصه‌گویی، کتاب‌خوانی، شعرخوانی، نقالی و قصه‌سازی هم می‌توان بهره برد.

۳ به تقویت مهارت‌های شفاهی مبتنی بر دانش‌های ادبی و زبانی نیز توجه داشته باشد.

د) واژه‌شناسی: دشواری‌های رسم‌الخط به زبانی ساده توضیح داده شده است. در طراحی فعالیت‌های املائی به این نکات توجه داشته باشید.

ه) فعالیت‌های نوشتاری: فعالیت‌های نوشتاری برای تقویت مهارت‌های املائی، دستوری و بلاغی و درک و دریافت آموزه‌های متن درس است. این بخش جزء جدایی‌ناپذیر کتاب خواندن است.

و باید پایه‌پای آن پیش برود؛ بنابراین تفکیک تدریس آن یا در نظر گرفتن دبیر جداگانه برای آن هرگز پذیرفته نیست. در این کتاب برای هر درس، حدود سه یا چهار تمرین در نظر گرفته شده است. تمرین‌ها در مسیری منطقی و منطبق بر آموزش‌های فارسی «خواندن» تدوین و تنظیم شده‌اند. حدود ۵۰ تا ۵۵ تمرین در این کتاب وجود دارد که برای تحقق مهارت‌های زیر (گاه نیز چند مهارت تلفیقی) در نظر گرفته شده‌اند:

۱ مهارت‌های متنوع املایی

۲ مهارت زبانی و دستوری

۳ مهارت‌های ادبی

۴ مهارت درک مطالب محتوای متن درس

معمولاً نخستین تمرین، ارزش املایی دارد و دانش‌آموزان با مراجعه به متن درس به آن پاسخ می‌دهند.

تمرین‌های دوم یا سوم برای تقویت مهارت‌هایی‌اند که در دانش‌های زبانی و ادبی مطرح شده‌اند و تمرین پایانی درک و دریافت دانش‌آموز را از محتوای متن درسی می‌سنجد.

در فعالیت‌های «نوشتن» از ظرفیت‌ها و امکانات گوناگون مانند جدول و تصویر بهره گرفته شده است. باید مجالی ایجاد کرد تا دانش‌آموزان آزادانه و با اندیشیدن و مشورت کردن در فضایی پر از نشاط و آرامش به نوشتن بپردازند.

■ توصیه‌ها و پیشنهادها

۱ به دلیل پیوستگی و ارتباط تنگاتنگ مطالب، هم‌زمانی انجام فعالیت‌ها توصیه می‌شود. اما نکته مهم آن است که تمرین‌های مربوط به دانش‌های زبانی و ادبی باید پس از تدریس این نکات در کلاس انجام شود.

۲ در نوشتن جدول‌هایی که مربوط به مباحث دستوری است، نظارت و هدایت دبیر لازم است.

۳ ارزشیابی در پایان هر درس، موقعیتی را برای ارزشیابی مستمر فراهم می‌سازد.

روان‌خوانی

روان‌خوانی‌ها ساختاری داستانی دارند و برای رشد، گسترش و تقویت مهارت‌های خواندن در پایان فصل‌ها قرار گرفته‌اند. در مجموع چهار (با احتساب فصل ادبیات بومی) روان‌خوانی در کتاب فارسی سال نهم آمده است.

اهداف

- ۱ رشد و گسترش توانایی خواندن نمادهای نوشتاری و تصویری زبان فارسی
- ۲ توانایی دریافت ارتباط معنایی بخش‌های مختلف یک متن
- ۳ توانایی درک پیام متن
- ۴ توانایی صامت‌خوانی، بلندخوانی و تندخوانی
- ۵ توانایی بررسی محتوای یک متن
- ۶ توانایی به کارگیری شیوه‌ها و لحن‌های مناسب خواندن
- ۷ توسعه و تقویت آداب و عادات پسندیده در خواندن
- ۸ گسترش وسعت دید در خواندن
- ۹ آشنایی با نمونه‌های خوب نثر و نویسندگان ادبیات داستانی
- ۱۰ تعمیق بخشیدن محتوای محوری فصل به کمک قصه و داستان در ذهن فراگیرندگان.

زبان و ادبیات، گونه‌ای پیوند دوسویه است. یک سوی آن گوینده (شاعر یا نویسنده) است و سوی دیگر آن شنونده یا خواننده که گیرندهٔ پیام است. در قلمرو ادبیات این پیوند از شاعر یا نویسنده آغاز می‌شود و برای تکمیل آن به خواننده‌ای معناآفرین و تصویرساز نیاز است تا با نیروی درک و تخیل و آفرینش ذهن خود، خلق هنری را به پایان برساند؛ از این روی، ارج و شأن «خواندن» در خلق آفرینش ادبی آن‌چنان برجسته است که فرایند خواندن را یکی از کارکردهای مهم و اثرگذار کنش‌های زبانی در فربه‌سازی اندیشه و رشد و پرورش شخصیت فکری به شمار می‌آورند؛ زیرا «خواندن» یک اثر مکتوب، متن نوشتار را به گفتاری پویا و زنده تبدیل می‌کند که در جریان شکل‌گیری آن، عوامل دیگری نظیر فضای فکری و جهان‌نگری خواننده، زمینه، موقعیت، لحن کلام و ... سبب می‌شوند تا معانی و برداشت‌های تازه‌ای از اثر پدیدار شود.

بنابراین خواندن یک اثر، پیوندی است میان متن و خواننده به بیان دیگر، خواندن یک عمل تعاملی است که بین عناصر متن و خلاقیت‌های ذهنی خواننده ایجاد می‌شود.

به همین سبب، برخی به دو گونه «خواندن» اشاره می‌کنند؛

الف) خواندن پذیرا

ب) خواندن سازنده

در جریان خواندن پذیرا، خواننده خود را تنها به درک و دریافت جمله به جمله متن محدود و مقید

می‌کند. در این شیوه چون خواننده پیکره کلی متن را نمی‌بیند و به اجزا و پاره‌های نوشته توجه می‌کند، تصویر و ادراک درستی از کلیت اثر نمی‌تواند به دست آورد.

در خواندن سازنده، خواننده بر پایه جریان فعال ذهنی خود و دریافت معنا و تصاویر و تخیل حاکم بر فضای کلی اثر، فرایند خواندن را پیش می‌برد و ارتباط ویژه‌ای با متن برقرار می‌سازد. در این شیوه، کنش خواندن یک فعالیت پویا و اثرگذار است.

لحن و شیوه خواندن، مهم‌ترین فرایند هستی‌بخش هر اثر ادبی – هنری است. وقتی خواننده هنگام خواندن، خود را در فضای حسی – عاطفی اثر می‌یابد، در واقع با آن همراه و هم حس می‌شود. این ایجاد هم‌سوئی و هم‌حسی با متن سبب می‌شود که خواننده هستی خود را با خلق و خوی و منش قهرمان اثر همراه و یکسان ببیند و در خود دگرگونی و تحوّل احساس کند. تبدیل به دیگری شدن در جریان خوانش یک اثر چنان شناخت حقیقت و هویت خویش، با ارزش است؛ البته ناگفته نماند که کنش خواندن افزون بر کارکرد تعالی‌بخشی و دگرگون‌کننده، ممکن است به سبب آگاهی‌های نادرست و نارسای خوانندگان نه تنها قابلیت‌های زبانی، تصویری و شنیداری متن را آشکار نسازد، با خوانش سطحی و ناقص، ویژگی‌های اثرگذار نوشته را بی‌اثر گرداند.

هویت خواننده هم مسئله‌ای است که باید بدان توجه کرد، هر فرد دارای ویژگی‌هایی است و در هر لحظه به فراخور زمان و مکان و فضایی که در آن قرار می‌گیرد، پاره‌ای از آن ویژگی‌ها را به نمایش می‌گذارد. خواندن یک متن هم به عنوان موقعیتی اثرگذار، بخشی از هویت فرد را آشکار می‌سازد.

شعر خوانی

در فارسی اول تا ششم ابتدایی شعرها به عنوان متن درس به کار گرفته شده بودند. شعرها با عنوان با هم بخوانیم، مکمل مفاهیم درس یا گسترش‌دهنده مفاهیم فصل محسوب می‌شدند.

عنوان شعرخوانی، جایگزین عنوان با هم بخوانیم، در دوره ابتدایی است.

این سروده‌ها گذشته از ایجاد نشاط و شکفتگی روح، زمینه‌ای مناسب برای زبان‌آموزی، شناخت واژگان، آشنایی با ادبیات و فرهنگ، تقویت ذوق و تکیه‌گاه انتقال و طرح مفاهیم، ارزش‌ها و بایسته‌های اجتماعی، اخلاقی، دینی و فرهنگی است.

اشعار/مروزی و یا از شاعران گذشته کشورند. ویژگی‌های دیگر این سروده‌ها عبارت‌اند از:

۱ نمونه‌های کوتاه استفاده شده است تا اجرای آنها در کلاس امکان‌پذیر باشد، بنابراین گاه ابیاتی از اصل شعر حذف شده است.

۲ کوشش بر آن بوده است که سروده‌ها تنوع وزن و مضمون داشته باشند.

۳ به تنوع شاعران نیز توجه شده است. معیار انتخاب، روایی و رسایی زبان، زیبایی گرایي و همخوانی شعر با موضوع و مخاطب بوده است.

۳ توصیه‌ها و پیشنهادها

۱ سروده‌ها را به صورت گروهی می‌توان در کلاس اجرا کرد. می‌توان هر شعر را به یک گروه اختصاص داد تا هم آن را حفظ کنند و هم در کلاس اجرا کنند (حفظ شعر الزامی نیست).

۲ اجرای گروهی شعر، خود نوعی آموزش همیاری و همکاری و انجام کار به صورت جمعی است.

۳ می‌توان از موسیقی مناسب استفاده کرد تا شعر تأثیرگذارتر شود.

۴ از توضیح بیت به بیت شعر پرهیز شود. بهتر است مفهوم و مضمون محوری شعر با گفت‌وگوی دانش‌آموزان روشن شود.

۵ برای درست خوانی شعر می‌توان از رمزینه‌های سریع پاسخ یا خوانش دقیق معلم بهره گرفت تا دانش‌آموزان آهنگ، درنگ، تکیه و تلفظ درست واژه‌ها را دریابند.

۶ از سروده‌ها در مناسبت‌ها می‌توان استفاده کرد (با هماهنگی مدیر و مربی مدرسه).

جدول نمایه کتاب فارسی نهم

ردیف	نام فصل	درس	دانش‌های زبانی و ادبی	واژه‌شناسی / نکات املایی	حکایت / روان‌خوانی / شعرخوانی
۱	زیبایی آفرینش	ستایش : به نام خداوند جان و خرد	تشبیه، جان‌بخشی و مراعات نظیر یادآوری تفاوت متون ادبی و غیرادبی یادآوری گروه اسمی و وابسته‌های اسم	تفاوت در معنا به دلیل تفاوت در یک مصوت در واژه‌هایی مانند انعام و انعام، آخر و آخر	حکایت : سفر
		۱- آفرینش همه تشبیه خداوند دل است			شعرخوانی : پرواز
		۲- عجایب صنع حق تعالی			حکایت : باغبان نیک اندیش
۲	شکفتن	۳- مثل آینه / کار و شایستگی	پرسش انکاری بررسی انکار	ترجیح «ی» بر هزه در واژگانی مثل آینه	روان‌خوانی : درجه‌های شکوفایی
		۴- هم نشین			
		۵- درس آزاد			
۳	سیک زندگی	۶- آداب زندگانی	گروه فعلی (۱) : زمان حال تخلص تضاد و رابطه معنوی	شکل‌های کوتاه، اگر : گروار	حکایت : شو، خطر کن
		۷- بروتو امید			
		۸- هنرستانی با علم مهن			شعرخوانی : دوراندیشی

خواندن (درک مطلب، روخوانی)

از آنجا که متن اصلی‌ترین بخش کتاب‌های فارسی است، خواندن هم بخش مهمی از کلاس فارسی است. خواندن فعالیتی پیچیده و دشوار است. گاهی تصور می‌شود که خواندن ساده است و لازم نیست در کلاس ادبیات بر آن زیاد تمرکز کرد، اما خواندن فرایندی است پیچیده که ذهن و مغز خواننده در انجام آن بسیار فعال است. در این فرایند، از طریق تعامل با متن معنا ساخته می‌شود.

غالباً توصیه به «بیشتر خواندن» مهم‌ترین راهکار معلمان ادبیات و نگارش برای تقویت خواندن و درک مطلب دانش‌آموزان بوده است. این راهکار حتماً مفید خواهد بود ولی بهترین راهکار نیست. همچنین این راهکار به نوعی نفی‌کننده نقش معلم در فرایند آموزش است، زیرا در هنگام عملی شدن این توصیه معلم نقش چندانی نخواهد داشت و دانش‌آموز متوجه نمی‌شود که چگونه بخواند و اگر در خواندن به مشکلی برخورد چگونه مشکلش را حل کند و اصلاً ویژگی‌های خواننده ماهر چیست. به او فقط گفته می‌شود که بیشتر بخوان و خود به خود در خواندن پیشرفت خواهی کرد. اگر دانش‌آموز تصور نادرستی از خواندن داشته باشد و اشتباهاتی در فرایند خواندن در ذهن او جای گیر شده باشد، با بیشتر خواندن این موارد درست نخواهد شد. در آموزش خواندن باید فرایندها و مسیرهایی را پیش روی دانش‌آموز گذاشت تا از این طریق متوجه شود که خواندن چیست، خواننده ماهر چه ویژگی‌هایی دارد، خودش در فرایند خواندن در چه مرحله‌ای است، اشتباهاتش در خواندن چیست و چگونه می‌تواند این اشتباهات را برطرف کند.

اینکه در کلاس درس متنی خوانده شود، معنایش گفته شود و دانش‌آموزان بنویسند و حفظ کنند و بعد در آزمون تکرار کنند، در تقویت مهارت خواندن چندان تأثیری ندارد، چرا که دانش‌آموز در این فرایند درباره چگونگی دریافت معنا از متن تأمل نکرده و دریافته که چگونه باید به معنای درست رسید و چرا او معنای درست را درک نکرده، در صورتی که هم کلاسی او معنای درست متوجه شده است. با تکرار چنین روشی دانش‌آموز عادت می‌کند که بدون توجه به متن و فکر کردن درباره آن و ارتباط برقرار کردن با آن منتظر شنیدن و نوشتن معنایش باشد. در نتیجه خود را در جایگاهی نخواهد دید که

بتواند با متن ارتباط برقرار کند. به همین دلیل، ضرورت دارد که معنای متن به دانش آموز املأ نشود، گاهی خودش معنا را بنویسد و گاهی هم معنا را بشنود و به زبان خودش بازنویسی کند.

منظور ما از خواندن، هر چیزی است که به درک مطلب و روخوانی ارتباط دارد. تمرکز اصلی ما بر این دو محور است. عناصری که در این دو محور نقش پررنگی دارند «متن» و «هدف از خواندن» هستند. در فرایند آموزش خواندن باید دقت کرد که متن با سن و علایق دانش آموز متناسب باشد و آنان با متن های متنوعی مواجه شوند. از این رو علاوه بر متن های کتاب درسی، باید از کتاب های معرفی شده در رمزینه ها و کتابنامه پایان کتاب های نگارش در کلاس درس استفاده شود و دیران گرمی نیز متن هایی متناسب با علایق دانش آموزان به آنان پیشنهاد دهند. مهم است که دانش آموزان تنوعی از متون را ببینند: از متن های ادبی گرفته تا متن های تبلیغی در فضای مجازی و متون روزنامه ها. با مطالعه متون متنوع است که مهارت خواندن آنها تقویت می شود. همچنین باید در انتخاب متن ها به واژگان، ساختارهای دستوری و ساختار منطقی آنها دقت شود.

هدف از خواندن هم در فرایند خواندن اهمیت زیادی دارد. هدف های متفاوت شیوه های متفاوت خواندن را در پی خواهد داشت. ما متن روزنامه را نسبت به دستورالعمل پخت غذا با شیوه ای متفاوت می خوانیم. به همین ترتیب شیوه خواندن کتاب علمی هم با شیوه خواندن متنی در فضای مجازی تفاوت دارد. دانش آموزان برای آشنایی با انواع خواندن و مهارت یافتن در آنها باید شیوه های متفاوت خواندن متون را در فرایند آموزش تجربه کنند. همچنین باید آنان را آگاه کرد که هر هدفی شیوه خواندن خاصی را می طلبد.

باید در فرایند خواندن به سه گام و مرحله «پیش از خواندن»، «حین خواندن» و «پس از خواندن» توجه کنیم. بدون توجه به این سه گام فرایند خواندن به درستی انجام نخواهد شد. در هر گام، به منظور تقویت مهارت خواندن راهبردهای مختلفی وجود دارد. این راهبردها در واقع فعالیت هایی هستند که ابتدا خودآگاهانه انجام می شوند و سپس به تدریج با ممارست در انجامشان به صورت خودکار در فرایند خواندن از آنها استفاده خواهد شد. در ادامه نکاتی درباره هر گام خواندن و راهبردهای پیشنهادی در هر گام خواهد آمد و علاقه مندان را به منابع تفصیلی ارجاع می دهیم^۱.

۱- برای آشنایی بیشتر با راهبردهای خواندن و مشاهده کاریک ها و سازمان دهنده های تصویری آن راهبردها، به وبگاه ردینگ کوئست (ReadingQuest.org) مراجعه کنید. این وبگاه ابتدا در ۱۹۹۸م/ ۱۳۷۶ش زیر نظر توماس استس (Thomas H. Estes) آغاز به کار کرد و سپس به تدریج تبدیل به منبعی غنی برای معلمان در حوزه راهبردهای خواندن و درک مطلب شد.

گام‌های خواندن

■ گام پیش از خواندن

معمولاً معلم ادبیات از دانش‌آموز می‌خواهد کتاب را باز کند و متن را بخواند. در این فرایند دانش‌آموز بدون هیچ‌گونه آمادگی با متن مواجه می‌شود، یعنی درحالی‌که همچنان ذهنش درگیر زنگ تفریح است، ناگهان خود را رودرروی متن می‌بیند و از او خواسته می‌شود که متن را بفهمد و از آن لذت ببرد. این خواسته‌ای معقول نیست. ذهن دانش‌آموزان را پیش از مواجهه با متن باید آماده کرد. فعالیت‌های متفاوتی را می‌شود پیش از خواندن انجام داد که هدف از آنها درگیر کردن ذهن با موضوع متن، افزایش انگیزه نسبت به خواندن متن، فعال کردن دانش پیشینی و زنده کردن واژگان مرتبط در ذهن دانش‌آموزان است. توجه کنید که فعالیت‌های پیش از خواندن زمان زیادی را به خود اختصاص ندهند و کوتاه باشند.

برای رسیدن به این اهداف می‌شود از راهبردهای زیر بهره برد :

– راهبرد KWL (می‌دانم، می‌خواهم بدانم و آموختم) : در این راهبرد ابتدا موضوع را به دانش‌آموزان بگویید و به آنها جدولی سه‌ستونه بدهید. در ستون اول آنان می‌نویسند که دربارهٔ موضوع چه «می‌دانم» و در ستون دوم می‌نویسند که چه «می‌خواهم بدانم». این دو ستون پیش از خواندن متن نوشته خواهند شد و بعد از خواندن متن در ستون آخر می‌نویسند که چه «آموختم».

موضوع درس		
می‌دانم	می‌خواهم بدانم	آموختم
...

این راهبرد را با تغییراتی و اضافه کردن ستون‌هایی می‌شود برای عناصر دیگر برنامهٔ درسی (مثلاً دانش‌های ادبی) اجرا کرد.

– راهبرد بیندیش و به اشتراک بگذار : سؤالی مرتبط به موضوع، ترجیحاً واگرا، از دانش‌آموزان پرسید و به آنان وقت بدهید که به صورت شخصی دربارهٔ موضوع فکر کنند یا یک بند بنویسند. سپس در گروه‌های دو یا سه نفره دربارهٔ پاسخ‌هایشان گفتگو کنند و در نهایت هر گروه نظرش را برای کل کلاس ارائه دهد.

– راهبرد طوفان فکری : این راهبرد هم برای فعال کردن دانش پیشینی دانش‌آموزان کارآمد

است، برای نمونه می‌شود از آنان خواست که به ترتیب حروف الفبایک واژه مرتبط با موضوع و در نهایت یک بند درباره موضوع بنویسند :

طوفان فکری الفبایی

موضوع :	
الف	_____
ب	_____
پ	_____
ت	_____
ث	_____
ج	_____
چ	_____
ح	_____
خ	_____
د	_____
ذ	_____
ر	_____
ز	_____
ژ	_____
س	_____
ش	_____
ص	_____
ض	_____
ط	_____
ظ	_____
ع	_____
غ	_____
ف	_____
ق	_____
ک	_____
گ	_____
ل	_____
م	_____
ن	_____
و	_____
ه	_____
ی	_____

یک بند درباره موضوع بنویسید.

– راهبرد نمودار واژگانی : یکی از مسائل مهمی که باعث می‌شود دانش‌آموزان با متن ارتباط برقرار نکنند، واژه‌های دشوار متن است. هر واژه ناآشنا مانند دست‌اندازی در فرایند خواندن متن است. اگر دانش‌آموز پیش از خواندن متن با واژه‌های دشوار آن آشنا باشد، با متن ارتباط بهتری برقرار خواهد کرد. به همین دلیل، پیشنهاد می‌شود که واژه‌های دشوار متن را جدا کنید و آنها را پیش از خواندن در اختیار دانش‌آموزان قرار دهید یا از آنان بخواهید که با استفاده از واژه‌نامه‌ها و لغت‌نامه‌های چاپی یا برخط معنای واژگان را بیابند^۱.

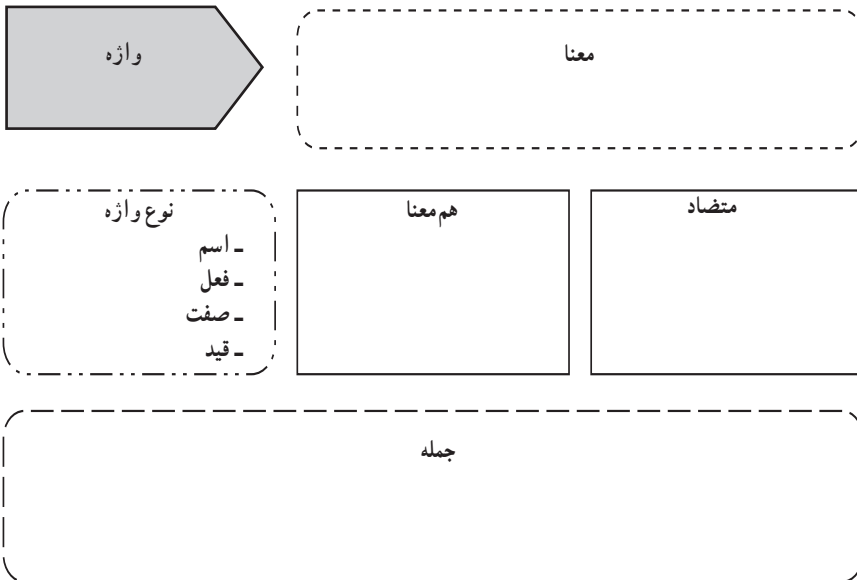
۱- در وهله اول فرهنگ سخن و سپس معین و عمید پیشنهاد می‌شود.

به این منظور از سازمان دهنده‌ها و نمودارهای واژگانی

هم می‌توانید بهره ببرید.

نمودار واژگانی

■ گام در حین خواندن

«متن را بخوان و بگو معنایش چیست.» این روشی است که معمولاً در کلاس ادبیات انجام می‌شود: متن خوانده می‌شود، چند نفر از دانش‌آموزان معنایش را حدس می‌زنند و بعد معلم معنای درست را می‌گوید و دانش‌آموزان می‌نویسند. در این روش فقط ارزیابی انجام می‌شود و آموزشی صورت نمی‌گیرد، چون دانش‌آموزی که نتوانسته به معنای درست برسد، راه رسیدن به معنای درست را هم نمی‌یابد. او نمی‌آموزد که چگونه باید متن را بخواند و به معنای درست برسد.

همان‌طور که پیش‌تر گفته شد، وقتی دانش‌آموز عادت کند معنای متن را بشنود، عیناً بنویسد، سپس حفظ کند و در آزمون بنویسد، عملاً امکان ارتباط گرفتن با متن را از دست خواهد داد و دیگر احساس نخواهد کرد که می‌تواند خودش به تنهایی متنی ادبی را بخواند و بفهمد. گاهی نباید بعضی از متن‌ها را

معنا کرد و فقط باید معنای واژگان و پیچیدگی‌های دستوری و ادبی متن را توضیح داد. می‌شود گاهی اوقات از دانش‌آموز خواست که هر کس معنا را به زبان خودش بگوید تا دانش‌آموز فکر نکند که همیشه فقط یک صورت درست و نهایی برای معنای ابیات وجود دارد، بلکه متوجه شود که هر کس به زبان خودش می‌تواند متن را معنا کند و آن معنا را بنویسد.

در آموزش خواندن باید به فرایند خواندن بیشتر توجه کرد، یعنی به اینکه دانش‌آموزان چطور متن را می‌خوانند، آن را رمزگشایی می‌کنند و به معنا می‌رسند و نباید فقط به این توجه کرد که آیا معنای درست را دریافته‌اند یا نه. در واقع خواننده ماهر کسی است که اگر در خواندن متن یا فهم معنا مشکلی داشت، راه حل مشکل را بداند و بتواند مشکلش را حل کند. این نقطه‌ای است که در آموزش خواندن باید آن را هدف قرار داد.

پیشنهاد می‌شود که در حین خواندن ارتباط گرفتن دانش‌آموز با متن و لذت بردن از آن اصلی‌ترین نقطه تمرکز باشد. بسیار است مواردی که دانش‌آموز متن را می‌خواند، اما نه خودش را جای شخصیت متن می‌گذارد و نه اصلاً به گزاره‌های متن فکر می‌کند. فقط چیزی را می‌خواند و می‌شنود و ساعتی بعد فراموش می‌کند. دانش‌آموزان گاهی تجربه لذت بردن از متن را نچشیده‌اند. باید به آنها کمک کرد تا دریابند که می‌شود در متنی غرق شد و از واژه‌واره متن لذت برد. با چنین تجربه‌هایی است که آنان به خواندن علاقه‌مند خواهد شد. شما می‌توانید با گره زدن متن‌ها به تجربه‌های روزمره دانش‌آموزان کاری کنید که آنان با متن‌ها بیشتر ارتباط برقرار کنند. گاهی اوقات ممکن است نقد متن و نقد شیوه نگارش نویسنده نیز سبب شود که دانش‌آموزان با متن ارتباط بیشتری برقرار کنند، مثلاً می‌توانید از آنان بخواهید که با متن مخالفت کنند و دلایلشان را بگویند.

– تعیین هدف از خواندن هر بند : با سؤالاتی مانند «بند سوم را بخوان و به این سؤال پاسخ بده»، پیش از خواندن هر بند هدف از خواندن آن بند را برای دانش‌آموزان مشخص کنید. به این ترتیب آنان پیش از خواندن سؤالی دارند و هدفشان از خواندن پاسخ به آن سؤال خاص است.

– راهبرد از نویسنده پرس : دانش‌آموزان را به هدف و منظور نویسنده توجه دهید، با سؤالاتی مثل مهم‌ترین هدف نویسنده چیست؟ منظور نویسنده چیست؟ چرا او این جمله خاص را نوشته؟ چرا متن را این‌طور آغاز کرده یا این‌طور به پایان رسانده؟ و سؤالاتی دیگر...

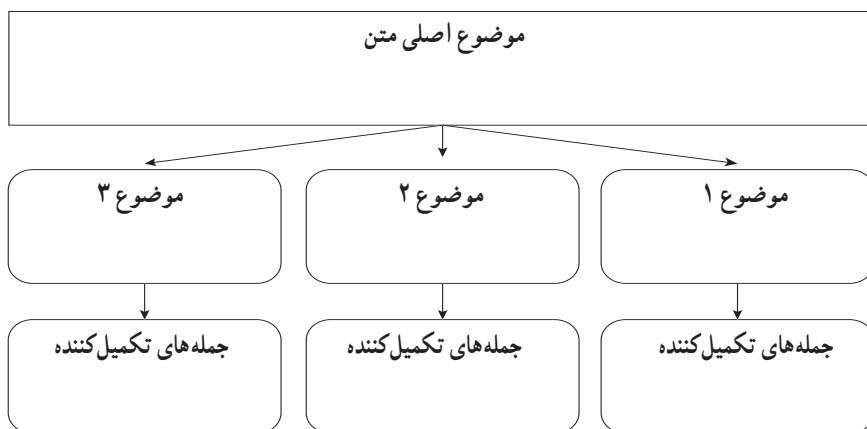
– راهبرد توجه به ارتباط بندها : دانش‌آموزان را به ارتباط بندها و جمله‌ها با هم توجه بدهید، یعنی به اینکه چرا برای مثال بند سوم بعد از بند دوم آمده و از نظر معنایی چه ارتباطی با آن دارد. – راهبرد پیش‌بینی یا ادامه منطقی متن : از دانش‌آموزان بخواهید پس از خواندن عناوین،

جملات موضوع و بندها مکث کنند و پیش‌بینی‌هایی را انجام دهند. همچنین، از دانش‌آموزان بخواهید که بگویند چرا این گونه پیش‌بینی کرده‌اند. از آنها بخواهید به سرنخ‌ها یا شواهدی در متن اشاره کنند که منجر به پیش‌بینی آنها شده است. پیش‌بینی در حین خواندن سبب می‌شود دانش‌آموزان با دقت متن را مطالعه کنند و سعی کنند آن را عمیق‌تر بفهمند تا بتوانند پیش‌بینی‌هایی منطقی انجام دهند.

■ گام پس از خواندن

در راستای تقویت مهارت خواندن راهبردهایی هست که با اجرا کردن آنها اندک‌اندک مهارت خواندن دانش‌آموزان تقویت می‌شود. با استفاده مکرر از این راهبردها به مرور دانش‌آموزان با مشکلات خود در خواندن و روش حل آنها آشنا خواهند شد. در ادامه تعدادی از این راهبردها خواهد آمد:

– **راهبرد تشخیص ایده اصلی و موضوع:** هدف این راهبرد این است که دانش‌آموزان بین اطلاعات کم‌اهمیت‌تر و فرعی و اطلاعات اصلی تفاوت قائل شوند. این راهبرد به شکل‌های مختلفی اجراشدنی است. می‌شود از دانش‌آموزان خواست که زیر ایده‌های اصلی متن خط بکشند یا دور واژه‌های اساسی دایره بکشند. می‌شود از آنان خواست که جمله‌های اصلی متن را فهرست کنند و سپس بر اساس اهمیت اولویت‌گذاری کنند. روش دیگر این است که از آنان بخواهید کنار هر بند، موضوع اصلی آن بند و جمله اصلی آن را بنویسند. برای انجام این روش‌ها از سازمان‌دهنده‌های تصویری و نمودار هم می‌شود بهره گرفت، مثلاً:

– **راهبردهای استنباطی:** منظور درک و دریافت آن چیزی است که آشکارا در متن بیان نشده است. در نمودار زیر، دانش‌آموز با راهنمایی معلم جمله‌هایی از متن را انتخاب می‌کند و توضیح

گزاره‌هایی
از متن

+

برداشت من

می‌دهد که از قبل دربارهٔ آنها چه می‌دانسته
و اکنون با کنار هم گذاشتن اطلاعات پیشینی
خود و متن چه چیزی را برداشت کرده است.

— ارتباط متن با تجربهٔ شخصی، متن‌های دیگر و جهان : این راهبرد دانش‌آموزان را تشویق
می‌کند تا تجربیات و دانش شخصی خود را به آنچه می‌خوانند، مرتبط کنند. این کار منجر به درک
عمیق‌تر متن می‌شود. ممکن است چنین کاری را از طریق ارتباط دادن متن به اتفاقی که برای خودشان،
دیگری یا شخصیتی در کتابی دیگر رخ داده، انجام دهند.

متن با متن

متن یادآور چه متنی (کتاب، موسیقی، فیلم) است که در گذشته با آن مواجه شده بودید.

- متنی که خواندم من را به یاد انداخت زیرا
- نظرات موجود در متن شبیه نظرات بیان شده در هستند، چرا که
- نظرات موجود در متن با نظرات متفاوت هستند، چرا که

متن با خود

آیا نظرات و ایده‌های موجود در متن، ارتباط و پیوستگی با نظرات، ایده‌ها و تجربیات خود شما دارند؟
متن را که خواندم، یاد زمانی افتادم که
من با متنی که خواندم، موافقم یا می‌توانم این نظر را درک کنم، چرا که در زندگی شخصی خودم هم ..

متن با جهان

مطالب و نظرات این متن چگونه با جامعه و جهان اجتماعی ارتباط پیدا می‌کند. مطالب متن چه ارتباطی
با اکنون، گذشته و آینده دارند.
مطلبی که خواندم، من را یاد واقعه‌ای در گذشته انداخت، چرا که
مطلبی که خواندم، من را یاد وقایع روز جامعهٔ خودم و یا جامعهٔ جهانی انداخت، چرا که

— راهبرد خلاصه‌نویسی: خلاصه‌نویسی از راهبردهای پیچیده است و برای انجام آن چندین راهبرد دیگر باید به کار گرفته شود. دانش‌آموزان اشتباه‌های متعددی در خلاصه‌نویسی می‌کنند: آنان گاهی همه نکات متن را می‌نویسند و گاهی عین جملات متن را رونویسی می‌کنند، گاهی به اندازه کافی نمی‌نویسند و گاهی بسیار زیاد می‌نویسند. به آنان باید آموخت که در خلاصه‌نویسی موضوع و ایده اصلی متن را تشخیص بدهند، جزئیات مهم و تأثیرگذار را تعیین کنند، به جای رونویسی کلمه به کلمه متن از کلمات کلیدی آن استفاده کنند، مفاهیم بزرگ‌تر را خرد کنند و در نهایت اینکه به اندازه بنویسند، نه زیاد و نه کم.

برای آموزش خلاصه‌نویسی می‌شود برای هر موضوعی علامتی در کلاس تعیین کرد تا هنگام خواندن درس از آن علائم استفاده کنند، مثلاً دور کلمه‌های کلیدی دایره بکشند، زیر ایده‌های اصلی خط بکشند، موضوع هر بند را در حاشیه بنویسند و ...

— راهبردهای دیگر: اینکه متناسب با ویژگی‌های متن راهبرد مناسب را انتخاب کنید، اهمیت زیادی دارد. اگر می‌خواهید به دانش‌آموزان پیام‌آموزید که گاهی با نگاهی سریع و بدون خواندن عمیق کل متن می‌توانند اطلاعات جزئی متن را متوجه شوند. می‌توانید با طراحی سؤالاتی از قبیل «بر اساس متن در چه سالی فلان اتفاق افتاد؟»، «بر اساس متن چه کسی فلان کار را انجام داد؟»، «در بند پنجم در کدام کشور...» آنها را به این مسیر هدایت کنید. اگر متن سیر منطقی دارد از آنها می‌توانید بخواهید که سیر منطقی وقایع را به صورت نمودار نشان دهند. اگر متن علت و پیامد دارد، از آنها بخواهید که علت‌ها و پیامدها را نشان دهند. انتخاب عنوان، مقایسه کردن و فهرست کردن موضوعات هم از راهبردهای دیگری است که می‌توانید از آنها بهره ببرید.

روخوانی

روخوانی (یا روان‌خوانی متن) بهتر است در همین گام، یعنی پس از خواندن، انجام شود، یعنی وقتی که دانش‌آموزان یک بار متن را به هدایت و تسهیل‌گری معلم خوانده‌اند. در روخوانی باید به صحت و روانی توجه کرد. این دو در کنار هم ارزشمندند. در روخوانی می‌توانید با توجه به سرعت و صحت خواندن رقابتی را بین دانش‌آموزان آغاز کنید. مثلاً هر کس یک بار متن را بخواند و با ثانیه‌شمار مشخص کنید که خواندنش چقدر طول کشیده و چقدر غلط داشته. هر دانش‌آموزی دو بار متن را می‌خواند و کسی برنده خواهد شد که در بار دوم خواندنش نسبت به بار اول پیشرفت بیشتری کرده باشد، یعنی متن را در زمان کمتری خوانده باشد و غلط‌های کمتری داشته باشد. همچنین

می‌توانید از دانش‌آموزان بخواهید هر کدام یک بار متن را بخوانند و کسی که در مدت زمان کمتری با غلط‌های کمتری متن را خوانده باشد، برنده خواهد شد. اگر زمان کلاس کافی نیست، به هر دانش‌آموز یک بند یا بخشی از متن را برای روخوانی بدهید. اگرچه رقابت آسیب‌هایی دارد ولی به جذابیت روخوانی کمک خواهد کرد.

کتاب‌خوانی

بهره‌گیری از قصه و داستان و حکایت‌های آموزنده و سازنده، بهترین وسیله برای غنی‌سازی هدفمند اوقات فراغت و لذت‌بخش و سودمند کردن لحظه‌های فراغت دانش‌آموزان و ابزار بسیار مناسبی برای پرورش مهارت زبانی دانش‌آموزان است.

خواندن قصه و داستان، عادت به مطالعه و خوگیری با آن را در فراگیرندگان پرورده می‌سازد و باعث رشد کلامی، پویایی ذهن و خلاقیت بیشتر فکر و اندیشه می‌شود و گنجینه واژگانی و افق دریافت مفاهیم را در دانش‌آموزان گسترش می‌دهد.

خواندن به گونه‌ای آموزش غیرمستقیم املا نیز است؛ زیرا دانش‌آموزان در کتاب شکل درست کلمات را می‌بینند، آن تصویر در ذهنشان جایگیر می‌شود و به هنگام نوشتن در منظر دیدگان آنها پدیدار می‌شود.

از طریق خواندن نمونه‌های خوب روان‌خوانی، فراگیرندگان با ساختار دستوری صحیح جمله‌ها و ترکیب‌های رایج زبان نوشتاری معیار نیز آشنا می‌شوند و در نتیجه به بسیاری از مهارت‌های مندرج در برنامه زبان‌آموزی دست می‌یابند.

خواندن کتاب‌های داستانی، ابزار مناسبی برای پرورش استعداد و تخیل رشد و ساماندهی شخصیت نوجوانان و جوانان است. قصه‌خوانی مجالی فراهم می‌کند تا بسیاری از ارزش‌های اخلاقی و خوی و منش پسندیده در دانش‌آموزان درونی و نهادینه شود. آنان با الگوپذیری از قهرمانان و شخصیت‌های داستانی به اصلاح و بازسازی رفتارهای نامناسب خود می‌پردازند و تخیل موجود در آثار داستانی، سبب پویایی ذهن و خلاقیت تخیلی می‌شود و رنج‌های روحی و فشارهای روانی ویژه دوره نوجوانی و بلوغ را در آنان کمرنگ می‌کند؛ به همین سبب است که معمولاً نوجوانان آثار داستانی – ادبی را پناهگاه روحی خود می‌بینند و مشکلات رفتاری زندگی و ناکامی‌های اجتماعی خویش را از طریق خواندن این آثار بی‌اثر می‌کنند.

بر همین بنیاد باید افزود که رشد و پرورش همه جنبه‌های شخصیتی نوجوانان و جوانان را می‌توان

در استمرار خواندن کتاب‌های داستانی یافت.

همچنین زیبایی‌های حسی – عاطفی موجود در کتاب‌ها و نمونه‌های داستانی، حس عاطفی و زیباشناسانه نوجوان را برانگیخته، سبب رشد و پرورش جنبه‌های عاطفی و نگرش آنان می‌شود. نوجوانان با خواندن داستان‌های حکمت‌آمیز، بسیار یاز رفتارهای اجتماعی و راه برقراری ارتباط مؤثر را می‌آموزند و به شناخت و کسب تجربه‌های ارجمندی نسبت به جامعه پیراون و جهان امروز دست می‌یابند و مطالب فراوانی درباره دانش‌ای دیگر همچون تاریخ، علوم تجربی، جغرافیا و ریاضیات فرا می‌گیرند.

نکته مهم

بر پایه آنچه گفتیم، برنامه درسی زبان‌آموزی تأکید بسیاری بر فعالیت کتاب‌خوانی دانش‌آموزان دارد و توصیه می‌کند که در هر هفته یک کتاب را دانش‌آموزان بخوانند و در کلاس در مورد عناصر داستان (شخصیت‌ها، زاویه دید، درون‌مایه، لحن و...) گفت‌وگو کنند. چکیده‌ای از داستان را بازگو و درباره علت و چگونگی رویدادها، اظهار نظر و احساسات خود را بیان کنند. همچنین بایسته است دانش‌آموزان به اطلاعات کتاب‌شناسی، نظیر «نام نویسنده»، «مترجم»، «ناشر»، «سال» و «مکان» نشر هر اثر توجه کنند.

شایسته است فضایی در کلاس فراهم شود تا دانش‌آموزان در گروه‌های ۴ یا ۵ نفره برای یکدیگر کتاب بخوانند و دیگران پس از گوش دادن، با یکدیگر درباره آن گفت‌وگو کنند.

املا

املا از فعالیت‌هایی است که به صورت سنتی در کلاس‌های درس ادبیات متداول بوده است. املا در متوسطه اول نیز اهمیت فراوانی دارد. غالباً املا به صورت تقریری انجام می‌شود و گاهی هم پرسش‌های املائی (از قبیل واژگان غلط را پیدا کنید، صورت درست واژگان را بنویسید و...) پیش روی دانش‌آموزان قرار می‌گیرد. در فعالیت‌های املا اغلب هدف درست‌نویسی دانش‌آموزان است و گاهی به تقویت مهارت شنیدن هم توجه می‌شود. با این حال باید توجه داشت که املائی تقریری از نظر ذهنی فعالیت پیچیده است. دانش‌آموز باید مطلب را بشنود، آن را تحلیل کند و به خاطر بسپارد، و سپس به شکلی درست به روی کاغذ بیاورد. مهم است که در فعالیت‌های املا هدف آموزشی دقیق،

مشخص و معلوم باشد. از سوی دیگر، چون املا در طول سال‌های مدرسه بارها و بارها تکرار می‌شود، ممکن است به فعالیتی ملال‌آور و تکراری برای دانش‌آموزان تبدیل شود. از این رو فعالیت‌های املایی تلفیقی و خلاقانه مورد نیاز است. در راستای مسائل گفته‌شده، این راهکارها پیشنهاد می‌شود:

— اینکه فعالیت‌های املا رویکرد ارتباطی داشته باشند اهمیت بسیاری دارد. منظور از رویکرد ارتباطی این است که در فعالیت‌های املا از واژگان و متونی استفاده شود که دانش‌آموز در زندگی روزمره با آنها سر و کار دارد. گاهی دانش‌آموز در املا نمرات خوبی کسب می‌کند ولی نوشته‌هایش در زندگی روزمره پراز اشکال است. یکی از دلایل این موضوع همین است که فعالیت املا از زندگی واقعی فاصله گرفته است. این موضوع را بدیع‌الزمان فروزانفر در سال ۱۳۱۳ متذکر شده بود: «دیده شده که بسیاری از دانش‌آموزان دبستان‌ها یا دبیرستان‌ها در نوشتن الفاظ ساده فارسی یا عربی متداول اشتباه می‌کنند و مثلاً ماست را با صاد و ختم را با طاء و وجاهت را با حا و راز را با ضاد نوشته‌اند... به نظر من سهل‌تر و مفیدترین راه برای املا و درست نوشتن آن است که آموزگاران گرانمایه... لغات متداول فارسی و عربی را که مورد احتیاج روزانه هر ایرانی است با رعایت مهم و اهم املا کنند.»

به جای آنکه در املا بر واژگان دشواری تأکید شود که دانش‌آموز آنها را هیچ‌گاه در زندگی روزمره به کار نمی‌برد، باید بر واژگان و ساختارهایی تأکید شود که بیشتر از آنها استفاده می‌شود. برای انجام این کار می‌شود از متون کتاب‌های داستان، متون روزنامه‌ها و خبرگزاری‌ها یا از متون کتاب‌های درسی دیگر (کتاب‌های علوم اجتماعی و علوم و ریاضی) استفاده شود.

— به متن املا باید توجه ویژه‌ای داشت. دانش‌آموز هنگام فعالیت‌های املا بر متنی که می‌شنود یا می‌بیند تمرکز می‌کند. به همین دلیل مهم است که متن املا باکیفیت باشد تا از این طریق ویژگی‌های متن باکیفیت در ذهن دانش‌آموز ماندگار شود. به همین دلیل باید در فعالیت‌های املا از متنی منسجم و متشکل از جمله استفاده شود، نه از واژگان بی‌ارتباط با هم یا گروه واژگانی. متن املا نباید اشتباه‌های املایی و دستوری داشته باشد. همچنین باید متن املا به صورت طبیعی و با تلفظ صحیح خوانده شود.

— متن آگاهی از دیگر مسائل مهم در املاست. بارها دیده شده که دانش‌آموزان هنگام املای تقریری از متن املا چیزی متوجه نمی‌شوند، انگار فقط صدا را ضبط می‌کنند و بعد روی کاغذ می‌آورند، بی‌آنکه به معنا و مفهوم متن توجهی کنند. نزدیک‌ترین کاربرد املای تقریری در زندگی روزمره یادداشت‌برداری و جزوه‌نویسی است که در این فعالیت‌ها مطلبی شنیده می‌شود، در ذهن تجزیه و تحلیل می‌شود و گاه خلاصه می‌شود و بعد روی کاغذ می‌آید. بهتر است فعالیت‌هایی انجام شود تا متن آگاهی دانش‌آموزان، یعنی توجه آنان به متنی که می‌شنوند، هم تقویت شود. برای نمونه می‌شود

در هنگام املا بعضی از افعال یا واژه‌ها خوانده نشود، تا دانش‌آموز باتوجه به متن و ساختار جملات خودش افعال را حدس بزند.

— پیشنهاد می‌شود که در فعالیت املائی تقریری، پیش از آنکه دانش‌آموزان بخواهند چیزی بنویسند، یک بار متن خوانده شود و آنان فقط گوش کنند. با این کار آنان با بافت متن آشنا می‌شوند و به معنا و مفهوم آن توجه می‌کنند. به صورت کلی روش زیر در املائی تقریری پیشنهاد می‌شود:

- ابتدا یک بار متن با سرعت متوسط خوانده شود و دانش‌آموزان فقط گوش کنند و چیزی ننویسند.
- سپس هر ۳ تا ۵ واژه آرام، یک بار یا دو بار، خوانده شود و دانش‌آموزان بنویسند. بهتر است که هر بار یک جمله کامل املا گفته شود. اگر جمله‌ای طولانی است، یک گروه واژگانی کامل املا گفته شود.

- در پایان، یک بار دیگر متن با سرعت متوسط خوانده شود و دانش‌آموزان املایشان را اصلاح کنند. اینکه هر بار چه تعداد واژه گفته شود، بستگی به وضعیت و سطح دانش‌آموزان دارد ولی باید به این توجه داشت که در طول سه سال متوسطه اول به تدریج تعداد واژگان بیشتر شود، یعنی هر بار دانش‌آموزان واژگان بیشتری را به خاطر بسپارند و بنویسند. این کار مهارت شنیدن آنان را تقویت خواهد کرد.

— وقتی تعداد واژگانی که دانش‌آموزان می‌شنوند زیاد است یا جمله‌ای که می‌شنوند طولانی است، آنان به ساختار جمله توجه بیشتری می‌کنند و این یکی از روش‌های جلب کردن توجه آنان به ساختار جمله است. برای تقویت حافظه شنیداری دانش‌آموزان می‌توان فعالیتی به صورت زیر انجام داد:

جمله‌ای طولانی گفته شود و دانش‌آموزان بعد از پایان جمله آنچه را در خاطرشان مانده بنویسند. به دانش‌آموزان اطمینان داده شود که جمله تکرار می‌شود تا اضطراب نداشته باشند (بعد از پایان فعالیت اصل جمله دوباره گفته خواهد شد). سپس یکی از دانش‌آموزان پای تخته بیاید و دانش‌آموزان دیگر سعی کنند با گفتگو و مشورت جمعی، شکل اصلی جمله را به خاطر بیاورند و به او املا بگویند. در این فرایند گروهی بر ساختار جمله بیشتر تمرکز خواهد شد.

— امروزه با جستجو در اینترنت به سرعت می‌شود شکل درست املائی واژگان را یافت. با این حال همچنان اشتباه‌های املائی در نوشته‌های روزمره فراوان است، شاید به این علت که برای بعضی اصلاً درست‌نویسی مهم نیست یا شاید به این علت که نمی‌دانند شکل درست واژگان را چگونه بیابند. به این دو مسئله باید در مدرسه توجه شود. یعنی از طرفی باید اهمیت درست‌نویسی را به دانش‌آموزان انتقال داد و از طرف دیگر به آنان آموخت که اگر املائی واژه‌ای را نمی‌دانستند چه باید بکنند. باید به آنان

آموخت که به معنا و هم خانواده‌های واژگان عربی توجه کنند و با این روش املاى درست واژه را حدس بزنند. همچنین به حروف هم‌آوا در زبان فارسی توجه داشته باشند تا بدانند وقتی واژه‌ای می‌شنوند، آن واژه با چه حروفی امکان دارد نوشته شود. یکی از روش‌های دیگر، استفاده مداوم از لغت‌نامه‌ها و فرهنگ‌هاست. برای این کار باید دانش‌آموزان را با وبگاه‌هایی که لغت‌نامه‌ها و فرهنگ‌ها در آنها قرار گرفته است آشنا کنید. به این منظور، گاهی این فعالیت را اجرا کنید:

بعد از املاى تقریری، دانش‌آموزان دور کلماتی که شک دارند خط بکشند و سعی کنند در خانه با جستجو در فرهنگ‌های لغتِ برخط (آنلاین) املاى صحیح آن کلمات را بیابند.

فعالیت‌های املائی

— پرسش‌های املائی: پرسش‌های املائی هدفمند هم در کنار املاى تقریری سودمند هستند. سؤالات املائی می‌توانند به صورت‌های مختلفی طرح شوند. جدول حروف متقاطع یکی از انواع سؤالات املائی است که بر فعال شدن دایره واژگانی دانش‌آموزان نیز مؤثر است. دسته‌ای از سؤالات املائی در کتاب درسی نیز درج شده است، از جمله یافتن کلمه‌ای که اشتباه نوشته شده و املاى شکل درست آن. در پرسش‌های املائی از آوانگاری هم می‌شود بهره برد. در ادامه چند نمونه پرسش خواهد آمد:

در هر یک از جملات زیر، یک واژه ناکامل آمده است که در آن جای یک حرف خالی گذاشته شده است و شما باید آن را بنویسید. برای راهنمایی بیشتر، جلوی هر جمله معنای کلمه ناکامل هم نوشته شده است.

خداوند از هر گناهی من.... است.

(پاک، بی‌عیب)

در ستون اول جدول زیر یک حرف از واژه‌ها نوشته شده‌اند. شما باید شکل درست آن حرف‌ها را از میان حرف‌های ستون سوم انتخاب کنید (دور حرف درست خط بکشید). در ستون دوم هم معنای واژه‌های ستون اول نوشته شده‌اند.

واژه	معنا	حروف
فرو...نده	روشن‌کننده	ز - ظ - ض - ذ

غلط املائی بیت زیر را بیاب و اصلاح کن.

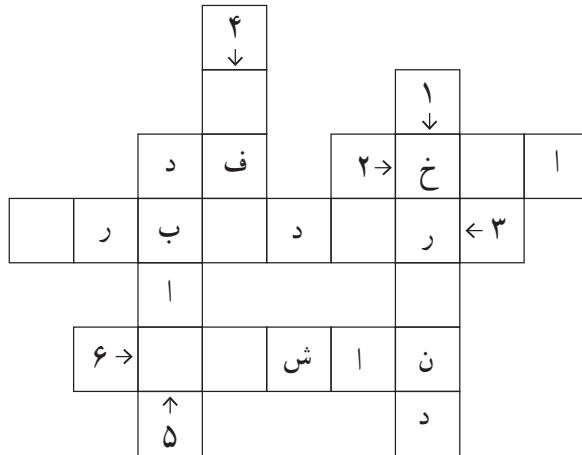
یزدان پاک را سپاس بگذار.

شکل درست واژه‌های زیر را بنویس.

نضیر و مانند، محارت‌های لازم

جدول زیر را کامل کنید.

- ۱ قانع، خشنود ۲ اشتباه ۳ تندر و آذرخش، در آسمان رخ می‌دهد.
۴ بخشش ۵ عبادت‌کننده ۶ تشنه

یکی از روش‌هایی که به تشخیص املاي درست کلمات کمک می‌کند، توجه به هم‌خانواده‌های واژگان دشوار است. با توجه به کلمات ستون اول که در متن کتاب آمده و املاي آنها را می‌دانید، املاي هم‌خانواده‌های آنها را بنویسید. ردیف اول برای نمونه پر شده است.

کلماتی که می‌شناسید	هم‌خانواده‌های آن کلمات	املاي فارسي کلمات ستون دوم
motefarreggh	efteragh	افتراق
Mokhtasar	ekhtesar	

■ **املاي تلفیقي:** املا این قابلیت را دارد که به صورت تلفیقي با نگارش و دانش‌های زبانی (دستور) اجرا شود. به این ترتیب چند هدف آموزشی با هم دنبال خواهد شد و دانش‌آموزان فعالیت‌های املايی متفاوتی را تجربه خواهند کرد.

■ **املا و نگارش :** تلفیق املا و نگارش به شیوه‌های گوناگونی اجراشدنی است. در اینجا چند نمونه آورده می‌شود :

- املاي نیمه‌کاره‌ای گفته شود تا دانش‌آموزان پایانی برای آن بنویسند.
- ابتدا و انتهای متنی املا گفته شود و میان متن را دانش‌آموزان بنویسند.
- در هر جمله کلمات به صورت نامرتب املا شوند و خود دانش‌آموزان پس از پایان املا آنها را مرتب کنند.

■ **املا و واژه‌شناسی :** چند نمونه فعالیت در این حوزه پیشنهاد می‌شود :

— در املاي تقریری هر چند کلمه (مثلاً ده کلمه)، واژه‌ای گفته نشود و دانش‌آموزان باتوجه به بافت جمله آن واژه را حدس بزنند.

- در املا متن کاملی گفته شود ولی از دانش‌آموزان خواسته شود که فقط بعضی واژگان را بنویسند، مثلاً واژگانی را بنویسند که محدوده معنایی خاصی دارند (واژه‌های مربوط به طبیعت، واژه‌های مربوط به ادبیات و...)، یا فقط واژگانی که معنایش را نمی‌دانند بنویسند.

■ **املا و دستور و دانش‌های زبانی :** در املا متن کاملی گفته شود ولی از دانش‌آموزان خواسته شود که فقط بعضی از اجزای جمله‌ها را بنویسند (مثلاً فقط افعال را بنویسند).

- متن املاي تقریری به صورت گفتاری گفته شود و از دانش‌آموزان بخواهید بعد از پایان املا یا در همان لحظه که متن را می‌شنوند، آن را به صورت نوشتاری بنویسند.

— متن املاي تقریری در زمان گذشته باشد و از دانش‌آموزان بخواهید که آن را به زمان حال برگردانند و بازنویسی کنند.

- متن املاي تقریری به روایت اول شخص گفته شود و دانش‌آموزان آن را به روایت سوم شخص بازنویسی کنند.

■ **املاي دانش‌آموز به دانش‌آموز :** در این دسته از فعالیت‌ها خود دانش‌آموزان به هم املا می‌گویند.

- می‌توانید متن املا را جمله به جمله در اختیار دانش‌آموزان قرار بدهید، به شکلی که هر دانش‌آموز فقط یک جمله داشته باشد. دانش‌آموزان به ترتیب جمله‌هایشان را می‌خوانند و بقیه می‌نویسند. در پایان هر دانش‌آموز یک جمله خوانده است و با کنار هم قرار گرفتن جمله‌ها متنی کامل درست شده که همه دانش‌آموزان آن را نوشته‌اند.

این فعالیت را می‌توان در گروه‌های دوفره هم انجام داد، به این صورت که دانش‌آموزان را به

گروه‌های دوفره تقسیم کنید و جملات زوج متن را به یکی از اعضا و جملات فرد را به دیگری بدهید. آنها از آنچه در دست دیگری قرار گرفته است خبر ندارند. جملاتشان را به ترتیب برای هم می‌خوانند و همه جملات را می‌نویسند. در پایان متنی کامل خواهند داشت.

■ **املا به خود:** هر دانش‌آموز بعد از اینکه یک بار از روی متن خواند، کتاب را می‌بندد و هر جمله‌ای را که به خاطر آورد، می‌نویسد. تصحیح املا را هم خود دانش‌آموز انجام خواهد داد، به این ترتیب که کتاب را می‌گشاید و با مراجعه به متن غلط‌های املایی‌اش را اصلاح می‌کند.

■ **جمله گم شده:** معلم از دانش‌آموزان می‌خواهد تا متن شعر را با دقت مطالعه کنند. سپس کتاب را می‌بندند و معلم یک کلمه می‌گوید و دانش‌آموزان باید جمله یا سطر را که این کلمه در آن قرار داشت، به یاد آورده و بنویسند.

■ **املاي خوشه‌ای:** دانش‌آموزان تجربه املاي خوشه‌ای را در دوره دبستان داشته‌اند. دانش‌آموز واژه‌ای را به دلخواه از متن درس انتخاب می‌کند. سپس با نشانه آخر این واژه، دو واژه از متن درس پیدا می‌کند که با این نشانه شروع شده باشند و این کار را تا زمانی ادامه می‌دهد که دیگر کلمه‌ای نباشد و خوشه بعدی را می‌کشد.

■ **املاي جای خالی:** فعالیت پر کردن جای خالی جمله‌ها با واژگان مناسب یکی از بهترین راه‌های توسعه مهارت املانویسی برای دانش‌آموزان است. اگر دانش‌آموز از واژه هم‌معنای واژه درس استفاده کند و املاي آن واژه را صحیح بنویسد، از منظر ارزشیابی قبول است. مثال:

جمله: بگذار یک بچه‌آشپز را ثابت کنم.

در متن کتاب واژه «لیاقت» به کار رفته است ولی اگر دانش‌آموز مثلاً «استعداد» را بنویسد هم درست است.

■ **املاي جمع‌بندی:** این فعالیت برای مرور واژگان دارای ارزش املایی مفید است. واژگان املایی را خودتان (یا دانش‌آموزان) به چند دانش‌آموزی که پای تخته ایستاده‌اند بگویید. با مشورت و گفتگو شکل درست واژگان روی تخته نوشته می‌شود. سپس مهلتی بدهید تا دانش‌آموزان واژگان را به خاطر بسپارند. سپس واژگان را پاک کنید و از دانش‌آموزان بخواهید هر واژه‌ای که در خاطر دارند روی برگه خود بنویسند. برگه‌ها را ببینید و ایرادهای دانش‌آموزان را اصلاح کنید.

نکات درست‌نویسی در کتاب هفتم در جعبه‌ای رنگین در پایان هر درس قرار گرفته است. این نکات در کتاب هشتم به رنگ قرمز در پایان درس‌ها نوشته شده‌اند و در کتاب نهم ذیل عنوان «واژه‌شناسی»

درج شده‌اند. در این بخش‌ها مسائل مختلفی مرتبط با پیچیدگی‌های رسم‌الخط فارسی، شناخت واژه‌ها و شیوه نگارش آنها، درست‌نویسی و املا به روانی توضیح داده شده است. همچنین موضوع بعضی از فعالیت‌های نوشتاری املاست. نکاتی که در پایه نهم (چه در فعالیت‌های نوشتاری و چه در نکات املائی و درست‌نویسی) بیان شده‌اند، اینها هستند:

درس	واژه‌شناسی
۱. آفرینش همه تنبیه خداوند دل است	تفاوت در معنا به دلیل تفاوت در یک مصوت
۳. مثل آینه/ کار و شایستگی	رجحان «ی» بر همزه در واژگانی مثل آینه
۷. پرتو امید	شکل‌های کوتاه اگر: گر و ار
۱۲. پیام‌آور رحمت	پیوسته یا جدا نویسی میشوند «بی»
۱۴. پیدای پنهان	شناخت ریشه واژگان
۱۷. سازده کوچولو	یای ناشناختگی (نکره) و املاي آن

دانش‌های زبانی (دستور زبان)

دستور یا هنجارشناسی زبان، «مجموعه اصول، مفهوم‌ها، تعریف‌ها و قاعده‌هایی است که اهل زبان آن را در کودکی به طور ناخودآگاه فرامی‌گیرند و از آنها برای فهمیدن سخن دیگران و سخن گفتن استفاده می‌کنند» (حق‌شناس و دیگران، ۱۳۸۷). زبان‌شناسان و دستوریان می‌کوشند تا این مجموعه اصول و قواعد را کشف و توصیف کنند و با عنوان دستور زبان ارائه کنند.

در ابتدای سخن شاید بهتر باشد در مورد ضرورت آموزش دستور بیاندیشیم. بسیاری از متخصصان معتقدند وقتی اهل زبان به راحتی سخن می‌گویند و سخن دیگران را درک می‌کنند و به لحاظ رعایت دستور مشکلی ندارند، نیازی به آموزش دستور نیست. از طرفی برخی دیگر بنا به دلایل زیر آموزش دستور را لازم می‌دانند:

- دستور زبانی که در کودکی فراگرفته می‌شود ناخودآگاه است و با علم آگاهانه درباره زبان تفاوت دارد.
- دستور زبان کودک، دستور زبان گفتاری غیررسمی و گاه عامیانه است؛ حال آنکه در زبان رسمی نوشتاری آموزش دستور اجتناب‌ناپذیر است.
- پژوهش‌ها حاکی از آن است که درک ساخت جمله در افزایش درک متن بسیار مؤثر است. به عبارت دیگر وقتی دانش‌آموزان نحوه خرد کردن جمله به اجزای آن را بیاموزند، درک آنها تقویت می‌یابد.
- بنا به دلایل یاد شده، در کتاب‌های فارسی متوسطه اول، دستور زبان ارائه شده است، اما از آموزش دستور به شکل سنتی پرهیز شده است. آنچه که در آموزش این بخش بسیار اهمیت دارد این است که تا حد امکان دستور در بافت زبان آموزش داده شود به طوری که دانش‌آموز ارتباط آن را با زبان درک کند.

آموزه‌های زبانی و ادبی کتاب فارسی

■ دانش‌های زبانی فارسی نهم

در کتاب فارسی پایه هفتم، دانش‌آموزان با این مباحث آشنا شده‌اند: جمله و انواع آن، فعل (گذشته، حال، آینده)، شخص، شمار، بن، شناسه، نهاد، مفعول، متمم، مسند و فعل‌های اسنادی، ضمیر (پیوسته و جدا) و واژگان ساده و غیرساده.

در کتاب فارسی پایه هشتم، موضوع‌ها و مباحث زبانی، عبارت‌اند از: یادآوری فعل و...، اسم و گروه اسمی، هسته گروه وابسته‌های اسم، صفت بیانی وابسته‌های اسم، صفت اشاره و شمارشی وابسته‌های اسم، صفت پرسشی و تعجبی وابسته‌های اسم، صفت مبهم و... .

در کتاب فارسی پایه نهم، علاوه بر یادآوری گروه‌های اسمی که در درس دوم بیان می‌شود، مباحثی چون صفت برتر و برترین، ساخت انواع فعل ماضی و مضارع، قید و ساخت واژه در زبان فارسی مطرح می‌شود.

مبانی نظری آموزش دستور

مرور تاریخچه دستورنویسی در ایران، نشان می‌دهد که نگاه غالب، دستور سنتی است. امروزه، دستور سنتی بنا به دلایل زیر تقریباً کنار گذاشته شده است:

۱ تجویزی بودن: یعنی نویسندگان به جای اینکه کوشش نمایند زبان را همچون دستگاهی نظام‌یافته نگاه کنند و قواعد حاکم بر آن را کشف و توصیف نمایند، بنای کار خود را بر امر و نهی بنیاد نهاده و کاربرد صحیح قواعد زبان را متذکر می‌شوند. به همین دلیل دستور زبان در دستور سنتی به این صورت تعریف می‌شود: «دستور زبان قواعدی است برای درست گفتن و درست نوشتن». (دستور پنج استاد و ...). انتخاب واژه دستور در زبان فارسی برای این شاخه از مطالعه زبان، گویای همین نگرش است. در صورتی که دستور زبان مجموعه قواعدی محدود است که اهل زبان آن را به طور ناخودآگاه فرا می‌گیرند و در ذهن خود نگهداری می‌کنند و کار دستورنویس و زبان شناس باید توصیف این دانش ناخودآگاه باشد.

۲ انعطاف‌ناپذیری: دستورنویسان سنتی گمان می‌کنند در هر مورد فقط یک صورت «درست» وجود دارد و هرچه جز آن باشد، «غلط» است در صورتی که تمایز درست و غلط مشخص و مطلق نیست. در بسیاری از موارد دو یا چند صورت زبانی می‌توانند درست باشند و به کار روند. تنها ملاک برای تمایز بین درست و غلط، نحوه کاربرد یا استعمال اهل زبان است.

۳ ابدیت دستور: یکی دیگر از فرض‌های غلط که اساس کار دستورنویسان سنتی قرار گرفته، این است که زبان تغییر نمی‌کند یا نباید تغییر کند و اگر دستور زبان جامعی برای یک زبان نوشته شود، می‌تواند برای همیشه معتبر و مستند باشد.

مسئله است که چنین فرضی خلاف ماهیت و کار زبان است، چرا که زبان همواره در حال تغییر است و صورت‌های تحول یافته، غلط محسوب نمی‌شوند و اگر تغییرات تازه در دستور زبانی که نوشته شده، منعکس نگردد، ناچار کهنه می‌شود و رفته رفته ارزش خود را از دست می‌دهد.

۴ تحمیل تحولات خارجی به زبان: دستورهای سنتی فارسی زیر نفوذ دستور زبان‌های دیگر قرار گرفته‌اند و از این رو تحولات آنها را به خود پذیرفته‌اند، مثلاً به قیاس از زبان عربی، اسم به جامد و مشتق تقسیم‌بندی می‌شود و اسم‌های مشتق را چنین می‌شمرند: اسم فاعل، اسم مفعول و ... در صورتی که اشتقاق کلمات در فارسی از راه افزودن پیشوند و پسوند است، نه داشتن ریشه عربی.

۵ درهم آمیختن دستور تاریخی (در زبان) و دستور معاصر (هم‌زبانی): آنچه درباره گذشته یک زبان صادق بوده، الزاماً درباره وضع امروز آن درست نیست. برای نوشتن دستور زبان معاصر هر زبانی باید فارغ از علل و سوابق تاریخی آن زبان بود.

برای مثال در فارسی معاصر جزء «همی» برای ماضی استمراری کاربرد ندارد، بنابراین در دستور زبان معاصر نباید از آن نامی به میان آورد.

دستور زبان‌های سنتی، نه توصیف کاملی از گذشته زبان به دست می‌دهند و نه وضع حال آن را به خوبی مشخص می‌کنند.

۶ نداشتن نظریهٔ زبانی: همان‌طور که در ابتدای بحث اشاره کرده‌ایم، دستورهای سنتی بر بنیاد چنین نظریهٔ عمومی قرار نگرفته‌اند. از آنجایی که این دستورها بر مبنای نظریهٔ روشن و صریحی دربارهٔ زبان قرار ندارند، ناچار توصیف آنها از ساختمان زبان، آشفته، نامنظم، بریده بریده و در بسیاری موارد نادرست و گمراه کننده است.

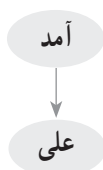
۷ درهم آمیختن زبان و ادبیات: زبان و ادبیات هر یک دستوری مختص به خود دارند و در آمیختن آنها با همدیگر و نیز تدریس دستور زبان به وسیلهٔ ادبیات کاری ناشایست و نابجاست. در دستورهای سنتی آموزش دستور زبان گاهی از طریق شعر صورت می‌گرفت.

با توجه به معایب دستور سنتی که در بالا ذکر آن رفت به رویکردهای غالب در زبان‌شناسی توجه می‌کنیم. سه رویکرد اصلی در توصیف زبان عبارت است از: صورت‌گرایی، نقش‌گرایی و شناختی. در رویکرد صورت‌گرایی، زبان خارج از بافت، بررسی می‌گردد و با توجه به ساختار صوری توصیف می‌شود. رویکرد نقش‌گرایی در مقابل، زبان را در بافت خود تحلیل می‌کند و توجه به معنی دارد. رویکرد شناختی به درک مفاهیم زبان در ذهن می‌پردازد. به عنوان مثال برای درک مفهوم مسافت چه اتفاقی در ذهن می‌افتد. در آموزش مدرسی برای دستور، دو رویکرد صورت‌گرایی و نقش‌گرایی مناسب‌تر است. سال‌ها این دو رویکرد در مقابل یکدیگر قرار داشتند و هر یک بر اصول خود اصرار می‌کردند؛ اما شواهد نشان می‌دهد که در برخی موارد هر دو رویکرد در توصیف زبان به بن‌بست می‌رسند. امروزه بسیاری از زبان‌شناسان معتقدند که برای توصیف زبان نیاز است هر دو رویکرد به کار گرفته شوند. در آموزش دستور در کتاب اول متوسطه رویکرد صورت-نقش مورد توجه بوده است. به عبارت دیگر تمرکز بر آموزش زبان در بافت بوده است، اما در موارد لزوم از شکل صوری زبان در آموزش بهره برده شده است.

آموزش دستور در دورهٔ متوسطهٔ اول با هدف افزایش درک متن ارائه می‌شود. در پایان مباحث دانش زبانی، دانش‌آموزان قادر خواهند شد اجزای جمله را مانند قطعات یک پازل از هم جدا کنند و می‌فهمند جملات چگونه گسترش می‌یابند و منطق قرار گرفتن اجزای جمله در کنار هم چیست. این کار سبب افزایش درک متن دانش‌آموزان می‌شود، پس آموزش دستور به دلیل کاربردی که در تقویت یکی از مهارت‌های زبانی دارد، اتفاق می‌افتد و به هیچ وجه به صورت مجموعه قواعد حفظی ارائه نمی‌شود. برای آشنایی دانش‌آموزان با اجزای جمله، از نظریهٔ دستور وابستگی^۱ پیروی شده است. در دستور وابستگی، فعل جزء اصلی جمله است که در رأس قرار می‌گیرد و با توجه به ظرفیت خود اجزائی را

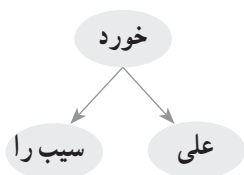
۱- برای آشنایی بیشتر مطالعه کتاب ظرفیت فعل، تألیف دکتر امید طبیب زاده، نشر مرکز توصیه می‌شود.

می‌گیرد و جمله گسترش می‌یابد. به عنوان نمونه، افعالی مانند «آمد، خواهید» یک ظرفیتی هستند و با گرفتن یک جزء گسترش می‌یابند؛ اما فعل خورد دو ظرفیتی است و با گرفتن دو جزء گسترش می‌یابد.

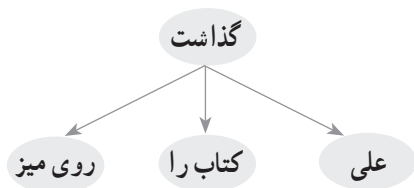
مثال : علی آمد. (فعل یک ظرفیتی)

برای آموزش اجزای جمله از دانش‌آموزان بخواهیم جورچینی را طراحی کنند. مهم‌ترین قطعه جورچین «فعل» است. در آموزش فعل یک ظرفیتی به دانش‌آموزان بگوییم جورچین آنها ظرفیت پذیرش دو قطعه را دارد. این کار بسیار اهمیت دارد؛ زیرا اگر دانش‌آموزی بخواهد برای فعل «آمد» به جای «علی آمد» بگوید «علی از تهران آمد» به او می‌گوییم که این جورچین، قطعات ضروری جمله را نشان می‌دهد، بدون عبارت «از تهران» نیز جمله معنای کاملی دارد. به عبارت دیگر «از تهران» جزء اختیاری جمله محسوب می‌شود.

مثال : علی سیب را خورد. (فعل دو ظرفیتی)

جورچین این جمله، سه قسمتی است. همان‌گونه که ملاحظه می‌شود افعال گذرا و ناگذرا به‌طور غیرمستقیم آموزش داده می‌شود بدون اینکه به صورت یک سری قواعد حفظی ارائه شود. هدف از آموزش افعال گذرا و ناگذرا در اینجا این است که دانش‌آموز، منطق گسترش جمله را بداند نه اینکه قاعده دستوری حفظ کند.

مثال : علی کتاب را روی میز گذاشت.
(فعل سه ظرفیتی)

جورچین این جمله، چهار قطعه دارد که با افعال سه ظرفیتی مانند «گذاشت» قطعه متمم نیز به جمله اضافه می‌شود.

اگر به مثال‌های بالا توجه کنیم درمی‌یابیم در رأس نمودار فعل قرار گرفته است و در پایین نمودار صرف نظر از جایگاه آن، اسم آمده است. به عبارت دیگر فرقی نمی‌کند که قطعه جورچین جمله در

جایگاه نهاد است یا مفعول، یا متمم، در هر سه جایگاه، اسم ظاهر می‌شود.
از طرفی همیشه جمله‌ها به سادگی مواردی که در مثال‌های بالا به آن اشاره شد، نیستند. به مثال زیر توجه کنید:

«شهیدان، ستاره‌های درخشانی که با نور خود، راه هدایت و کمال را روشن نگه می‌دارند، خاک وطن را از دست‌درازی و قیحانه دشمن غاصب مصون داشتند.»
چنان که ملاحظه می‌شود به نظر می‌آید تعداد اجزای جمله در این مثال، زیاد باشد؛ در حالی که فعل جمله سه ظرفیتی است و جورچین جمله چهار قطعه دارد.

نکته مهم

نگاهی که در بخش دانش‌های زبانی، در آموزش دستور مطرح می‌شود باید در ارزشیابی نیز دنبال گردد؛ لذا در طرح سؤال از الگوهای زیر استفاده شود.

۱ با کلمه‌های داده شده و افزودن واژه‌هایی دیگر جمله بسازید.

الف) مشتری/ گرفت / فروشنده (ب) معلم/ گذاشت / برگه‌های آزمون

۲ جمله‌های به هم ریخته زیر را مرتب کنید.

الف) پارسایی/ جوانان/ نمی بینید/ چرا/ و/ را/ صداقت؟

.....

ب) استعداد/ جوشان/ است/ نیرو/ چشمه/ و/ جوان/.

.....

پ) دختر/ دارد/ و/ میلیون‌ها/ جامعه/ پسر/ ما/.

.....

۳ با کلمه‌های داده شده، جملات را بازنویسی کنید.

الف) استقلال طلبی گاهی نوجوان را ناآرام جلوه می‌دهد. (نشان می‌دهد/ شوق یادگیری)

.....

ب) بزرگ‌ترها معمولاً با حسرت و آه از دوره نوجوانی یاد می‌کنند. (سخن می‌گوید/ پدر بزرگم)

.....

پ) مطالب آموختنی ما را به سوی خود می‌خوانند. (نوجوان/ کتاب‌های خوب)

.....

- ۴ جمله‌های زیر را به اجزای آن تجزیه کنید.
- الف) دخترک شیرینی را از برادر خردسالم گرفت.
- ب) جوان باهوش کتاب را از کتابفروشی خرید.

نهاد	مفعول	متمم	فعل

گروه‌های اسمی جمله‌های بالا را فهرست کنید.

ردیف	گروه اسمی

- ۵ جمله‌های زیر را به اجزای آن تجزیه کنید.
- الف) دانشجوی نابغه، پژوهش‌های گسترده‌ای انجام داد.
- ب) باغبان پیر، گل‌های صورتی را چید.

نهاد	مفعول	فعل

گروه‌های اسمی جمله‌های بالا را به هسته و وابسته تجزیه کنید.

ردیف	گروه اسمی	
	هسته	صفت بیانی (وابسته پسین)

دانش‌آموزان در پایه هفتم «فعل» را، به عنوان مهم‌ترین بخش جمله، شناختند و با برخی ویژگی‌های آن (اسنادی و غیراسنادی، بن فعل، شناسه، مصدر، شخص و شمار، زمان فعل) آشنا شدند. آنان همچنین اجزای جمله (نهاد، مفعول، متمم و مسند) و انواع جمله (پرسشی، خبری، امری و عاطفی) را شناختند. در فارسی پایه هشتم تعریف «گروه اسمی» و هسته آن را دانستند و متوجه شدند که گروه‌های اسمی در جمله نقش‌های نهاد، متمم، مفعول و مسند را می‌توانند بپذیرند. آنان با وابسته اسم آشنا شدند و صفت بیانی، صفت اشاره، صفت شمارشی، صفت پرسشی، صفت تعجبی و صفت مبهم را آموختند. در فارسی نهم علاوه بر یادآوری گروه‌های اسمی (در درس دوم)، مباحثی چون صفت برتر و برترین، ساخت انواع فعل گذشته و حال (ماضی و مضارع)، قید و ساخت‌واژه در زبان فارسی مطرح می‌شود.

درس	موضوع دانش‌زبانی
۲. عجایب صنع حق تعالی	یادآوری گروه اسمی و وابسته‌های اسم
۴. هم‌نشین	صفت برتر و برترین
۶. آداب زندگانی	گروه فعلی (۱): زمان حال
۹. راز موفقیت/آخرین پرسش	گروه فعلی (۲): فعل گذشته
۱۱. زن پارسا	گروه فعلی (۳): فعل گذشته
۱۲. پیام‌آور رحمت	گروه فعلی (۴): فعل گذشته
۱۴. پیدای پنهان	قید
۱۶. آرزو	واژه‌سازی: ساده، مشتق، مرکب

دانش‌های ادبی

در بخش دانش‌های ادبی نکاتی مربوط به زیبایی‌شناسی شعر و نثر فارسی و همچنین علوم ادبی درج شده است. غالباً صنایع و آرایه‌های ادبی مهم‌ترین بخش دانش‌های ادبی شمرده می‌شود. در آموزش و ارزشیابی آرایه‌های ادبی حتماً به سطح دانش‌آموزان باید توجه شود و از دادن اشعار دشوار پرهیز شود. همچنین به جز آرایه‌هایی که در کتاب درسی آمده، از آموزش آرایه‌های دیگر خودداری شود.^۱ بهتر است آموزش آرایه‌های ادبی با تمرکز بر زیبایی‌آفرینی آنها باشد، به این معنی که در آموزش

۱- گاهی اوقات آرایه زیبایی در شعری هست که در کتاب‌ها آموزش داده نشده است. بهتر است دانش‌آموز زیبایی این آرایه را متوجه شود. در این موارد پیشنهاد می‌شود که بدون گفتن اسم آرایه و فقط با تأکید بر زیبایی آرایه دانش‌آموز را متوجه آن زیبایی کنید.

آنها به اینکه چگونه در نظم یا نثر زیبایی می‌آفرینند توجه شود. از دانش‌آموزان خواسته شود که دربارهٔ زیبایی آرایه‌ها بیندیشند و نظر خودشان را دربارهٔ اینکه آیا آرایه‌ای خاص زیبایی آفریده یا نه بیان کنند. همچنین در تمرین‌ها سعی شود فقط به آرایه‌هایی توجه شود که زیبایی آفریده‌اند. آرایه‌های مختلفی همچون تکرار و تضاد و ... گاهی در نظم و نثر به چشم می‌خورند اما از آنجا که زیبایی‌آفرینی آنها پررنگ نیست، ارزش ادبی ندارند. این موارد نمونه‌های مناسبی برای تمرین دانش‌آموزان نیستند.

همچنین پیشنهاد می‌شود که از دانش‌آموزان بخواهید آرایه‌ها را در گفتن و نوشتن خود به کار بگیرند. چنین تمرین‌هایی در بخش فعالیت‌های نوشتاری درس‌های کتاب‌های درسی هم وجود دارد. در بخش دانش‌های ادبی همچنین به قالب‌های شعر توجه شده و آموزش داده شده است. دانش‌آموزان به صورت تدریجی با این قالب‌ها آشنا می‌شوند و از آنها خواسته می‌شود که هنگام خواندن شعر به قالب آن نیز توجه کنند و قالب‌ها را تشخیص دهند. از آموزش یکبارهٔ قالب‌های مختلف شعر بپرهیزید.

همچنین به قافیه و ردیف هم توجه شده است. دانش‌آموزان باید بتوانند قافیه و ردیف را در شعر تشخیص دهند. در دانش‌های ادبی بعضاً به نقش قافیه و ردیف در ساختار، موسیقی و محتوای شعر هم توجه شده است که البته در این موارد تأکید بر تقویت ذوق ادبی دانش‌آموزان است.

دانش‌پیشینی دانش‌آموزان

دانش‌آموزان در پایه‌های پیشین، آرایه‌های تکرار، تشبیه، جان‌بخشی، کنایه و مبالغه را آموخته‌اند و با تضاد هم آشنا شده‌اند. بهتر است که این آرایه‌ها در جلسات ابتدایی سال تحصیلی مرور شوند. همچنین آنان قافیه و ردیف را می‌شناسند. قالب‌های مثنوی و قطعه هم به آنان آموزش داده شده است و بهتر است که مرور شود.

در دانش‌های ادبی کتاب فارسی هشتم آنان واج‌آرایی، ارکان تشبیه و جناس را آموخته، کنایه و قالب مثنوی را مرور و به تأثیر ردیف بر محتوا و زیبایی شعر توجه کرده بودند. در کتاب فارسی سال نهم آنان با این نکته‌ها آشنا می‌شوند:

موضوع دانش ادبی	درس
تشبیه، جان‌بخشی و مراعات نظیر	۱. آفرینش همه تشبیه خداوند دل است
پرسش انکاری	۳. مثل آینه/ کار و شایستگی
تخلص	۷. پرتو امید
تضاد و رابطهٔ معنوی	۸. همزیستی با مام میهن
تلمیح	۱۰. آرشی دیگر
ردیف	۱۳. آشنای غریبان/ میلاد گل

روش‌های یاددهی - یادگیری در برنامه درسی

این برنامه برای آموزش و تقویت مهارت‌های زبانی و ادبی، تفکر، گسترش گنجینه لغات، شناخت بهتر اطراف و ایجاد ذوق ادبی در دانش‌آموزان، روش‌های زیر را مؤثر می‌داند. لازم به توضیح است که روش‌های زیر جنبه توصیه‌ای و پیشنهادی دارد و مدارس و معلمان و دست‌اندرکاران آموزشی می‌توانند از دیگر روش‌ها و فعالیت‌های متناسب با برنامه نیز استفاده کنند:

۱ روش پرسش و پاسخ: همان‌طور که از نام این روش بر می‌آید، در این روش معلم پرسش‌های مناسبی را تهیه و تدارک می‌بیند و آنها را به گونه‌ای در کلاس به کار می‌گیرد که دانش‌آموزان به سمت اهداف برنامه و درس، هدایت شوند. در این روش، معلم می‌تواند پرسش‌هایی فی‌البداهه نیز برای تکمیل یادگیری طرح کند. نکته مهم این است که مدیریت و هدایت دانش‌آموزان و تنظیم زمان برای پاسخ به پرسش باید مورد توجه باشد.

این روش مهارت‌های گوش دادن، گفتن، نقد و تحلیل و حافظه شنیداری و قدرت بیان را تقویت می‌کند چنانچه از نتایج بحث‌ها هم گزارشی تهیه شود، به تقویت چهار مهارت زبانی خواهد انجامید.

۲ روش بحث گروهی: در صورتی که پرسش و پاسخ از حالت دو طرفه بین معلم و دانش‌آموز یا دانش‌آموز و دانش‌آموز درآید و معلم موضوع مشخصی را در کلاس طرح کند تا دانش‌آموزان درباره آن با هم مشورت و اندیشه کنند؛ روش بحث گروهی به کار گرفته خواهد شد. این روش از جمله روش‌های فعال و مشارکتی در امر آموزش به شمار می‌رود؛ بنابراین، دانش‌آموزان در گروه‌های مختلف طبقه‌بندی می‌شوند و با هدایت معلم به بحث و گفت‌وگو می‌پردازند. اهمیت این روش با توجه به ماهیت زبان و ادبیات فارسی زمانی روشن می‌شود که نمایندگان هر گروه نظر خود را بیان کنند و ضمن گوش دادن به اظهارات دیگر گروه‌ها، به نقد و تحلیل نیز تسلط یابند. گروه‌بندی مناسب، کنترل زمان، هدایت و رهبری گروه‌ها، طرح موضوعات مناسب و... از جمله شرایط اساسی برای به کارگیری این روش است.

۳ ایفای نقش، قصه‌گویی و نمایش خلاق: در دوره اول متوسطه به ویژه در کتاب فارسی به خوبی می‌توان از نمایش و قصه‌گویی، مناسب با سن نوجوانی استفاده کرد. برخی از دروس به گونه‌ای سازماندهی شده‌اند که با هدایت معلم می‌توان مفاهیم مورد نظر را به صورت عینی و محسوس به نمایش گذاشت.

این روش‌ها چنانچه با بحث و تبادل نظر و ارزشیابی در کلاس توأم شود، می‌تواند عالی‌ترین اهداف آموزش زبان و ادب فارسی را محقق کند. بخشی از این اهداف عبارت‌اند از: ایجاد برقراری ارتباط انسانی و عاطفی، نظم‌بخشی به افکار و گفتار، پرورش قوه تفکر، استنتاج، رشد و شکوفایی خلاقیت

و استعدادهای زبانی و ادبی. در روش ایفای نقش هریک از دانش‌آموزان نقشی بر عهده می‌گیرد و سعی می‌کند خود را جای آن نقش بگذارد، مثلاً یکی از دانش‌آموزان نقش شاعر متن کتاب را به عهده می‌گیرد و بقیه از او می‌پرسند که چرا این شعر را سروده و چه می‌اندیشیده و... .

۲ روش گردش علمی و مشاهده: در این روش معلم برای آشنایی بیشتر دانش‌آموزان با آثار تاریخی و ادبی و زبانی آنها را به بیرون از کلاس می‌برد تا از نزدیک به مشاهده بپردازند. دانش‌آموزان با توضیح و توصیف دیده‌ها و شنیده‌های خود به صورت گفتاری و نوشتاری به پرورش و تقویت مهارت‌های زبانی و ادبی خود نایل می‌شوند. می‌توان از آنها خواست تا گزارش تهیه کنند، یادداشت‌برداری نمایند، اطلاعات به دست آمده را طبقه‌بندی کنند و زیبایی‌های مشاهده شده را وصف نمایند و یا آنها را به تصویر بکشند تا بدین ترتیب به پاره‌ای از مهارت‌های نگارشی تسلط پیدا کنند.

۵ روش تفکر استقرایی: از آنجا که تفکر پیوندی ناگسستنی با هر یک از مهارت‌های زبانی و ادبی دارد و در روش استقرایی هم تفکر در روندی متوالی، از آسان به پیچیده، سازماندهی می‌شود، لذا استفاده از این روش می‌تواند فرایند یادگیری مؤثری را تا حصول نتیجه در دانش‌آموز ایجاد کند. در جریان تفکر، دانش‌آموزان اطلاعاتی را جمع‌آوری و طبقه‌بندی می‌کنند و به تفسیر و کشف ارتباط بین یافته‌های خود می‌پردازند. از این روش می‌توان در آموزش نکات املائی، انشایی و دستور زبان استفاده کرد.

۶ روش بدیعه‌پردازی: با توجه به اینکه زبان و ادبیات فارسی ماهیتاً با خلق و آفرینش و تولید اندیشه‌های بدیع ارتباطی نزدیک و تنگاتنگ دارد، از این روش می‌توان برای آموزش انشا و نگارش خلاق استفاده کرد. بر اساس این روش دانش‌آموزان با صحبت کردن و بحث درباره موضوع انشا، قیاس کردن، بیان احساسات خود و... به تفکر خلاق و پرورش عواطف دست می‌یابند.

۷ روش حل مسئله: در این روش، مسئله‌ای مطرح می‌شود که می‌تواند از گرفتاری قهرمان قصه آغاز شود. دانش‌آموزان به توصیف و تبیین مسئله پرداخته، راه حل یا راه‌هایی برای آن پیدا می‌کنند. پس از بحث و گفت‌وگو، معلم نظر خود را درباره حل مشکل قهرمان داستان ارائه می‌دهد. دانش‌آموزان به بررسی علت وقوع حوادث در قصه‌ها می‌پردازند، ارتباط علت و معلولی وقایع را کشف می‌کنند. ایده‌ها و نظرهای مختلف را به یکدیگر مربوط و با هم مقایسه می‌کنند و نتایج داستان‌ها را پیش‌گویی می‌کنند. مطالب ذکر شده می‌تواند در دو گونه بیانی، یعنی گفتاری و نوشتاری، مطرح شود. در دوره اول متوسطه می‌توان از دانش‌آموزان خواست تا درباره شنیده‌ها یا خوانده‌های خود به قضاوت و داوری بپردازند.

۸ روش واحد کار (پروژه): از این روش می‌توان برای آموزش انشا و فعالیت‌های خارج از کلاس استفاده کرد؛ بدین ترتیب که شاگردان بر اساس موضوعات تعیین شده، به صورت گروهی یا فردی به دنبال جمع‌آوری اطلاعات در خارج از کلاس می‌روند، گزارشی تهیه کرده، سپس این گزارش را در کلاس ارائه می‌کنند. موضوعاتی از قبیل سرگذشت شاعران، نویسندگان، شخصیت‌های علمی، اجتماعی و مذهبی، می‌تواند برای استفاده از این روش مورد نظر باشد. این روش برای تقویت حس پژوهش و تقویت مهارت‌های جست‌وجوگری مؤثر است.

۹ روش کارایی گروه: دانش‌آموزان را به گروه‌هایی تقسیم می‌کنند و هر یک از اعضای گروه تکلیف مشخص شده را به‌طور انفرادی می‌خواند، بعد به سؤال‌های آزمون که در اختیار او قرار می‌دهند، پاسخ می‌دهد و سپس در گروه نیز دربارهٔ پاسخ‌های خود گفت‌وگو کرده، دلایل انتخاب یا رد آن را ارزیابی می‌کنند. در مرحلهٔ بعد، کلید سؤال‌ها در اختیار دانش‌آموز قرار می‌گیرد و اعضای گروه درک عمیقی از بهترین پاسخ به دست می‌آورند، سپس اعضای گروه پاسخ‌های فردی و گروهی را نمره‌گذاری کرده، نمرهٔ مؤثر بودن یادگیری را محاسبه می‌کنند. از این روش در کلاس‌های فارسی و در تدریس حوزه‌های مختلف از قبیل متن درس‌ها، انجام تمرین‌ها، املا و انشا، دستور و آرایه‌ها می‌توان بهره گرفت.

۱۰ روش تدریس اعضای گروه: این طرح، این امکان را می‌دهد که مقدار زیادی از موضوع درس طی یک دورهٔ زمانی کوتاه با مطالعهٔ گروه، تحت پوشش قرار گیرد. در انتخاب متن مورد تدریس باید در نظر داشت که متن به بخش‌های مستقل از یکدیگر قابل تقسیم باشد. بخش‌ها نیز از نظر حجم و دشواری باید تقریباً برابر باشند.

دانش‌آموز یک بخش از موضوع تعیین شده را مطالعه می‌کند و سپس با هم‌تاهای خود که مسئول بخش مشترکی اند دور هم جمع می‌شوند و برای رفع اشکال‌های خود تبادل نظر می‌کنند. سپس به گروه خود برمی‌گردند و به ترتیب از اول بخش تا آخر بخش به نوبت تدریس می‌کنند.

طرح تدریس اعضای گروه بر دو اصل استوار است. اول آنکه هر یک از شرکت‌کنندگان قسمت متفاوتی از موضوع درسی را که قرار است همه یاد بگیرند، می‌خواند و دوم اینکه هر فراگیرنده می‌تواند به اعضای تیمش درس بدهد؛ بنابراین، هر عضو هم به عنوان معلم و هم شاگرد عمل می‌کند.

زمانی که فراگیرندگان می‌فهمند کارایی گروه مستلزم آن است که هر فرد یک بخش از موضوع را فراگیرد و سپس آن را به دیگران درس دهد، برانگیخته می‌شوند تا با مطالعهٔ بخش تعیین شده و آمادگی کامل برای جلسهٔ کار تیمی به تیم خود کمک کنند. همچنین به آن عضو از تیم که درس می‌دهد کمک می‌کنند تا حد امکان موفق باشد. با این روش، گروه می‌تواند یادگیری‌اش را به حداکثر برساند.

طرح تدریس اعضای گروه این امکان را می‌دهد که مقدار زیادی از موضوع درسی طی یک دوره کوتاه زمانی با مطالعه تیم تحت پوشش قرار گیرد. تقسیم موضوع، به خصوص زمانی مناسب است که هدف آموزشی، مطالعه اجمالی نه عمیق یک قلمرو وسیع باشد.

در انتخاب متن مورد استفاده باید به چند نکته توجه کرد؛ از جمله:

■ متن باید قابل تقسیم به تعداد بخش‌های هماهنگ با تعداد فراگیرندگان در هر تیم (معمولاً سه تا پنج نفر) باشد.

■ این بخش‌ها تقریباً باید از نظر طول برابر و از نظر دشواری قابل مقایسه باشند.

■ هر یک از بخش‌ها مستقل از بخش‌های دیگر قابل فهم باشد. این مورد مهم است؛ چون هر فراگیرنده فقط یک قسمت را مطالعه می‌کند و باید بتواند آن بخش را مستقل از اطلاعات موجود در بخش‌های دیگر درک کند.

■ البته در هر تکلیفی، مطلب باید به اندازه کافی مشکل باشد تا فراگیرندگان را به چالش بطلبد ولی نه آن‌قدر مشکل که آنان را مغلوب کند.

اجرای طرح:

۱ یک بخش از موضوع برای آمادگی هر فراگیرنده تعیین می‌شود. در این مرحله هر فراگیرنده فقط بخش تعیین شده خویش را دریافت می‌کند. باید اطمینان یافت که فراگیرندگان حقیقتاً مطلب را از یکدیگر یاد بگیرند و نه از مطالعه تمام بخش‌ها (میزان یادگیری دانش‌آموزان توسط آزمونی که تمام بخش‌ها را در بر می‌گیرد، سنجیده می‌شود).

۲ فراگیرنده قبل از تدریس با هم‌تاهای خود که مسئول بخش مشترکی‌اند دور هم جمع می‌شوند و برای رفع اشکالات خود و بهبود روش ارائه، تبادل نظر می‌کنند. (فراگیرندگان می‌توانند از ابتدا در جمع هم‌تاهای خود بنشینند و رفع اشکال کنند، آنگاه به تیم خود برگردند.)

۳ وقتی گروه گردهم می‌آید، یک فراگیرنده کار را با تدریس بخش مربوط به خود شروع می‌کند. این عضو تیم مجاز است از هر نوع یادداشت یا کمکی که مجاز شناخته شده است، استفاده کند ولی مستقیماً به متن اصلی رجوع نمی‌کند. دیگر فراگیرندگان می‌توانند سؤال بپرسند، مخالفت کنند، یادداشت بردارند یا استنتاج نمایند. هر عضو به نوبت یک بخش جدید را ارائه می‌دهد.

۴ در این مرحله، در مورد کل موضوع آزمونی گرفته می‌شود. این آزمون از قبل آماده شده است و می‌تواند هر نوع آزمونی باشد. این آزمون حاوی تعدادی سؤال از هر قسمت و چند سؤال درک مطلب عمومی مربوط به کل موضوع است.

۵ کلیهٔ سؤال‌ها در اختیار فراگیرندگان قرار می‌گیرد و آنان به آزمودنشان نمره می‌دهند و نمرات فردی و معدل نمرات فردی را محاسبه می‌کنند.

فراگیرندگان با استفاده از نمرات فردی می‌توانند میزان فهم خود را از موضوع ارزیابی کنند. همچنین نمرات فردی نشانه‌ای از پیشرفت فرد و یادگیری است. فراگیرندگان باید به نمرهٔ خود از آن قسمتی که تدریس را به عهده داشته‌اند، توجه کنند. هرچه اختلاف بین نمرات فردی و معدل گروه کمتر باشد، مهارت‌های تدریسی و یادگیری تولید شده از عمل متقابل تیم بیشتر است.

۶ ارزیابی کارایی تدریس فراگیرندگان با توجه به جدول رسم شده انجام می‌شود.

۷ از فراگیرندگان برای جمع‌بندی مطالب و اطمینان از یادگیری و ارزشیابی نهایی سؤال می‌شود.

هر عضو تیم را از غیر مؤثر (۱) تا مؤثر (۵) در هر مورد نمره بدهید.

نام نفر ششم	نام نفر پنجم	نام نفر چهارم	نام نفر سوم	نام نفر دوم	نام نفر اوّل	موارد
						آیا به واقعیت‌ها و اطلاعاتی که ارائه می‌داد، اطمینان داشت؟ آیا نکات مهم را در مقایسه با جنبه‌های کم اهمیت‌تر اطلاعات جدا می‌کرد و مورد تأکید قرار می‌داد؟ آیا نکات طبق یک روال منطقی و منظم ارائه شد؟ آیا هنگامی که مورد سؤال قرار می‌گرفت، اعتماد به نفس داشت؟ آیا برای روشن کردن مفاهیم و کسب اطمینان از روی دقت و فهم سؤال می‌کرد؟

۱۱ روش قضاوت عملکرد: در این طرح، کسب درک روشنی از معیارها، آنان را قادر می‌سازد تا کیفیت کار خویش را مورد قضاوت قرار دهند. در این صورت می‌توانند تا حدودی از ارزیابی کارشان توسط دیگران بی‌نیاز شوند. سپس هر شخص کار خویش را ارائه می‌دهد. اعضای گروه، کار هر فرد را با دیگری و با معیارهایی که فراگرفته‌اند، مقایسه می‌کنند. هر فرد، انتقادهایی را که به کارش شده است، دریافت می‌کند؛ مثلاً معلّم از دانش‌آموزان می‌خواهد تا ویژگی‌های یک شعر خوب را بیان کرده و جمع‌بندی کنند. پس از بیان نظرهای مختلف توسط گروه‌ها، معلّم معیارهای علمی را ارائه می‌دهد و بدین ترتیب آنها عملکرد خود را مورد تجدید نظر و ارزیابی قرار می‌دهند.

۱۷ روش روشن‌سازی طرز تلقی : اولین مرحله در روشن‌سازی طرز تلقی، به فراگیرندگان کمک می‌کند تا آنان با پاسخ دادن به یک سؤال یا تکمیل یک جمله، طرز تلقی خود را ارزیابی کنند، سپس فراگیرندگان دور هم جمع می‌شوند تا این طرز تلقی را مورد بررسی قرار دهند و به کمک شرایط شناخته شده و اطلاعاتی که در اختیار دارند، روی بهترین طرز تلقی به توافق برسند؛ سپس هر فرد پاسخ خود را ارائه می‌دهد تا مورد ارزیابی قرار گیرد. طرز تلقی افراد پس از بحث نیز مورد ارزیابی قرار می‌گیرد تا مشخص شود که آیا تغییری رخ داده است یا خیر؟ بنابراین، این روش فراگیرندگان را قادر می‌سازد که کشف کنند : آیا طرز تلقی‌شان بر یک پایه محکم از حقایق، اطلاعات و منطق، استوار است؟

الگوی تدریس چیست؟

الگوی تدریس، چارچوب ویژه‌ای است که عناصر مهم تدریس در درون آن قابل مطالعه است و شناخت و آگاهی از عناصر و عوامل مذکور می‌تواند معلّم را در اتخاذ روش‌های مناسب تدریس کمک کند. تدریس یک فرایند است و چنان‌که گفتیم عوامل بی‌شماری در آن نقش دارند که همه آنها قابل مطالعه و کنترل نیستند، پس معلّم باید چارچوب کوچکی از فرایند تدریس را به عنوان الگو انتخاب کند. دو نمونه از الگوهای تدریس عبارت‌اند از :

۱ الگوی پیش‌سازمان‌دهنده

۲ الگوی حل مسئله

■ الگوی عمومی تدریس

این الگو نخستین بار توسط رابرت گلیزر در سال ۱۹۶۱ مطرح شد و بعدها راجر رابینسون در سال ۱۹۷۱ تغییراتی در آن به وجود آورد. این الگو در عین سادگی، فرایند تدریس را به خوبی توصیف می‌کند و به معلّم در سازمان دادن فرایند تدریس کمک می‌کند.

در الگوی عمومی تدریس، فرایند تدریس را می‌توان به پنج مرحله تقسیم کرد :

مرحله اول : تعیین هدف‌های تدریس و هدف‌های رفتاری؛ معلّم قبل از تدریس، اطلاعات مفاهیم، اصول و سایر مطالب و محتوای درس را به صورت هدف‌های کاملاً صریح و روشن مشخص می‌کند. مرحله دوم : تعیین رفتار ورودی (آموخته‌های گذشته و ...) و ارزشیابی تشخیصی (تعیین توانایی‌های فراگیرندگان) که همان تشخیص میزان آمادگی فراگیرندگان است.

مرحله سوم : تعیین شیوه‌ها و وسایل تدریس؛ در این مرحله معلّم باید شیوه‌ها و وسایل تدریس خود را با توجه به مفاهیم درس، شرایط و امکانات و ویژگی‌های فراگیرندگان انتخاب کند.

مرحله چهارم : سازماندهی شرایط و موقعیت آموزشی؛ معلّم باید بتواند با ابتکار و خلاقیت، حداکثر استفاده را از امکانات موجود، در امر تدریس و تحقق هدف‌های آموزشی به کار ببرد.

مرحله پنجم : ارزشیابی و سنجش عملکرد؛ مرحله نهایی این الگو به ارزشیابی میزان یادگیری شاگردان پس از پایان تدریس اختصاص دارد.

الگوی پیش سازمان دهنده

«پیش سازمان دهنده» یک مطلب یا مفهوم کلی است که در مقدمه تدریس می‌آید تا مبحثی را که به شاگردان ارائه می‌شود با مباحث پیشین همان درس مربوط سازد و در عین حال پایه‌ای برای ارتباط مفاهیم بعدی با مفاهیم پیشین شود و شاگرد بتواند تمام مباحث درس را به صورت یک ساخت منظم و سازمان یافته در ذهن خود جای دهد.

■ ویژگی‌های الگوی پیش سازمان دهنده

۱ مراحل اجرای الگوی پیش سازمان دهنده : گام اول در این الگو مطالب پیش سازمان دهنده است که کلی است. گام دوم، ارائه مطالب و مفاهیم درس جدید است. در گام سوم، باید مثال‌ها و نمونه‌هایی برای تفهیم بیشتر مطالب جدید آورده شود و سرانجام مثال‌ها باید به گونه‌ای ارائه شود که با مفهوم پیش سازمان دهنده مرتبط شوند. مثلاً معلّم می‌خواهد اندام‌های تولیدمثل گیاه را درس بدهد، او درس را مستقیماً از خود موضوع شروع نمی‌کند بلکه درس را با این مفهوم که «تمام جانداران پرباخته برای بقای نسل تولیدمثل می‌کنند» آغاز می‌کند. پس از یادآوری و تشریح چگونگی تولیدمثل در جانداران، موضوع درس جدید، یعنی پرچم و مادگی را – که اندام‌های تولیدمثل گیاهان اند – تشریح می‌کند و پس از تشریح درس جدید، پرچم و مادگی چند گل معروف و آشنا را مستقیماً یا به وسیله اسلاید نشان می‌دهد.

معلّم در بیان تولیدمثل جانداران، سعی می‌کند با استفاده از اطلاعات و آگاهی‌های شاگردان، فهم مطالب جدید را آسان سازد؛ زیرا شاگردان در جلسات گذشته با مفاهیم تولیدمثل جانداران آشنا شده‌اند. در واقع او با بیان تولیدمثل جانداران، پایگاهی ذهنی برای فهم درس جدید در ساخت شناختی شاگرد ایجاد می‌کند. این پایگاه، نقش پیش سازمان دهنده را به عهده دارد.

۲ چگونگی کنش و واکنش معلّم نسبت به شاگردان در الگوی پیش سازمان دهنده : معلّم نقش ارائه کننده مفاهیم پیش سازمان دهنده و مطالب درسی را دارد و شاگردان، دریافت کننده و پذیرنده مطالب درسی‌اند. معلّم باید برای ارائه مطالب درسی مناسب‌ترین پیش سازمان دهنده را انتخاب کند و

باید مطمئن شود که بچه‌ها آن پیش سازمان‌دهنده را درک کرده‌اند و می‌توانند آن را با مطالبی که بعداً عرضه می‌شود، ربط دهند.

معلم می‌تواند برای فعال‌تر کردن شاگردان از وسایل مختلف آموزشی کمک بگیرد و باعث برانگیختن ذهن و توجه آنان شود. همچنین با مطرح ساختن پرسش‌هایی، دانش‌آموزان را به اندیشیدن دربارهٔ مطالب درس تشویق کند. جهت ارتباط، از طرف معلم به شاگرد یا شاگردان است.

۳ روابط میان گروهی در الگوی پیش سازمان‌دهنده : در این الگو، به علت یکسویه بودن جهت انتقال، اطلاعات از معلم به دانش‌آموزان منتقل می‌شود و در نتیجه، امکان کشف و جست‌وجوی مفاهیم برای دانش‌آموزان محدود می‌شود.

در این الگو، معلم با فرد فرد فراگیرندگان یا کل آنها ارتباط پیدا می‌کند ولی این ارتباط یک‌طرفه است؛ یعنی، دانش‌آموزان معمولاً با او و با یکدیگر ارتباط ندارند، در واقع معلم بر کلاس مسلط است. برای افزایش روابط میان گروهی، معلم می‌تواند با طرح پرسش‌هایی راهنمایی کننده، فراگیرندگان را به شرکت در بحث‌های کلاس علاقه‌مند کند و از این راه، امکان ارتباط بیشتر آنان را با یکدیگر فراهم سازد.

۴ شرایط و منابع لازم در الگوی پیش سازمان‌دهنده : در این الگو، معلم و کتاب و کلاس درس فقط منابع و شرایط آموزشی‌اند. شرط اصلی به کاربردن این الگو، وجود معلمی است که از روش‌ها و شگردهای مناسب برای تدریس، طبق الگوی پیش سازمان‌دهنده آگاهی داشته باشد.

■ محاسن و محدودیت‌های این الگو

الگوی پیش‌سازمان‌دهنده در نظام‌های آموزشی فقیر که معلمان با تجربه ولی امکانات آموزشی محدود دارند، الگوی مناسبی است. از یک زمان آموزش محدود می‌توان استفاده کرد، گروه کثیری از شاگردان با کمترین امکانات آموزشی درس را یاد می‌گیرند. الگوی خوبی برای دروس نظری است. در این الگو چون معلم تصمیم‌گیرندهٔ فعالیت آموزشی است، دانش‌آموزان در فعالیت آموزشی نقشی ندارند.

در چنین الگویی، محتوا با زندگی واقعی دانش‌آموزان چندان ارتباطی ندارد؛ به همین دلیل، اگر آنان موضوع آموزش را آموختند و امتحان دادند، هدف آموزشی تأمین شده است. و همچنین در این الگو به مسائل روانی، عاطفی و اجتماعی دانش‌آموزان کمتر توجه می‌شود و رضایت خاطر آنان چندان مورد توجه نیست.

فراورده‌های چنین نظامی، قادر نیستند آموخته‌هایشان را در زندگی واقعی به کار گیرند.

الگوی حل مسئله

دانش‌آموزان در یادگیری از طریق حل مسئله، با بهره‌گیری از تجارب و دانسته‌های پیشین خود، دربارهٔ رویدادهای محیط خود می‌اندیشند تا مشکلی را که با آن مواجه شده‌اند به نحو قابل قبولی حل کنند.

مدرسه مطابق الگوی حل مسئله، دانش‌آموزان را در وضعی قرار می‌دهد که بتوانند فرضیه‌های خود را از راه پژوهش و کاوش و به مدد شواهد موجود و گردآوری شده، بیازمایند و شخصاً از آنها نتیجه‌گیری کنند و ضمن رسیدن به هدف موردنظر، از روش‌های دانش‌اندوزی و جمع‌آوری اطلاعات نیز آگاه شوند. در الگوی حل مسئله شاگرد، محور فعالیت است و اطلاعات علمی مستقیماً به او انتقال داده نمی‌شود. معلم با طرح مسئله، شاگرد را به فعالیت وادار می‌کند و در جهت حل مسئله او را راهنمایی می‌کند، روابط میان گروهی بین شاگردان وجود دارد و انتقال دو سویه (بین معلم و شاگرد) است و شرایط و منابع آموزشی منحصر به کلاس و کتاب درسی نیست. الگوی حل مسئله به زمان، مکان، امکانات و معلمان با تجربه، نیازمند است.

■ مراحل اجرا در الگوی حل مسئله

کلاس به گروه‌های ۵ یا ۶ نفره تقسیم می‌شود :

- ۱ یک مسئله طرح می‌شود (مسئله باید پاسخ‌پذیر و حل آن برای شاگردان امکان‌پذیر باشد).
- ۲ دانش‌آموز با کمک و هدایت معلم، اطلاعات مورد نیاز را از طریق مطالعه و مشاهده گردآوری می‌کند.
- ۳ شاگرد راه‌حل‌های احتمالی را حدس می‌زند و فرضیه‌سازی می‌کند. در این مرحله شاگرد ناگزیر است به تفکر بپردازد.

۴ آزمایش فرضیه صورت می‌گیرد. برای آزمایش فرضیه، شاگرد باید اطلاعات و شواهد موجود را تحلیل کند و عواملی را که به پذیرش یا رد فرضیه منجر می‌شوند، مشخص کند (در صورت نیاز، معلم اطلاعات زمینه‌ای در اختیار شاگرد قرار می‌دهد).

۵ نتیجه‌گیری، اساس این الگوست و شاگرد باید پیش‌بینی کند که نتایج به دست آمده چقدر و تا چه اندازه به موارد جدید قابل تعمیم است و اینکه او دانش به دست آمده را در حل مسائل به کار گیرد. در این الگو، همهٔ شاگردان با همدیگر و نیز با معلم در ارتباط‌اند و نقش معلم، نقش مشاور و راهنماست.

ساختار عمومی الگوی تدریس	
موضوع	درون‌مایه درس‌ها، مرتبط با عنوان فصل و درس
اهداف	<div style="display: flex; align-items: center;"> <div style="margin-right: 10px;"> </div> <div> </div> </div>
مفاهیم	اصطلاحات، مضمون‌ها و حقایق علمی مرتبط با هر درس
محتوا	مفاهیم و حقایق علمی ارائه شده در قالب متن درس، تصویر، فعالیت و ... در هر درس
روش‌های تدریس	روش‌های فعالیت محور و تلفیقی مانند: کارایی گروه، دریافت مفهوم، حل مسئله، روشن سازی طرز تلقی و ...
روش‌های یادگیری	مشارکتی، گروهی، بحث گروهی، کاوشگری و ...
روش‌های ارزشیابی	تشخیصی، تکوینی و پایانی از طریق مشاهده، انجام فعالیت و آزمون کتبی مناسب
مواد و رسانه‌ها	کتاب، تخته، مایژیک، گچ، لوازم و رسانه‌های مناسب تسهیل کننده آموزش
نقش معلم در فرایند تدریس	راهنبری و هدایت در جهت دستیابی به اهداف آموزشی هر درس
نقش دانش آموز در آموزش	شرکت فعال در فرایند یادگیری با بهره‌گیری از حواس، تفکر و تجزیه و تحلیل آموزه‌های محتوایی

عوامل مورد توجه در یادگیری

یادگیری، تغییرات نسبتاً ثابت و پایداری در رفتار بالقوه فرد بر اثر تجربه است.

عواملی که در یادگیری باید مورد توجه قرار گیرد، عبارت‌اند از :

- ۱ آمادگی از نظر جسمی، عاطفی و عقلی؛
- ۲ انگیزه و هدف؛ انگیزه از لحاظ تأثیر، همیشه به هدفی توجه دارد و میل و رغبت شاگرد به آموختن متأثر از آن است. بخشی از وظایف معلم ایجاد رغبت در دانش‌آموزان است و هدف به فعالیت انسان جهت و نیرو می‌دهد.
- ۳ تجارب گذشته؛ یک فرد زمانی می‌تواند مفاهیم و مسائل جدید را درک کند که مفهوم و مسئله جدید با ساخت شناختی او مرتبط باشد.
- ۴ موقعیت و محیط یادگیری؛ امکانات محیط آموزشی، اعم از نیروی انسانی و تجهیزات، وضع اجتماعی و اقتصادی خانواده، نگرش والدین و مربیان نسبت به تحصیل و آموزشگاه و عوامل محیطی دیگر بر کیفیت و کمیت یادگیری شاگردان مؤثر است.
- ۵ روش تدریس معلم؛ به لحاظ اهمیت نگرش و روش تدریس معلم در فرایند فعالیت‌های آموزش و در نهایت، بر روند یادگیری مؤثر است.
- اگر معلم به نظریه‌ها و اصول یادگیری آشنا نباشد و تدریس را فقط انتقال واقعیت‌های علمی بداند و تجارب یادگیری را منحصر به حفظ کردن مطالب نوشته در کتاب تصور کند، مسلم است در تقویت کنجکاوی و پرورش استعداد و تفکر علمی شاگردان چندان موفقیتی به دست نمی‌آورد.
- ۶ رابطه کل و جزء؛ مطالعه جزئیات بدون در نظر گرفتن رابطه آنها با هم و همچنین رابطه آنها با کل، موجب پریشانی فکر می‌شود.
- ۷ تمرین و تکرار؛ تأثیر تمرین و تکرار در کل فرایند یادگیری و حیطه‌های مختلف آن و به ویژه در حیطه روانی حرکتی انکارناپذیر است. اما باید شرایط و ویژگی خاصی داشته باشد؛ از جمله باید منظم و مرتب و در شرایط طبیعی و واقعی انجام پذیرد.
- ۸ احساس نیاز؛ شاگرد باید از ناکافی بودن دانش و مهارت‌های فعلی خویش آگاه شود تا با انگیزه و رغبت بیشتر به تحصیل بپردازد.
- ۹ داشتن تصور روشن از دانش و مهارت‌هایی که باید کسب شود.
- اگر شاگرد بداند که یادگیری جدید او به چه دانش و مهارتی منتهی می‌شود، یادگیری برای او هدف‌دارتر می‌شود. در اینجاست که نقش هدف‌های رفتاری ظاهر می‌شود. در این رابطه معلم باید

هدف‌های رفتاری هر درس را با دقت بیان کند و شاگردان را از تغییراتی که بر اثر آموختن در دانش و مهارت آنان حاصل می‌شود، آگاه گرداند.

۱۰ آگاهی از پیشرفت؛ معلم باید دائماً شاگرد را از میزان پیشرفت او در درس مطلع گرداند؛ زیرا شاگرد هنگامی که احساس کند در حال پیشرفت است برای ادامه یادگیری شوق و انگیزه بیشتری می‌یابد.

۱۱ توجه و دقت؛ توجه مقدمه ادراک، یادگیری و تفکر است.

تدریس یک فعالیت است، فعالیتی آگاهانه که بر اساس هدفی خاص و بر پایه وضع شناختی فراگیرندگان انجام می‌گیرد. در هر صورت، اگر یادگیری را «تغییر در رفتار فراگیرنده بر اثر تجربه» بدانیم بدون شک فعالیتی که موقعیت را برای کسب تجربه آسان کند و تغییر لازم را سبب شود، تدریس نام دارد و در نتیجه، عمل تدریس یک سلسله فعالیت‌های مرتب، منظم، هدف‌دار و از پیش طراحی شده است.

عوامل مؤثر در تدریس

تدریس فرایندی است و عوامل بی‌شماری در آن نقش دارند که همه آنها قابل مطالعه و کنترل نیستند.

عواملی همچون شخصیت معلم، زمینه‌های علمی و تجربی او، زمینه روابط اجتماعی و خانوادگی شاگردان، زمینه‌های علمی و ویژگی‌های فردی شاگردان، اهمیت موضوع درس، قوانین و مقررات نظام آموزشی و به طور کلی جامعه‌ای که معلم و شاگرد در آن زندگی می‌کنند، همه در کیفیت تدریس معلم تأثیر گذار هستند.

باید در نظر داشت معلم در ایجاد موقعیت مناسب یادگیری، قادر به تغییر و کنترل بسیاری از عوامل نیست. اما تا حدی می‌تواند با تعیین هدف‌های صریح اجرایی و اتخاذ الگو و روش‌های مناسب تدریس و تهیه و به کارگیری تجهیزات لازم و ایجاد نوعی ارتباط سالم با شاگردانش، کیفیت تدریس خود را دستخوش تحوّل کند.

ارزشیابی در برنامه درسی حوزه تربیت و یادگیری فارسی اول متوسطه

شیوه نامه ارزشیابی درس فارسی و املا پایه های هفتم، هشتم و نهم دوره اول متوسطه

مقدمه

ارزشیابی یکی از عناصر بسیار مهم برنامه درسی است که تنها به پرسش های کلاسی یا آزمون های پایانی محدود نمی شود. وقتی که محصول برنامه درسی به شکل بسته آموزشی در اختیار مخاطبان و مجریان قرار گرفت، انتظار می رود معلمان به منظور اطمینان از میزان تحقق اهداف برنامه، از آزمون ها و شیوه های متنوع، برای ارزشیابی استفاده کنند. پیشنهاد می شود در انتخاب شیوه های ارزشیابی اصول زیر رعایت شود :

۱ شیوه ارزشیابی باید با اهداف آموزشی و سایر عناصر برنامه، متناسب باشد و معلوم کند که هر کدام از شیوه ها و مهارت ها چه دانش، مهارت و نگرشی را می سنجد.

۲ شیوه ارزشیابی باید با رویکرد برنامه تناسب داشته باشد، مثلاً در برنامه ای که فعالیت محور و مهارتی است، شیوه های ارزشیابی در عین توجه به فرایند آموزش، نتیجه و میزان کسب مهارت آموزشی را نیز مورد توجه و سنجش قرار می دهد.

۳ شیوه انتخاب شده، نسبت به سایر شیوه ها، کارایی بیشتری داشته باشد.

۴ به تناسب ماهیت اهداف و سایر عناصر برنامه از شیوه های متنوع، استفاده شود.

برای ارزشیابی از میزان تحقق اهداف برنامه درسی زبان و ادبیات فارسی دوره اول متوسطه، جهت گیری های متنوعی قابل طرح است. در این برنامه با توجه به اصول و مبانی آموزش زبان و ادبیات فارسی و نیز اهمیت برخی روش های ارزشیابی در این درس بر اصول زیر تکیه و تأکید می شود :

۱ ارزشیابی از مهارت های خوانداری زبان

۲ ارزشیابی تلفیقی از مهارت های نوشتاری زبان

۳ ارزشیابی از فرایند آموزش و فعالیت های دانش آموزان

۴ ارزشیابی مستمر (تکوینی) در کنار ارزشیابی پایانی

با توجه به ماهیت برنامه درسی حوزه تربیت و یادگیری زبان و ادبیات فارسی و نیز نوع ارزشیابی حاکم بر آموزش، برای ارزشیابی این درس، روش های زیر پیشنهاد می شود :

۱ آزمون کتبی ۲ آزمون شفاهی ۳ مشاهده رفتار

برای استفاده درست از روش‌های فوق ورعایت رویکردهای ارزشیابی در این برنامه، از ابزارهای زیر می‌توان بهره گرفت :

۱. آزمون کتبی شامل سؤالات تکمیل کردنی، پاسخ کوتاه، انشایی و ... از ریزمهارت‌های نوشتاری
۲. آزمون شفاهی شامل پرسش‌های شفاهی از مهارت‌های گوش دادن، سخن گفتن، خواندن، درک متن و ریزمهارت‌های خوانداری (لحن، تکیه و ...)
۳. چک لیست، ابزار اندازه‌گیری عملکرد دانش‌آموز در مهارت‌های ارتباطی، توانایی‌های ذهنی، شرکت در فعالیت‌های گروهی و مهارت‌های شفاهی زبان

بارم بندی درس فارسی، املا و نگارش پایه هفتم، هشتم و نهم

ساعات	مواد درسی	نوع آزمون و ارزشیابی
۴ ساعت	۱- فارسی	کتبی - شفاهی
	۲- املا	کتبی
	۳- نگارش	کتبی

ارزشیابی آزمون‌های مستمر و پایانی درس‌های فارسی، املا و نگارش به شرح زیر است :

۱. بarm بندی فارسی (کتبی - شفاهی) : ۲۰ نمره

الف) ارزشیابی مستمر : ۲۰ نمره

ب) ارزشیابی پایانی : ۱۰ نمره کتبی + ۱۰ نمره شفاهی = ۲۰ نمره

ارزشیابی پایانی درس فارسی کتبی (۱۰ نمره)

موضوع	نوبت اول	نوبت دوم		شهریور و دی ماه
		نیمه اول کتاب	نیمه دوم کتاب	
معنی و مفهوم شعر و نثر	۲/۵	۱	۱/۵	۲/۵
معنی واژه	۱	۰/۵	۰/۵	۱
درک مطلب	۲/۵	۱	۱/۵	۲/۵
دانش‌های زبانی	۱/۵	۰/۵	۱	۱/۵
دانش‌های ادبی	۱/۵	۰/۵	۱	۱/۵
تاریخ ادبیات	۱	۰/۵	۰/۵	۱
جمع	۱۰	۱۰		۱۰

یادآوری

— معنی و مفهوم شعر و نثر شامل برگردان ساده و روان متون نظم و نثر، مطابق با الگوی ساخت جمله در زبان فارسی معیار است.

— معنی واژه‌ها در «بافت متن» پرسیده شود.

— درک مطلب شامل درک و دریافت مفاهیم و پیام متون نظم و نثر، کشف ارتباط معنایی متون و نقد، تفسیر و تحلیل آنها است.

— دانش‌های زبانی شامل مجموعه آموزه‌های زبانی است که در بخش «دانش زبانی یا نکته زبانی» کتاب فارسی هر پایه تحصیلی آمده است؛ نظیر شناخت، تشخیص و به کارگیری جمله و اجزای آن، فعل و زمان افعال، گروه اسمی و وابسته‌های آن، روابط هم‌نشینی در زبان فارسی معیار و ...

— دانش‌های ادبی شامل مجموعه آموزه‌های ادبی است که در بخش «دانش ادبی یا نکته ادبی» کتاب فارسی هر پایه تحصیلی آمده است، نظیر تضاد، تشبیه، کنایه، تلمیح، تخلص، قالب‌های شعری، پرسش انکاری، داستان‌های رمزی و نمادین، ردیف، ادبیات تعلیمی و ...

— تاریخ ادبیات مجموعه‌ای از آموزه‌هایی است که به معرفی آثار و صاحبان آن می‌پردازد.

ارزشیابی پایانی درس فارسی شفاهی (۱۰ نمره)

شهریور و دی ماه	نوبت دوم		نوبت اول	موضوع
	نیمه دوم کتاب	نیمه اول کتاب		
۴	۲/۵	۱/۵	۴	روخوانی متن
۲	۱	۱	۲	خود ارزیابی
۱/۵	۱	۰/۵	۱/۵	کارگروهی و گفت‌وگو
۱/۵	۱	۰/۵	۱/۵	حفظ شعر
۱	۰/۵	۰/۵	۱	مطالعه و کتابخوانی
۱۰	۱۰		۱۰	جمع

زمان تدریس این کتاب دو ساعت در هفته و نوع آزمون کتبی — شفاهی است.

یادآوری

در روخوانی متون، خواندن درست و روان متون نظم و نثر، با رعایت لحن و ایستگاه‌های آوایی، مورد توجه قرار گیرد.

— در خود ارزیابی‌ها سطوح سه‌گانه پرسش‌ها (همگرا، واگرا و بینابین) مدنظر قرار گیرد.
 — در بخش کارگروهی و گفت‌وگو، فعالیت‌های مندرج در بخش کارگروهی یا گفت‌وگو موردنظر است.
 — در حفظ شعر، حافظه ادبی دانش‌آموز با توجه به اشعار فارسی مندرج در کتاب فارسی، مورد سنجش است.

— در بخش مطالعه و کتاب‌خوانی پیشنهاد می‌شود موارد زیر موردتوجه قرار گیرد:

■ خواندن نمونه‌های مناسب از نظم و نثر فارسی (کتاب‌های شعر و داستان)

■ گفت‌وگو درباره خلاصه اثر و معرفی آن

■ بررسی، مقایسه و نقد اثر

■ ارائه گزارش حضور در کتابخانه و یا کتاب‌فروشی و...

۲ ■ بارم‌بندی املا: کتبی (۲۰ نمره)

— ارزشیابی فرایندی (مستمر): ۲۰ نمره (املا، تقریری، فعالیت‌های املا، بخش نوشتن و پرسش‌های معلم‌ساخته)

— ارزشیابی پایانی: ۲۰ نمره (املا، تقریری)

— نمره نهایی: میانگین ارزشیابی فرایندی و پایانی ($20 = 20 + 20$)

یادآوری

— املا، فرایندی (مستمر) همیشه از درس خوانده‌شده نیست. می‌توان از درس‌های پیشین و حتی دیگر کتاب‌های درسی همان پایه نیز املا گفت.

— تشدید اهمیت املا، ندارد.

— گسسته یا پیوسته‌نویسی واژه‌هایی که ساخت ترکیبی دارند (کتابخانه یا کتابخانه‌یکسان است و اهمیت املا، ندارد).

گونه‌های ارزشیابی

اگر یادگیری را تغییر در رفتار دانش‌آموز بر اثر تجربه‌های آموزشی بدانیم، ارزشیابی عبارت است از اندازه‌گیری میزان تغییرات ایجاد شده بر اساس هدف‌های تعیین شده در فعالیت‌های آموزشی و تجزیه و تحلیل و تفسیر نتایج آن. ارزشیابی همواره در جهت پیشرفت تحصیلی و ناظر بر هدف‌های آموزش است و در واقع بدون توجه به هدف‌های آموزشی از پیش تعیین شده، ارزشیابی تحصیلی معنا نخواهد داشت. در همین راستا، ترس و اضطراب از ارزشیابی در نزد دانش‌آموزان بیشتر ناشی از عملکرد نادرست معلمان و روش‌های نادرست ارزشیابی است. هدف‌های ارزشیابی را می‌توان در مقوله‌های

زیر به طور کلی مورد بررسی قرار داد :

۱ ارزشیابی به عنوان وسیله‌ای برای شناخت توانایی و زمینه‌های علمی دانش‌آموزان و تصمیم‌گیری برای انجام دادن فعالیت‌های آموزشی است.

۲ برای شناساندن هدف‌های آموزشی در فرایند تدریس است.

۳ برای بهبود و اصلاح فعالیت‌های آموزشی است.

۴ برای شناخت نارسایی‌های آموزشی دانش‌آموزان و تلاش برای ترمیم و بهبود آنهاست.

۵ برای ایجاد رغبت و کسب عادات صحیح آموزش در دانش‌آموزان است، نه صرفاً برای تهدید و تعیین افراد قوی و ضعیف.

اگر ارزشیابی به نحو مطلوب انجام گیرد، مستقیماً در بهبود کیفیت یادگیری دانش‌آموزان تأثیر خواهد گذاشت؛ زیرا آنها را از میزان تلاش برای یادگیری و پیشرفت تحصیلی آگاه خواهد ساخت. همچنین ارزشیابی تدریجی و دائمی باعث مرور مطالب از قبل یادگرفته شده می‌گردد.

انواع ارزشیابی

۱ ارزشیابی تشخیصی: این نوع ارزشیابی به منظور تعیین معلومات و رفتار ورودی و کشف دلایل اصلی مشکلات در یادگیری است.

۲ ارزشیابی تکوینی: ارزشیابی تکوینی به منظور اندازه‌گیری پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان در مراحل مختلف تدریس است که دو مقوله گام به گام پیش رفتن در یادگیری و اصلاح روش تدریس را در بر می‌گیرد.

۳ ارزشیابی پایانی (ارزشیابی تراکمی): این ارزشیابی به منظور تعیین میزان آموخته‌های شاگردان در طول یک دوره آموزشی و قضاوت درباره اثر بخشی کار معلم و برنامه درسی انجام می‌گیرد.

■ انواع ارزشیابی بر حسب نحوه اجرا :

۱ ارزشیابی انفرادی که شامل ارزشیابی شفاهی یا عملی است.

۲ ارزشیابی گروهی شرایط یکسانی را برای همه شاگردان فراهم می‌آورد و معمولاً به صورت امتحان کتبی است.

■ انواع ارزشیابی بر حسب تفسیر نتایج :

۱ ارزشیابی معیاری که بر اساس معیار و ملاک مطلق از قبل تعیین شده، تهیه می‌شود.

۲ ارزشیابی هنجاری که بر مبنای معیار و ملاک نسبی فراهم می‌شود و در آن ارزشیابی دانش‌آموزان

از نمره زیاد به کم ردیف می‌شوند.

روش‌های مختلف ارزشیابی پیشرفت تحصیلی

در فرایند ارزشیابی، معلّم نباید از به کارگیری تنها یک روش خاص استفاده کند؛ زیرا بسیاری از جنبه‌های رفتاری مختلف دانش‌آموزان را نمی‌توان به مرحله‌آزمون‌های ساده تنزّل داد و باید آنها را در موقعیت واقعی سنجید. با توجّه به تغییراتی که در حیطه‌های مختلف یادگیری به وجود می‌آید، حداقل چهار روش ارزشیابی به شرح زیر وجود دارد؛

۱ ارزشیابی از طریق مشاهده : هنگامی که از طریق مداخله‌حواس به خصوص دیدن، به داوری درباره‌رفتار یا عمل معینی از فرد می‌پردازیم، از روش مشاهده استفاده کرده‌ایم. این شیوه از جنبه‌های مختلف مورد بررسی قرار گرفته است که مهم‌ترین آنها عبارت‌اند از :

— مشاهده از لحاظ تعمّق و دقّت

— مشاهده از لحاظ خارجی یا داخلی بودن

خارجی : مشاهده‌رفتار فرد در حین انجام عمل و ثبت خصایص وی

داخلی : بیان خصوصیات رفتاری توسط خود فرد

— مشاهده از لحاظ موقعیت

طبیعی : بدون آگاهی، رفتار و کار دانش‌آموز را زیر نظر بگیریم.

تصنّعی : پس از فراهم کردن شرایطی خاص، رفتار دانش‌آموز را مورد بررسی قرار دهیم.

— مشاهده مستقیم یا غیرمستقیم

در مشاهده مستقیم امکان بروز رفتار تصنّعی در دانش‌آموز زیاد است ولی در مشاهده غیرمستقیم،

مشاهده کننده پنهان است و رفتار طبیعی تری مورد بررسی قرار می‌گیرد.

■ مزایا و محدودیت‌های روش مشاهده

الف) مزایا

— تفاوت‌های فردی در زمان غیرمحدود مورد بررسی قرار می‌گیرد که می‌تواند نشان‌دهنده

فعالیت‌های طبیعی دانش‌آموزان باشد.

— برای همه‌گروه‌های آموزشی (سنین و مراحل مختلف تحصیل) قابل اجراست.

ب) محدودیت‌ها

— انجام این روش مستلزم دقّت، هوشیاری و صرف وقت زیاد است.

— امکان ایجاد موقعیت مناسب برای همه‌شاگردان فراهم نیست. تفاوت تفسیر رفتار در همگان

وجود دارد.

۲ ارزشیابی از طریق انجام کار : اگر تغییرات ایجاد شده در دانش آموز در حیطه عمل باشد، لزوماً باید از این شیوه استفاده شود و تفاوت آن با شیوه مشاهده در این است که دانش آموز می داند که مورد آزمایش است و شرایط برای همه یکسان است. امتحان آزمایشگاه، کارگاه و ورزش از این طریق انجام می گیرد.

ارزشیابی از طریق آزمون شفاهی، شیوه مناسبی برای سنجش معلومات، قدرت بیان، نظم فکری، استدلال، تمرکز افکار و شناخت حالات درونی از جهت ترس و اضطراب است.

■ مزایا و محدودیت های این شیوه

الف) مزایا

— این گونه ارزشیابی می تواند بازخوردی فوری داشته و مهارت های دانش آموزان را در رویارویی با واقعیت ها به دقت بسنجد.

— این گونه ارزشیابی قدرت بیان و استدلال دانش آموزان و اظهار نظر آنها را در حضور جمع تقویت می کند.

— این ارزشیابی برای دانش آموزان دوران آمادگی و کلاس اول که قدرت نوشتاری کمی دارند مناسب است.

ب) محدودیت ها

— این شیوه مستلزم صرف وقت زیاد و در نتیجه، خسته کننده است و به تدریج از دقت آزمایش کننده کاسته می شود.

— دانش آموزان ممکن است به علت نقص بیان از گفتن پاسخ خودداری کنند.

— عوامل محیطی بر دانش آموز تأثیر فراوانی می گذارد به نحوی که ممکن است وی به جای پاسخ صحیح، کلمات مبهمی به کار ببرد.

— عینیت و اعتبار ارزشیابی شفاهی نسبت به آزمون کتبی کمتر است.

۳ ارزشیابی از طریق آزمون کتبی : این آزمون ها بر دو نوع است :

الف) آزمون های استاندارد شده

ب) آزمون هایی که معلم طرح کرده است.

آزمون های استاندارد شده توسط مؤسسات آزمون سازی، به منظور ارزشیابی دوره های تحصیلی گروه های بزرگ دانش آموزان طراحی می شود که همراه با راهنمای دقیق در اختیار معلم قرار می گیرد و دارای پایایی و اعتبار است.

آزمون‌هایی که معلم طرح می‌کند غالباً برای تعیین میزان موفقیت دانش‌آموزان در رسیدن به هدف‌های آموزشی طرح‌ریزی می‌شود.

■ تفاوت بین آزمون‌های استاندارد شده و آزمون‌های معلم

۱ آزمون‌های استاندارد در مقایسه با آزمون‌های معلم به زمان و تخصص بیشتری نیاز دارد.

۲ نتایج آزمون‌های استاندارد، مشخص، قطعی و قابل بررسی است.

۳ آزمون‌های استاندارد برای استفاده در مناطق مختلف و مقایسه شاگردان مدارس مناطق مختلف

با یکدیگر تهیه می‌شود.

■ انواع آزمون‌های معلم : معمولاً به دو صورت عینی و انشایی است. آزمون‌های عینی جواب

معینی از پیش تعیین شده دارد که انواع آن عبارت‌اند از :

۱ پرسش‌های چندگزینه‌ای

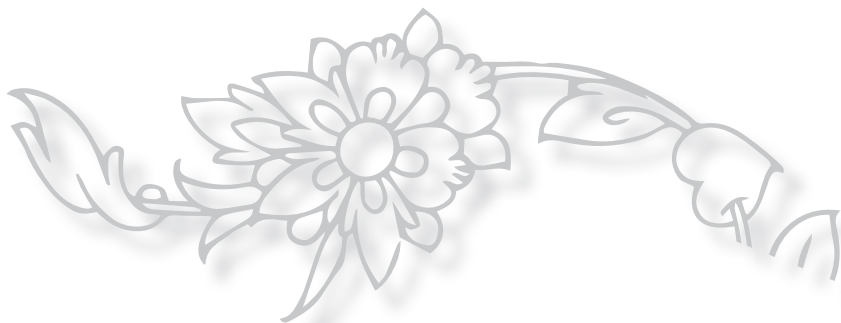
۲ پرسش‌های صحیح و غلط

۳ پرسش‌های جورکردنی

۴ پرسش‌های کامل کردنی

۵ پرسش‌های کوتاه پاسخ

آزمون تشریحی که بیشتر معلمان به علت سهولت تهیه از آنها استفاده می‌کنند، برای ارزشیابی سطوح بالای شناختی از جمله تجزیه و تحلیل، ترکیب و قضاوت بسیار اهمیت دارد ولی محدودیت‌هایی نیز از قبیل دخالت نظر تصحیح کننده، وقت‌گیر بودن تصحیح و عدم امکان سنجش سرعت انتقال و آمادگی ذهنی دانش‌آموزان دارد. (شعبانی، ۱۳۸۲)

بخش دوم

بررسی درس‌ها

سپاس

ستایش

نروم جز به همان ره که تو ام را دهائی

ملا ذکر تو گویم که تو پاک و خدایی

سنایی غزنوی

به نام خداوند جان و خرد

اهداف آموزشی

- ۱ آشنایی بیشتر با تحمیدیه (ستایش) و مفاهیم مرتبط با آن (علم)
- ۲ آشنایی دقیق‌تر با صفات پروردگار چون رزاق، هادی و... (علم)
- ۳ تقویت توانایی برقراری ارتباط صمیمانه و عاطفی با پروردگار (عمل)
- ۴ شناخت عمیق‌تر خداوند از طریق توجه و دقت و خردورزی در پدیده‌های هستی (تفکر)
- ۵ تقویت علاقه نسبت به بندگی خداوند و ایجاد باور نسبت به حمد و ستایش الهی (ایمان)
- ۶ تقویت و پرورش خوب دیدن و تدبیر کردن (عمل)

روش‌های تدریس پیشنهادی

تحمیدیه را به روش کارایی گروه، پیش‌سازمان دهنده، بارش فکری و... می‌توان تدریس کرد. مراحل اجرایی روش کار گروهی عبارت‌اند از:

- دانش‌آموزان کلاس به گروه‌های دو، سه یا چهار نفره تقسیم می‌شوند.
- اعضای هر گروه درس را صامت خوانی می‌کنند.
- اعضای گروه به بررسی دقیق متن می‌پردازند، پرسش‌هایی طرح می‌کنند و سپس پاسخ خود را در کلاس بیان می‌کنند.
- درس با بهره‌گیری از دیدگاه‌های دانش‌آموزان و معلم، جمع‌بندی می‌شود.

ارزشیابی درس را نیز به صورت شفاهی می‌توان انجام داد. تحمیدیه به صورت همخوانی، جمع‌خوانی و تواشیح قابلیت اجرا دارد.

کار افزارها و رسانه‌های آموزشی

اینک در فضای مجازی امکان بازدید مجازی از آرامگاه حکیم فردوسی در توس فراهم آمده است و به راحتی با جستجو در اینترنت امکان‌پذیر است. پیشنهاد می‌شود در صورت وجود ابزارهای لازم

در کلاس درس، دانش‌آموزان را به اردوی مجازی توس ببرید.

همچنین برای بیشتر آشنا کردن دانش‌آموزان با شاهنامهٔ حکیم فردوسی می‌توانید از پویانمایی «آخرین داستان» یا پویانمایی‌های بخش‌شده در صدا و سیما بهره ببرید. همچنین بخش‌هایی از نقالی‌های مرشد ترابی یا نقالان دیگر هم برای آشنایی دانش‌آموزان با شاهنامه و سنت نقالی مفید خواهد بود.

— متن درس را با استفاده از وسایل کمک آموزشی، به صورت صوتی و تصویری می‌توان آموزش داد.

درنگی در متن

این درس نوعی تحمیدیه یا حمد و ستایش خدا را به جا آوردن است. در سنت‌های دینی، حمد و ستایش الهی در آغاز هر کار، ضروری است؛ چنان‌که پیامبر اکرم (ص) فرموده است: «کُلُّ امرٍ ذی بالٍ لَمْ یُبدَ بِبِسْمِ اللَّهِ فَهُوَ أَبْتَرُ» هر کاری که با نام خداوند شروع نشود، ناتمام است. از این رو، آغاز این کتاب نیز با ذکر نام و یاد خداوند آراسته شده است.

در سنت ادبی و فرهنگی ما معمولاً هر کتابی و نوشته‌ای با تحمیدیه و ستایش پروردگار آغاز می‌شود و با نیایش به فرجام می‌رسد. در این نوشته بر این تأکید شده است که با نگاه عمیق و خردگرایانه به پدیده‌های گوناگون آفرینش می‌توان به شناخت خداوند دست یافت.

بررسی شعر ستایش :

به نام خداوند جان و خرد کزین برتر، اندیشه برنگذرد

۱ بیت‌های آغازین فارسی نهم، از بخش نخست شاهنامهٔ حکیم ابوالقاسم فردوسی (که رحمت حق بر رواش باد)، گزینش شده است. خداوند در این بیت به معنی دارنده و صاحب است و در فارسی دری کهن در معنی پادشاه و سرور به کار رفته است. فردوسی بزرگ، کتاب ارجمند خویش را به نام خداوند جان و خرد می‌آغازد و بر آن است که این وصف و ویژگی، برترین ویژگی آفریدگار است و اندیشه هر چه دور پرواز باشد در باز نمود پروردگار و سخن گفتن از وی، فراتر از آن نمی‌توان رفت.

۲ آفریدگار، خداوند نام و خداوند جای است، از این روی دارای دو ویژگی بنیادین روزی‌دهی و راهنمایی است.

۳ کیوان یکی از هفت اختران است و بلندترین آنها. گردان، صفت فاعلی از گردیدن. سپهر، نام دیگر آسمان است. فروزنده، کوتاه شدهٔ «افروزنده» است. ناهید یا زهره، خنیاگر فلک است و مهر، نام

دیگر خورشید است. فردوسی، در این بیت چهار اختر از هفت اختر را یاد کرده است؛ سه اختر دیگر عبارت‌اند از: تیر، بهرام و برجیس.

۴ بینندگان: چشمان؛ برتری پروردگار از نام و نشان و گمان، او را از دیدگان نهان می‌دارد. آن چنان که تلاش در دیدن وی همواره بیهوده می‌ماند.

۵ دانستن، در این بیت، در معنی «توانستن» به کار رفته است. میان، به معنی کمر است و «میان بستن» کنایه از آماده شدن برای انجام کار. بندگی را: برای بندگی.

فردوسی می‌فرماید: چون آفریدگار را آن چنان که می‌سزد، نمی‌توان ستود، از این روی، می‌باید چند و چون درباره‌ی خداوند را کنار گذاشت و به بندگی وی کمر بست. در جای دیگر می‌گوید:

سخن هیچ بهتر ز توحید نیست به ناگفتن و گفتن، ایزد یکی است

اطلاعات تکمیلی

شاهنامه فردوسی

حکیم ابوالقاسم منصور بن حسن فردوسی توسی شاعر بزرگ حماسه سرای ایران است، او در روستای باژ از ناحیه طابریان یا طبران توس در حدود سال ۳۲۹ در خانواده‌ای از طبقه دهقانان چشم به جهان گشود و در سال ۴۱۱ یا ۴۱۶ هجری در زادگاه خود (روستای باژ) درگذشت و در باغی که ملک او بود، به خاک سپرده شد (همان جا که اکنون مزار اوست).

آغاز نظم شاهنامه فردوسی را سال ۳۶۷ هجری قمری دانسته‌اند. شاهنامه فردوسی دربرگیرنده تاریخ ملی یا داستان ملت ایران است؛ شاهنامه چه از حیث حفظ روایات کهن ملی و چه از لحاظ تأثیر آن در نگاهبانی زبان پارسی دری، بزرگ‌ترین سرمایه فرهنگ ملی ماست. اندیشه‌ها و اندرزها و حکمت‌های نیاکان ما و راه و رسم آنان در دفاع از آب و خاک خود و جان‌فشانی‌شان در محافظت از مرزهای فکری، فرهنگی و جغرافیایی ایران همه در این اثر، بازنموده شده است به گونه‌ای که محققان آن را از بزرگ‌ترین حماسه‌های ملی جهان به شمار آورده‌اند.

هزاره

زیبایی آفرینش

نیست گویی که نمی شود آوای تورا

دیده ای نیست نیندرخ زیبای تورا

امام خمینی (ره)

آفرینش همه تنبیه خداوند دل است

اهداف آموزشی

- ۱ آشنایی با جلوه‌های گوناگون آفرینش (علم)
- ۲ تقویت نگاه توحیدی و تأمل در آفرینش و آثار صنع الهی (ایمان)
- ۳ آشنایی گسترده‌تر با ویژگی‌های زبان ادبی و یادآوری آرایه‌های تشخیص، تشبیه و مراعات نظیر و... (علم)
- ۴ تقویت خوانش متن با لحن مناسب (عمل)
- ۵ شناخت ویژگی‌های ساختاری و محتوایی متن درس (تفکر)
- ۶ توجه به آموزه‌های اخلاقی متن درس (اخلاق)
- ۷ کاربست آموزه‌های محتوایی متن درس در حوزه مهارت‌های نوشتاری، گفتاری و رفتاری (عمل)

روش‌های تدریس پیشنهادی

- کارایی گروه
- بارش مغزی
- گردش علمی و مشاوره
- پیش‌سازمان دهنده و...

کار افزارها و رسانه‌های آموزشی

کتاب‌های مرتبط با درون‌مایه و مضمون درس، تخته، گچ، ماژیک، عکس، فیلم و... ارائه این درس چنانچه با فیلم‌های مستند و با موضوعاتی درباره پدیده‌های جهان همراه شود، اثرگذارتر می‌شود. همچنین بازدید مجازی از سعدیه توصیه می‌شود.

درنگی در متن

پیشنهاد می‌شود برای آماده شدن ذهن و ضمیر دانش‌آموزان پیش از مطالعه متن از آنان بخواهید با توجه به تصویر سعدی در ابتدای درس انشایی درباره ویژگی‌های اخلاقی و رفتاری او بنویسند و شخصیت او را براساس آنچه از چهره‌اش برداشت می‌کنند توصیف کنند.

– این قصیده از بخش مواعظ کلیات سعدی انتخاب شده است. اصل این شعر چهل و سه بیت دارد که با تلخیص در کتاب درسی قرار گرفته است. پیش از خواندن بهتر است ویژگی‌های قالب قصیده و نمودار قافیه آن را مرور کنید.

– از آنجا که این شعر واژگان دشواری دارد، بهتر است پیش از خواندن به دانش‌آموزان فرصت بدهید تا خودشان به صورت فردی یا گروهی معنای واژگان دشوار را از واژه‌نامه انتهای کتاب درسی یا وبگاه‌های حاوی فرهنگ معین و عمید یادداشت کنند. به این ترتیب هم یک بار خودشان متن را خوانده‌اند و هم با به دست آوردن معنای واژگان دشوار آماده درک متن شده‌اند.

— در این شعر از آرایه‌های متعددی استفاده شده است، از جمله مراعات نظیر و تشخیص در بیت ۴ و ۵، تشبیه در بیت ۵ (خواب جهالت) و ۶، تضاد در بیت‌های ۱ و ۶ و ۷ و کنایه در بیت ۱۲ (گوی بردن).

— در بیت اول به اعتدال ربیعی (بهاری) که در آن هنگام طول شب و روز یکسان است، اشاره شده است. تماشا نیز در گذشته معمولاً در معنای گشت و گذار استفاده می‌شده است.

— در بیت دوم «که» به معنای «آن کسی که» است و «خداوند» به معنای صاحب و دارنده می‌باشد.
— در بیت سوم «عجب» در اصل به معنای شگفتی و تعجب است ولی اینجا سعدی برای بزرگنمایی و اغراق آن را در معنای شگفت‌انگیز و به شکل صفت به کار گرفته است. منظور از «نفس بر دیوار» نقش‌ها و تصاویری است که بر دیوار می‌کشیدند، اگرچه زیبا بودند ولی جان و روح نداشتند.

— بیت چهارم اشاره دارد به آیه «تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَاوَاتُ لِسْبَعٍ وَ الْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ» (اسراء/۴۴)، یعنی «هفت آسمان و زمین و هر چه در آنهاست تسبیحش می‌کنند و هیچ موجودی نیست جز آنکه او را به پاکی می‌ستاید، ولی شما ذکر تسبیحشان را نمی‌فهمید» و آیات مشابه دیگر.

— در بیت ششم گل‌های بنفشه و نرگس آرایه تشخیص دارند، بنفشه به دلیل شکل ظاهری‌اش به کسی تشبیه شده که سرش را از روی غفلت به پایین انداخته است و نرگس به دلیل شکل ظاهری‌اش که مانند چشم است، بیدار تصور شده است.

— در بین هفتم «که» در ابتدای مصراع‌ها به معنای چه کسی به کار رفته و پرسش‌های این بیت استفهام انکاری هستند (هیچ‌کس نمی‌تواند...).

— در بیت آخر «رفتار» در گذشته به معنای راه رفتن نیز بوده است و در این بیت هر دو معنای «رفتن» و «اخلاق» مورد نظر بوده است. همچنین «راست»، «راستی» هم به معنای «درستی» و هم «مستقیم» مورد توجه بوده است.

با دانش‌آموزان دربارهٔ سعدی و آنچه از سعدی می‌دانند یا از اشعارش حفظ هستند گفت‌وگو کنید. می‌توانید آنان را به بخش سعدی در اعلام و گلستان، بوستان و کلیات سعدی در آثار ارجاع دهید.

در فعّالیت‌های نوشتاری این درس به هدف‌های زیر توجه کنیم :

تمرین یکم :

- باز خوانی متن
- شناخت واژگان و مترادف‌های آنها
- تقویت مهارت املا
- نمونه : شگفت = عجب / آگاهی = تنبیه / ستایش خداوند = تسبیح / شنونده = مستمع / نادانی = جهل و ...

تمرین دوم :

- یادآوری آرایه‌های جان بخشی، تشبیه و ...
- تقویت تفکر در حوزه زبان ادبی
- نمونه : جان بخشی : مرغان سحر می‌گویند، ... نرگس بیدار
- تشبیه : خواب جهالت، تا کی آخر چو بنفشه ...

تمرین سوم :

- تقویت نگاه توحیدی مخاطبان
- مقایسه انسان‌های خردمند و انسان‌های ساده اندیش و ناآگاه
- تقویت مهارت تفکر به مهارت نوشتار

آموزش‌های گروهی، فرایندی است که از طریق آن می‌توان فعّالیت‌های گروهی را که مستلزم کار جمعی است، به حداکثر رساند.

در این جا به برخی از برتری های این روش ها اشاره می شود :

۱ پیشرفت تحصیلی

۲ تفکر نقادانه

۳ تعامل گروهی

۴ خودباوری

۵ نگرش های مثبت

۶ احترام متقابل

۷ مسئولیت پذیری

۸ همبستگی درونی

۹ نقد کار گروهی و ...

■ ساخت گروه : برای بار اول ممکن است که معلم اجازه دهد تا دانش آموزان خود گروه ها را تشکیل دهند. در تشکیل گروه ها سعی می شود از گروه های ناهمجنس (به لحاظ فیزیکی - علمی - سنی) استفاده شود. از راه های تشکیل گروه ها به صورت ناهمگون، روش های زیر پیشنهاد می شوند :

۱ نظرخواهی از دانش آموزان

۲ از طریق اخذ آزمون های متعدد

۳ انتخاب راهنمای آموزش

تشکیل گروه ها از طریق آزمون یکی از مناسب ترین روش ها به حساب می آید، بدین صورت که بعد از چند ارزیابی و کسب میانگین نمرات، دانش آموزان را رتبه بندی کرده و برای یک گروه چهار نفری یک نفر از بالاترین درجه، یکی از پایین ترین درجه و دو نفر از میانه نمرات بالا و پایین انتخاب می شوند. این کار تا تشکیل کامل تیم ها ادامه می یابد.

چون قصیده سعدی در فصل زیبایی آفرینش آمده، برای تحقق اهداف فصل لازم است شیوه ها و مهارت های بهره گیری از نعمت های خداوند و چگونگی ستایش و حمد و شکرگزاری از نعمت ها، تبیین و تحلیل شود و سعی گردد دانش آموزان با تصویر کلی شعر هم حسّی کنند.

این درس با طرح آیات و نشانه های حق تعالی در آفرینش و نیاز انسان به پروردگار همراه است. در این سروده زیبا، شاعر پدیده های هستی را در حال نیایش و ستایش پروردگار یافته است و به این نکته اشاره دارد که با نگاه جست و جو گرانه به پدیده های گوناگون آفرینش می توان به شناخت خداوند

دست یافت.

■ **سعدی و آثارش:** ابومحمد مصلح بن عبدالله، معروف به سعدی شیرازی، شاعر و نویسنده پارسی گوی ایرانی است. مقامش در نزد اهل ادب تا بدان جاست که به وی لقب «استاد سخن» داده اند. آثار معروف او عبارت اند از:

— «سعدی نامه» یا همان بوستان که کتابی است منظوم برون شاهنامه فردوسی در اخلاق که نظم آن را در ۶۵۵ هـ. ق به پایان برده است و در ده باب تألیف و به بوبکرن سعد زنگی تقدیم شده است.

— گلستان: کتابی است که یک سال پس از اتمام بوستان یا (سعدی نامه) آن را به نثر آهنگین و آمیخته به نظم در هشت باب نوشته است.

— غزلیات سعدی در چهار بخش طَبِیَّات، بدایع، خواتیم و غزلیات قدیم گردآوری شده است.

— قصیده ها، قطعه ها، مواظ و... همراه با آثاری که یاد شد، در مجموعه ای به نام کلیات سعدی به چاپ رسیده است.

سعدی به احتمال قوی در یکی از سنوات ۶۹۰ یا ۶۹۱ یا ۶۹۴ فوت کرده است و چنان که از قصاید و مدایح او برمی آید، اشعاری از او در دست است که در حدود سال ۶۸۰ به رشته نظم کشیده شده است.

■ **ادبیات اندرزی و تعلیمی:** گرایش به ادبیات اندرزی و تعلیمی را در نظام رفتاری و ارزشی جامعه می توان یافت و از طریق پیشینه ادبیات اخلاقی و پندنامه آن را جست و جو کرد. در بررسی کمیت آثار اخلاقی و اندرزی، عواملی چون ساختار سیاسی جامعه و حکومت گران، ساختار فرهنگی و سنت های قومی — نژادی و اعتقادی، قابل تأمل است.

ملاک سنجش ارزش ها در هر زمان و مکان متغیر است و چون ارزش ها وابسته نگرش اخلاقی انسان اند و با عواملی چون سیاست و فرهنگ یک جامعه تغییر می کنند، پس دگرگون شونده هستند. دگرگونی نگرش انسان ها تغییرات بسیاری را در ارزش ها ایجاد می کند. ارزش های اخلاقی چون به رفتار و حالات نفسانی انسان و به عوامل مختلف زمانی و مکانی بستگی دارند، از این جهت قابل دگرگونی هستند. برای مقابله با این عناصر نامطلوب، شاعران و نویسندگان لزوم توجه به چنین مسائلی را از جهات فرهنگی حس کرده اند و با ابزار اندرز به مقابله با آن پرداخته اند.

حکایت، یک نوع داستانی کوتاه است با طرحی ساده که یک عمل اصلی بیشتر ندارد و اعمال دیگر آن فرعی اند و حول محور همان عمل می چرخند.

عرفا از حکایت برای بیان مفاهیم عرفانی بهره می‌بردند، آنان در پرده عمل شخصیت‌های حکایت‌هایشان، حقیقتی را می‌جویند که برای دیگران ناپیداست، اما برای آنان وجود دارد و بدین گونه مرز عینیت و ذهنیت را در هم می‌پیچند. (زبان عرفان، علیرضا فولادی، ۱۳۸۹)

در تمثیل‌های عرفانی، جانوران، گیاهان و اشیا نشانه‌ای از ویژگی‌های انسانی را به همراه دارند. در این حکایت «آسیاب» نمادی از انسان آزاده‌ای است که همواره مراقب احوال خویش است و آنچه را که در شأن انسانی خود نمی‌داند، از خود دور می‌سازد.

محمد بن منور از نوادگان شیخ ابوسعید ابوالخیر (عارف روشن ضمیر خراسان) است. تألیف کتاب پس از حمله غزان و ویرانی‌هایی که در شهرهای خراسان - به ویژه در میهنه، زادگاه شیخ ابوسعید به جا نهادند - به احتمال زیاد در حدود سال ۵۷۰ هجری پایان پذیرفته است.

محمد بن منور کتاب خود را به سه باب تقسیم کرده و باب دوم را به بیان حالات شیخ در سال‌های میانی حیات اختصاص داده است. اسرار التوحید از شاهکارهای نثر صوفیانه در زبان فارسی است و حکایت‌های خواندنی برای دانش‌آموزان دارد. به انتخاب خود می‌توانید حکایت‌هایی دیگر از این کتاب را به دانش‌آموزان بدهید.

عجایبِ صنْعِ حق تعالی

اهداف آموزشی

- ۱ آشنایی بیشتر با یکی از متن‌های تاریخی نثر فارسی (کیمیای سعادت، امام محمد غزالی) (علم)
- ۲ تقویت خوانش رسای متن با لحن و آهنگ مناسب (عمل)
- ۳ تقویت توجه نسبت به طبیعت به عنوان رکن اصلی آفرینش خداوند متعال (تفکر)
- ۴ بازآموزی و توسعهٔ آموخته‌های دانش‌آموزان در زمینهٔ وابسته‌های گروه اسمی (علم)
- ۵ تقویت نگرش مثبت نسبت به «آفریده‌های پروردگار» (ایمان)
- ۶ تقویت کاربست آموزه‌های محتوا در فعالیت‌های نوشتاری و گفتاری (عمل)
- ۷ رعایت ارزش‌های اخلاقی، دینی و فرهنگی ایران زمین (اخلاق)

روش‌های تدریس پیشنهادی

- بحث گروهی
- گردش علمی و مشاهده
- کارایی گروه و...

کتاب‌های مرتبط با درون‌مایه و مضمون درس و نویسنده، تخته، گچ، ماژیک، عکس، فیلم و... در هنگام ارائه این درس چنانچه تصاویر یا فیلم‌هایی درباره شگفتی‌های آفرینش به تصویر کشیده شود، فرایند تدریس مؤثرتر خواهد بود.

درنگی در متن

— این درس از کتاب کیمیای سعادت امام محمد غزالی و به فراخور دانش‌آموزان نهم برگزیده شده است. پیش از خواندن درس در کلاس می‌توانید از بخش اعلام در انتهای کتاب توضیحات غزالی را بخوانید.

لحن غالب این متن تعلیمی است و نویسنده با اشاره به حکمت‌های قرآنی نظیر: «فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ (عبس/۲۴)، فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ (طارق/۵)، أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ (غاشیه/۱۷) ... و فراگیران را به خوب دیدن و خوب اندیشیدن درباره آفریده‌های خداوند فرا می‌خواند.

— برای آماده‌سازی ذهن دانش‌آموزان، مفهوم این درس را با پرسش‌هایی هدفمند عینی‌تر کنید و از آنان بخواهید که از تجربه‌های فردی خودشان در مواجهه با زیبایی‌های طبیعت و خلقت سخن بگویند و از اینکه چقدر در تماشای طبیعت از خالق آن یاد کرده‌اند.

— در این متن آرایه‌های متعددی همچون مراعات نظیر، تضاد (بر و بحر، سخت و لطیف)، تشبیه (زمین... چون دیبای هفت‌رنگ گردد، این عالم خانه خداست و فرش وی زمین است و لکن سقفی بی‌ستون... و چراغ وی ماه است و شعله وی آفتاب و قندیل‌های وی ستارگان، بستان معرفت حق تعالی) و کنایه (چشم باز کن: به دقت تفکر کن، راهت داده‌اند: اجازه داده‌اند) به کار رفته است.

— یکی از نکات مهم این درس به کار رفتن ضمیر «وی» برای اشاره به غیرجاندار است. امروزه ضمیرهای «او» و «وی» فقط برای جانداران استفاده می‌شوند ولی در گذشته چنین نبوده است. در عبارت «زمین و آنچه در وی است»، وی به زمین اشاره دارد و در عبارت «در زمین نگاه کن که چگونه بساط تو ساخته است و جوانب وی فراخ گسترانیده»، وی به بساط اشاره دارد.

— همچنین در این متن واژگانی هستند که معنای قدیم آنان با امروز متفاوت است، از جمله تماشا در معنای تفرج و گشت‌وگذار و قندیل در معنای چراغ‌دان و چراغ‌اوز. واژه «قندیل» در عربی و فارسی هم‌ریشه با واژه Candle در انگلیسی و واژه‌هایی مشابه در دیگر زبان‌های اروپایی است.

— از ویژگی‌های سبکی این متن، کاربرد فعل «می‌باش» برای فعل امر می‌باشد که صورت قدیمی فعل امر است.

پیشنهاد می‌گردد دانش‌آموزان را به تفکر عمیق‌تر در استدلال‌های نویسنده دعوت کنید و از آنها بخواهید تا نظر بدهند، آیا متن برای آنها قانع‌کننده بوده است و آیا مجاب شده‌اند تا آموزه‌های متن را در زندگی به کار بگیرند یا نه. از آنها بخواهید تا فکر کنند متن چگونه می‌توانست اثرگذارتر شود.

فعالیت‌های نوشتاری

در فعالیت‌های نوشتاری این درس به هدف‌های زیر توجه کنیم :

تمرین یکم :

— بازخوانی متن

— شناخت واژگان مترادف

— شناخت واژگان با نشان آوایی یکسان، مانند : (ث، س، ص، ز، ذ، ...)

نمونه : سرگشته (مدهوش)، رنگین کمان (قوس قزح)، آفرینش (صنع) و ...

تمرین دوم :

— یادآوری گروه اسمی

— شناخت بیشتر هسته و انواع وابسته

این تمرین به دنبال تشخیص انواع وابسته‌ها و هسته گروه اسمی است. به یاد داشته باشیم معمولاً اولین کسره اضافه یک اسم، نشانه مناسبی برای تشخیص هسته گروه اسمی است :

نمونه : سنگ سخت و آب لطیف : (سنگ = هسته / سخت = وابسته و صفت بیانی /

آب = هسته / لطیف = وابسته و صفت بیانی)

تمرین سوم :

— تقویت درک متن

— ترغیب فراگیر به شناخت عمیق‌تر آفرینش خداوند

— پرهیز از ساده اندیشی

— تقویت مهارت نوشتاری

نثر فارسی داستان مفصلی دارد که بیان کامل آن در صفحاتی محدود غیر ممکن است، زیرا انواع نثر فارسی را از جهات مختلف بررسی می‌کنند؛ مثلاً از نظر تاریخی، سبک‌شناسی، معنایی و ... اما آن تقسیم‌بندی که از اهمیت بیشتری برخوردار است، تقسیم‌بندی از جنبه سبک‌شناسی است که انواع نثر از این نظر عبارت‌اند از :

۱ نثر مرسل

۲ نثر فنی

۳ نثر موزون

در نگارش کتب علمی و صوفیانه بیشتر از نثر مرسل یا ساده استفاده می‌شد و کتاب‌های کیمیای سعادت محمد غزالی نیز که کتابی اخلاقی است و در آن افکار عرفانی هم دیده می‌شود به نثر مرسل نگاشته شده است.

ابوحامد محمد بن غزالی از متکلمان و متفکران بزرگ و از نویسندگان و مؤلفان نام‌آور به زبان پارسی و عربی است. وی به سال ۴۵۰ هجری در طابران توس ولادت یافت. پدرش محمد بن محمد مردی متعبد بود و پیشه بافندگی داشت و لقب غزالی از همان پیشه پدر اوست.

در سال ۴۸۸ یعنی در ۳۹ سالگی تحولی در روح او پدید آمد، چنان که دست از مقامات دنیوی برداشت، برادر خود احمد غزالی را در تدریس نظامیه جانشین خود ساخت و در ظاهر به قصد سفر حج و در باطن به اندیشه سیر و سلوک و مجاهدات و ریاضت، از بغداد بیرون رفت و از سال ۴۸۸ تا ده سال در بلاد شام و بیت المقدس و حجاز به سر برد و در تمام این مدت پیوسته به زهد و ریاضت و تصنیف اشتغال داشت تا در ۴۹۸ به توس بازگشت و یک سال بعد به درخواست سلطان سنجر و الزام وزیرش فخرالملک بن نظام الملک (م ۵۰۰ هـ) از توس به نیشابور رفت و در نظامیه آن شهر به تدریس نشست و تا سال ۵۰۰ در این سمت باقی بود و در آن سال به توس بازگشت و در خانقاه و مدرسه‌ای که نزدیک خانه خود داشت به ارشاد و تعلیم شاگردان اشتغال ورزید و دیگر دعوت‌های مبرم سلاطین و رجال را برای تدریس در مدارس نظامیه نیشابور یا بغداد نپذیرفت و به درگاه سلاطین نرفت و از هیچ کس مالی قبول نکرد و همچنان در زهد و قناعت بزیست تا در سال ۵۰۵ در توس درگذشت و در طابران به خاک سپرده شد.

در میان آثار نغز او مهم‌تر از همه کتاب کیمیای سعادت است. این کتاب خلاصه‌ای از احیاء العلوم

است و غزالی آن را بعد از بازگشت از سفر ده ساله خود میان سال‌های ۵۰۰-۴۹۰ هجری نوشت. کیمیای سعادت در چهار عنوان و چهار رکن نهاده شده است. چهار عنوان در «شناختن نفس خویش» و «شناختن حق تعالی» و «شناختن دنیا» و «شناخت آخرت» و چهار رکن در عبادات، معاملات، بریدن عقبات راه دین و منجیات است.

غزالی این عنوان‌ها را بدان نظر ترتیب داد که کیمیای سعادت را به دست خواننده دهد تا او به یاری آن کیمیا، خود را از صفات نقص پاک و برهنه کند و به صفات کمال آراسته شود، از همه چیزها گسسته گردد و خود را به تمامی به خدای دهد و در او خرد و ناچیز شود. یعنی به همان سعادت غایی که صوفیان می‌خواهند، برسد. پس می‌بینید که غزالی اگر چه کتاب خود را به ظاهر چون یک کتاب اخلاق نوشته و آن را مبتنی بر دین کرده، در حقیقت نظر خانقاهیان را در آن دنبال نموده و اندیشه خود را، بدان گونه که بعد از انقلاب احوال یافته بود، در آن به کار برده است.

برادر او احمد غزالی نیز از افراد سرشناس و مشهور قرن پنجم بود که کتاب سوانح العشاق او معروف است. کیمیای سعادت، احیاء علوم الدین، مقاصد الفلاسفه، نصیحه الملوک، معیار العلم، المنقذ من الضلال، تهافت الفلاسفه، فضایل الانام و ... از آثار امام محمد غزالی است. اشعاری به فارسی به وی نسبت داده‌اند، این رباعی از آن جمله است :

کس را پس پرده قضا راه نشد	وز سر قدر هیچ کس آگاه نشد
هر کس ز سر قیاس چیزی گفتند	معلوم نگشت و قصه کوتاه نشد

این بخش ویژه همکاران ارجمند است و تدریس آن در کلاس ضروری نیست.

وابسته‌های اسم

اسم اهمیت زیادی در جمله دارد، به همین دلیل، مقوله صفت و برخی مقوله‌های دیگر با آن به کار می‌رود. وابسته‌های اسم شامل اسم، صفت، گروه حرف اضافه‌ای و جمله است که چیزی به معنی اسم می‌افزایند و یا توضیحی درباره آن می‌دهند. وابسته‌های اسم از این نظر دو نوع است :

الف) پیشین

ب) پسین

وابسته‌های پیشین و صفی

۱ صفت اشاره، مانند : این کتاب را بگیر.

- ۲ صفت یرششی، مانند : چند ماه به آخر سال مانده است؟
- ۳ صفت تعجّبی، مانند : عجب انسان با اخلاقی است!
- ۴ صفت مبهم، مانند : هر فصلی لذت بخش است.
- ۵ صفت شمارشی اصلی، مانند : صد سال یک قرن است.
- ۶ صفت شمارشی ترتیبی با پسوند صرفی « _ مین»، مانند : سومین کتاب استاد چاپ شد.
- ۷ صفت عالی، مانند : بزرگ ترین خصلت، گذشت و فداکاری است.

وابسته های پیشین غیر وصفی

- ۱ شاخص، مانند : خواجه عبدالله انصاری مناجات نامه دل انگیزی دارد.
- ۲ ممیز، مانند : یک فروند کشتی پهلو گرفت.

وابسته های پسین وصفی

- ۱ صفت بیانی ساده، مانند : موی سیاه، انسان عاقل
- ۲ صفت بیانی مرکب، مانند : دانشجوی روشن دل، جوان خوش اندام
- ۳ صفت شمارشی ترتیبی با تکواژ صرفی « _ م»، مانند : نفر ششم، ردیف هجدهم
- ۴ صفت فاعلی، مانند : مرد دونده، نیروی تراشکار
- ۵ صفت مفعولی، مانند : گوشت پخته، آدم گرفتار
- ۶ صفت نسبی، مانند : لهجه تهرانی، حرکت کودکانه
- ۷ صفت لیاقت، مانند : کوه های دیدنی، سخنان شنیدنی
- ۸ صفت تفضیلی، مانند : مرد برتر، دانش آموز شاداب تر

وابسته های پسین غیر وصفی

از وابسته های پسین غیر وصفی می توان به موارد زیر اشاره کرد :

- ۱ وابسته اسمی (اضافه) : دیوار کلاس
- ۲ وابسته اسمی تشبیهی : روی ماه
- ۳ وابسته بدلی : احمد، پسر عموی نادر، از مسافرت آمد.
- ۴ وابسته گروه حرف اضافه ای : گروهی از دانشجویان

علی اسفندیاری (نیما یوشیج) در آبان سال ۱۲۷۶ در یوش مازندران به دنیا آمد و در دی ۱۳۳۸ در تهران درگذشت. وی بنیان‌گذار شعر نو (شعر نیمایی) در زبان فارسی است. کودکی را در آرامش کوهستان و میان شبانان گذراند و خواندن و نوشتن را نزد ملای ده آموخت. دوازده ساله بود که با خانواده‌اش به تهران آمد و پس از گذراندن دوره دبستان در مدرسه سن لویی به فراگیری زبان فرانسه پرداخت. با تشویق نظام وفا، شاعر و معلم مدرسه، نخستین اشعارش را سرود. در سال ۱۲۹۸ کارمند وزارت مالیه شد اما هیچ‌گاه دل به کار اداری نبست. از سال ۱۳۰۶ به بعد به همراه همسرش — عالیه جهانگیر — در شهرهای شمال کشور به تدریس پرداخت، اما این کار نیز ثباتی نداشت و همراه با دوره‌های بیکاری بود. خانواده نیما از سال ۱۳۱۴ مجدداً ساکن تهران شد. نیما هیچ‌گاه از نظر شغلی و مالی سروسامانی نیافت و سال‌ها به انتظار خدمت در تهران به سر برد. گاه به زادگاهش یوش می‌رفت. هنگام بازگشت از یکی از این سفرها به

سرماخوردگی و ذات‌الریه دچار شد و پس از مدتی در گذشت. مجموعه اشعار و نامه‌های او به همت سیروس طاهباز منتشر شده است.

شعر نیمایی سبکی از شعر معاصر فارسی برآمده از نظریه ادبی نیمایوشیج است. تحولی که نیمایانجام داد در دو حوزه فرم و محتوای شعر کلاسیک فارسی بود. با انتشار شعر «افسانه»، نیمایبانیه شعر نو را مطرح کرد که تفاوت بزرگ محتوایی با شعر پیش از وی داشت.

نیمایا ادب کلاسیک ایران آشنا بود. قصه رنگ پریده (نخستین منظومه نیمایا) نزدیک به پانصد بیت است که به وزن مثنوی مولوی (بحر هزج مسدس) سروده شده است. او در دیوان‌های شاعران تفحص کرده و از سبک سخن سرایی کهن و فن شعر ادیبانه آگاه بود. شعرهای نخستین او در قالب‌های کهن شعر فارسی سروده شده است.

نیمایا در شعر «پرواز» از دو نماد (کرم و مرغ خانگی) و با بهره‌گیری از آیین مناظره پیام خویش را با مخاطبان در میان می‌گذارد. کرم، نماد شخصیتی است که در پی تحول و تعالی در زندگی خویش است؛ در مقابل مرغ خانگی که جایگاه اصلی او در بیکران آسمان است، خویشتن خویش را فراموش کرده و به زندگی زمینی دل باخته است. نیمایا تیزهوشی در بیت پایانی مخاطب شعر را با طرح پرسشی که ناظر بر خودآگاهی و بازگشت به اصل خویش است، به درنگ و تفکر وامی‌دارد.

خانه نیمایا در تهران و همچنین یوش تبدیل به موزه شده است. بازدید حضوری یا مجازی دانش‌آموزان از این دو موزه باعث می‌شود که ارتباط عمیق‌تری با نیمایا پیدا کنند.

۴۷۷

شکفتن

خواجی بخوان و خواه بخوان، ما نوشته ایم

در زندگی، مطالعه دل قیمت است

عبدالقادر بیدل

مثل آینه / کار و شایستگی

اهداف آموزشی

- ۱ ایجاد نگرش مثبت نسبت به مسئله بلوغ و دوره جوانی و نوجوانی (باور)
- ۲ آشنایی با آموزه‌های تربیتی و اخلاقی در احادیث و کلام شاعران و نویسندگان (علم)
- ۳ تقویت روحیه نقد و نقدپذیری و نقد آثار و کردار (عمل)
- ۴ آشنایی با «پرسش انکاری» در زبان فارسی (علم)
- ۵ توجه بیشتر به ارزش‌های اجتماعی (اخلاق)
- ۶ توانایی درک معانی جمله‌ها و بیت‌های متن درس (تفکر)
- ۷ تقویت کاربست آموزه‌های محتوا در فعالیت‌های نوشتاری، گفتاری و رفتاری (عمل)

روش‌های تدریس پیشنهادی

- روشن سازی طرز تلقی
- پرسش و پاسخ
- کارایی گروه
- گردش علمی و مشاهده
- تدریس اعضای گروه

کار افزارها و رسانه‌های آموزشی

کتاب‌های مرتبط با درون مایه و مضمون درس، تخته، گچ، ماژیک، عکس، فیلم و... در ارائه این درس چنانچه تصاویر یا فیلم‌هایی دربارهٔ جوانان یا نوجوانان موفق به نمایش درآید، فرایند تدریس را جذاب‌تر می‌کند. همچنین بازدید مجازی یا حضوری از خانهٔ پروین در تبریز ارتباط دانش‌آموزان با او را تقویت می‌کند.

درنگی در متن

- متن درس سوم از دو بخش نظم و نثر شکل گرفته است. بخش اول را آموزه‌هایی با هدف افزایش نقدپذیری نوجوانان تشکیل می‌دهد. شعری از پروین اعتصامی در بخش دوم آمده است که در هر بیت نوجوانان را به بهره‌گیری از اندرزهای فرهیختگان تشویق می‌کند.
- برای ارتباط برقرار کردن میان متن و زندگی و تجربه‌های شخصی نوجوانان، از آنان بخواهید که تعریف کنند چطور دیگران آنان را نقد کرده‌اند و آنان چه برخوردی از خود نشان داده‌اند. همچنین با بهره‌گیری از روش‌های نمایش و ایفای نقش می‌توانید از آنان بخواهید که موقعیت‌هایی را بازسازی کنند که در آنها یکی دیگری را نقد می‌کند.
- بیت دوم شعر کار و شایستگی پرسش انکاری دارد.
- در بیت چهارم از کنایه و ضرب‌المثل بهره برده شده است.

— بیت ششم یادآور بیت معروف مولوی است: آینه‌ت دانی چرا غماز نیست؟/ زانکه زنگار از رخس ممتاز نیست. آینه نماد قلب پاک و روح بی‌آلایش آدمی است که اگر گرفتار آلودگی‌های جهان مادی نشده باشد، حقایق را به روشنی بازنمایی می‌کند. در همین بیت زنگار به معنای زنگ است و چون آینه را در گذشته از آهن و بعضاً دیگر فلزات می‌ساختند آنها با گذشت ایام زنگ می‌زدند.

— در بیت هفتم شاعر مراعات نظیر بین دانه و خروار و خوشه ایجاد کرده است و گفته است که دانه و خوشه به مرور زمان خروار (بار زیاد و انبوه) می‌شوند.

— بیت پایانی یادآور بیت معروف رودکی است: هر که نامخت از گذشت روزگار/ نیز ناموزد ز هیچ آموزگار.

فعالیت‌های نوشتاری

در فعالیت‌های نوشتاری این درس به اهداف هر تمرین توجه کنیم:

تمرین یکم:

— ارجاع فراگیر به متن و بازخوانی آن

— تقویت توجه نسبت به ساخت واژه‌ها

— شناخت واژگان مترادف و ریشه‌واژگان

این تمرین حوزه‌های مهارت‌آملائی و ریشه‌شناسی واژگان را تقویت می‌کند و فراگیر را به درک عمیق‌تری از املا و ساخت واژه‌ها می‌رساند. لازم است دقت فراگیر به این نکته معطوف شود: واژگانی که دارای حرف‌های مشترکی هستند، لزوماً از یک ریشه نیستند و نیاز است در این مواقع به معنای آن واژگان توجه شود.

نمونه: (یوم، ایام) // (مغتنم، غنیمت) // (مبصر، بصیرت) // (احتیاج، حاجت) // (مساعی، سعی)

تمرین دوم:

— یادآوری کنایه

— کاربست جمله‌های کنایی در نظم و نثر

کنایه در لغت به معنی پوشیده سخن گفتن است و در اصطلاح ادبی، سخنی که دو معنی داشته باشد؛ یکی نزدیک به ذهن و دیگری دور از ذهن و گوینده این سخن را به گونه‌ای بیان می‌کند که ذهن شنونده از معنی نزدیک به معنی دور توجه می‌کند. عبارت‌های فعلی و جمله‌ها

پرکاربردترین نوع کنایه در زبان فارسی است. مانند: «راه را کج کردن» و «چو در هست حاجت به دیوار نیست» که افزون بر کنایه بودن، به عنوان ضرب المثل نیز به کار می‌روند.

تمرین سوم:

— آشنایی بیشتر با پرسش انکاری

— مقایسه کارکرد پرسش انکاری و پرسش صریح

دو بیت آغازین این تمرین دارای پرسش انکاری هستند.

اطلاعات تکمیلی

نظامی گنجوی، شاعر قرن ششم و اوایل قرن هفتم (ه.ق) معروف‌ترین سراینده ادبیات بزمی ایرانی است. زادگاه نظامی شهر گنجه (واقع در آذربایجان کنونی) است. نظامی مانند بیشتر استادان پیش از خود، از علوم عقلی و نقلی بهره‌مند بود. وی در بزم سرایی از بزرگ‌ترین شاعران ادب فارسی است. آثار او عبارت‌اند از: مخزن الاسرار، خسرو و شیرین، لیلی و مجنون، هفت پیکر، اسکندرنامه، شامل شرف‌نامه و اقبال‌نامه که همگی نشان از سخنوری و بلاغت وی دارند.

نظامی از شاعران بزرگ فارسی‌زبان و متعلق به همه کشورهای است که فارسی در آنها رواج دارد یا در گذشته رواج داشته است، با این حال متأسفانه امروزه دولت جمهوری آذربایجان سعی دارد که نظامی را شاعری غیرایرانی معرفی کند و از همین رو اشعاری جعلی به آذری به او منسوب کرده‌اند. توصیه می‌شود دانش‌آموزان را با این موضوع که زبان فارسی روزگاری در هند و پاکستان و ازبکستان و آذربایجان و کشورهای دیگر زبان اصلی و اول بوده است آشنا کنید و این رویکرد را در پیش بگیرید که میراث زبان فارسی متعلق به همه این کشورهاست. از نقشه‌های گستره زبان فارسی در جهان هم می‌توانید بهره بگیرید.

دنیای نوجوانی و بلوغ: گروه دوستان برای نوجوانان بسیار اهمیت دارد. به دلیل تمایلی که به گذراندن وقت با افراد هم سن و سال خود دارند از فعالیت‌های خانوادگی دوری می‌کنند. اگر برای انجام کار از آنها کمک بخواهید ناراحت می‌شوند و غرورشان جریحه‌دار می‌شود. در این سن، حالت‌هایی همچون کم‌حوصلگی، زود رنجی و کم تحمل شدن افزایش می‌یابد، اگر چه این روحيات

به طور مکرر در این سنین مشاهده می شود، اما هر بار که بروز می کند به سرعت هم فرو می نشیند. پس دبیران محترم و والدین باید هنگام برخورد با کودکان و نوجوانان خود به یاد داشته باشند که آنها دارای ویژگی های شخصیتی متفاوتی هستند، لذا باید از به کار بردن روشی یکسان در برخورد با شخصیت های مختلف خودداری نمایند. چگونگی رفتار دبیران با نوجوانان دوره اول دبیرستان، می تواند نقش تعیین کننده ای در تغییرات مثبت شخصیت دانش آموزان داشته باشد.

یک بررسی در دهه ۵۰ و اوایل دهه ۶۰ در آمریکا نشان داد که جوانان، والدینشان را مهم ترین عامل مؤثر در زندگی خود می دانند. در کنار آن، ده عامل مؤثر دیگر همچون معلم، مربی ورزشی، رئیس جمهور و سایر شخصیت های سیاسی قرار داشتند. بررسی مشابهی که اخیراً صورت گرفت، نشان داد که از میان عوامل ده گانه مزبور، والدین نهمین رتبه مؤثر را در زندگی فرزندان دارا هستند. دیگر عوامل عبارت بودند از: ورزشکاران، هنرپیشه های سینما، خوانندگان و سایر هنرمندان؛ به عبارت دیگر، از ده عامل مؤثر در زندگی نوجوانان، فقط والدین همچنان اهمیت داشتند و سایر عوامل دچار تغییر شده بودند.

دوران نوجوانی یک مرحله انتقالی برای کودک و والدین او محسوب می شود. ما دیگر با یک کودک روبه رو نیستیم بلکه با یک نوجوان مواجهیم، بنابراین باید روش های انضباطی، ارتباطی، واکنشی و کنترلی خود را تغییر دهیم. والدین باید از رفتار طبیعی یک نوجوان آگاه باشند تا بتوانند به گونه ای مؤثر با نوجوانان برخورد کنند.

مرحله بلوغ، نه تنها دورانی دشوار برای نوجوانان است بلکه والدین نیز در این دوران دچار فشارهای روانی، پریشانی، اضطراب و سایر دگرگونی ها می شوند.

معلمان، مربیان ورزشی، مشاوران تربیتی و افرادی که بیشتر با نوجوانان سر و کار دارند، به طور معمول با رفتارهای طبیعی نوجوانان آشنایی دارند و می توانند رفتارهای غیرعادی نوجوانان را تشخیص دهند، هر چند ممکن است قادر نباشند دلیلی برای آن ارائه کنند و روش تشخیص یک رفتار طبیعی از غیر طبیعی را آموزش دهند.

تربیت درست نوجوانان با استفاده از راهکارهای علمی و روان شناسانه، آرزوی همه پدران و مادران در سراسر جهان است، اما جامعه اسلامی به این مقدار بسنده نمی کند و در پی ایجاد پشته های دینی و فرهنگی مناسب برای تقویت مبانی هویتی و شخصیتی نوجوانان است.

برای دستیابی به این هدف والا، به نوشته هایی نیازمندیم که افزون بر راهکار علمی و روان شناختی، از آموزه های دینی نیز بهره برده باشد.

باغبان نیک اندیش

حکایت

سعدالدین وراوینی از دانشمندان اهل وراوین در نزدیکی «اهر» بود که در قرن هفتم می زیست. وی کتاب مرزبان نامه را که به زبان طبری (مازندرانی کهن) بود به فارسی برگرداند. مرزبان نامه از جمله آثار مهم نثر مصنوع فارسی است و به روش کلیله و دمنه فراهم آمده و مطالب آن از زبان وحوش، طیور، دیو، پری و آدمی بیان می شود. از این کتاب دو ترجمه در دست است؛ نخست از محمدبن غازی که «روضة العقول» نام دارد و ترجمه دوم از آن سعدالدین وراوینی است. سعدالدین از منشیان اواخر قرن ششم و اوایل قرن هفتم است.

درون مایه این حکایت به گونه ضرب المثل در ادب فارسی به کار می رود :

دیگران کاشتند و ما خوردیم ما بکاریم و دیگران بخورند

نکات کلیدی حکایت

حکایت باغبان نیک اندیش با تصرف و تلخیص از باب نهم مرزبان نامه انتخاب شده است. در این حکایت، حسن نوع دوستی و منفعت رسانی به هم نوعان، همچنین حسن امید به زندگی و آینده در مخاطب تقویت می شود. در مرزبان نامه این حکایت به طرز زیبا به پایان می رسد :

«بکاشتند و بخوردیم و کاشتند و خوریم چو بنگری همه برزیرگان یک دگریم

خسرو از وفور دانش و حضور جواب او شگفتی تمام نمود. گفت : ای پیر، اگر تو را چندان در این بستان سرای کون و فساد بگذارند که از این درخت میوه ای به من تحفه آری، خراج این باغستان تو را دهم. القصه، او امید به وفا رسید. درخت میوه آورد و قصه به پادشاه برد و وعده به انجام پیوست».

اهداف آموزشی

- ۱ آشنایی بیشتر با مفهوم دوستی در ثر و نظم فارسی و احادیث پیشوایان دینی (علم)
- ۲ تقویت خوانش متن با لحن مناسب (عمل)
- ۳ تقویت توجه نسبت به راهنمایی‌های بزرگان دین و فرهنگ (اخلاق)
- ۴ آشنایی با صفت برتر و برترین (علم)
- ۵ تقویت علاقه نسبت به گزینش دوستان مناسب با معیارهای برآمده از فرهنگ ایرانی -

اسلامی (ایمان)

۶ تقویت نقد و تحلیل پیام‌های

متن (تفکر)

۷ افزایش توانایی کاربردی

آموزه‌های محتوای درس در

فعالیت‌های گفتاری، نوشتاری و

رفتاری (عمل)

– روش کارایی گروه

– روش پرسش و پاسخ

– روش قضاوت عملکرد

– روش بحث گروهی

– روشن‌سازی طرز تلقی و ...

ایجاد ارتباط و انگیزه‌سازی : عنوان درس روی تابلو نوشته می‌شود.

درس با ذکر حدیثی دربارهٔ موضوع دوستی، آغاز می‌شود.

نمایش کوتاهی از گلستان و یا مثنوی معنوی توسط یکی از گروه‌ها اجرا می‌شود.

سپس دبیر، شعر زیر را از گلستان می‌خواند :

رسید از دست محبوبی به دستم	گلی خوشبوی در حمام روزی
که از بوی دلاویز تو مستم	بدو گفتم که مشکی یا عبیری
ولیکن مدّتی با گُل نشستم	بگفتا من گلی ناچیز بودم
وگر نه من همان خاکم که هستم	کمال همنشین در من اثر کرد

پس از خواندن شعر، چنانچه گروه‌ها به روش کارایی گروه عمل کنند، آموزش از کیفیت مناسب‌تری

برخوردار می‌شود.

ارزشیابی تشخیصی :

برای انتقال پیام درس به فراگیران از روش پرسش و پاسخ و قضاوت عملکرد استفاده شود.

فعالیت‌های خلاقانه : انتخاب عنوان مناسب دیگری برای درس

یافتن ضرب‌المثل، حدیث، داستان دربارهٔ موضوع درس

ارزشیابی تکوینی :

در این مرحله از روش قضاوت عملکرد، به استدلال و نتیجه‌گیری پرداخته می‌شود.

ارزشیابی پایانی :

– نوشتن خلاصهٔ درس

– بیان آرایه‌های ادبی (تشبیه و تلمیح و ...)

کتاب‌های مرتبط با درون‌مایه و مضمون درس، تخته، گچ، ماژیک، عکس، فیلم و... در ارائه این درس چنانچه تصاویر یا فیلم‌هایی درباره دوستی‌های مناسب به نمایش درآید، فرایند آموزش تأثیرگذارتر می‌شود.

از نکته‌ها و اطلاعاتی که در زیر آمده است، می‌توان در کیفیت بخشی به تدریس بهره گرفت :

رسانه‌های آموزشی :

- کتاب داستان‌های ادبی و دینی، متناسب با موضوع درس
- کتاب‌های روان‌شناسی، ویژه نوجوانان، به منظور هدایت آنان در انتخاب دوست
- ارائه آثار بزرگانی که نامشان در درس ذکر شده است.
- بیان حکایات و داستان‌هایی از کلیله و دمنه، گلستان، بهارستان، مرزبان‌نامه، متناسب با موضوع
- رایانه و اینترنت (سایت تبیان و مدرسه اینترنتی تبیان، بخش نوجوان و مشاوره)

درنگی در متن

متن درس از نوشته‌ها و سروده‌هایی تشکیل شده است که هر یک متعلق به شاعر، نویسنده یا شخصیتی برجسته است. لحن غالب متن درس، تعلیمی و آموزشی است که با لحن‌های جمله‌های خبری، امری و پرسشی همراه است.

در ادبیات فارسی ابیات و متون متعددی درباره دوستی نوشته شده است که برای آماده‌سازی ذهن دانش‌آموزان و بیشتر درگیر شدن آنان با محتوا توصیه می‌شود آنها را در کلاس بخوانید و درباره آنها و تصور دانش‌آموزان از دوستی گفت‌وگو کنید.

به صد سال یک دوست آید به دست/ به یک روز دشمن توان کرد شصت

— متن علاوه بر ترادف (همراهی و همدلی، خوب و مفید، اهمیت و ارزش، دین و آیین و...) و تضاد (خوشی و ناخوشی، پاک و پلید، نیک و بد و...)، دارای اشعار و جمله‌های حکمت‌آمیزی برای اثرگذاری بیشتر است. همچنین آرایه‌هایی همچون تشبیه (مصاحبت با یک دوست... همچون وزش نسیم دل‌انگیز است...)، دیدار یار غائب دانی چه ذوق دارد؟/ ابری که در بیابان بر تشنه‌ای بیارد)، جناس (یار و مار و...) و تلمیح (پسر نوح و سگ اصحاب کهف) در متن به کار رفته است. در بیتی که از مولوی

نقل شده است «مقیم» به معنای جاودان است و «عذاب مقیم» چند بار در قرآن مجید آمده است. — شیوه نگارش این متن برای دانش آموزان آموزنده است، یعنی این روش که عبارات و ابیاتی از بزرگان درباره موضوعی خاص گردآوری شود و سپس بین آنها ارتباط برقرار شود و متنی منسجم نوشته شود. از دانش آموزان بخواهید که بندهای متن را جدا کنند و به صورت فردی یا گروهی ارتباط بندها با هم را ارزیابی کنند و شکل و قالب متن را تحلیل کنند. سپس موضوعی را انتخاب کنند و به آنها فرصت دهید که درباره آن موضوع عبارات و ابیاتی را گردآوری کنند و سعی کنند متنی منسجم بنویسند.

فعالیت های نوشتاری

در فعالیت های نوشتاری این درس به هدف های زیر توجه کنیم :

تمرین یکم :

— ترکیب مناسب واح ها در محور همنشینی

— شناخت واژگان متعارف

— ساخت واژگان معنادار بر پایه متن درس

تمرین دوم :

— شناخت صفت ها بر پایه سنجش و مقایسه

— شناخت گروه اسمی حرف اضافه دار « از » در ساخت جمله های دارای صفت تفضیلی

— شناخت تکواژ صرفی « ترین » در ساخت صفت عالی

تمرین سوم :

— بازخوانی متن های پیشین

— تقویت درک و دریافت معانی گونه های پرسش

تمرین چهارم :

— خوانش متن با لحن مناسب

— تقویت درک متن های کهن

— تقویت بازگردانی نثرهای کهن به نثر معیار و معاصر

یکی از راه های تقویت مهارت درک و دریافت زبان فارسی، خوانش متن های کوتاه و

حکایت های تاریخی به نثر مسجع یا نثر مرسل کهن است. این گونه تمرین ها، پیوندهای فرهنگی

و درک مناسب از زبان فارسی را ژرف تر می سازد.

— تلمیح (در لغت یعنی به گوشه چشم اشاره کردن): از جمله صنایع معنوی بدیع است که در آن نویسنده یا گوینده در ضمن نوشتار یا گفتار خودش به آیه، حدیث، داستان، یا مثل معروفی اشاره داشته باشد.

شاه ترکان سخن مدعیان می‌شنود شرمی از مظلّمه خون سیاووش باد

(حافظ)

اشاره به داستان سیاووش در شاهنامه فردوسی دارد.

بوی پیراهن گم‌گشته خود می‌شنوم گر بگویم، همه گویند ضلالی است قدیم

(سعدی)

به داستان حضرت یوسف (ع) اشاره شده است.

ارزش تلمیح به میزان تداعی آن بستگی دارد. هر قدر اسطوره‌ها و داستان‌های مورد اشاره لطیف‌تر باشد، تلمیح، بلیغ‌تر محسوب می‌شود. لازمه بهره‌مندی از تلمیح، آگاهی از دانسته‌ای است که شاعر یا نویسنده به آن اشاره می‌کند؛ به همین سبب دریافتن تلمیح‌هایی که یک شاعر ژاپنی در شعر خود آورده، برای خواننده فارسی‌زبان دشوار به نظر می‌رسد و بالعکس. تلمیح در شعر فارسی، می‌تواند با مراعات نظیر همراه باشد.

در یکی از شعرهای این درس، تلمیح به کار رفته است و سعدی برای تأثیرگذاری بیشتر سخن خود، به داستان اصحاب کهف و فرزند بی ایمان حضرت نوح (ع) اشاره داشته است:

سپر نوح با بدان بنشست خاندان نبوتش گم شد
سگ اصحاب کهف روزی چند پی نیکان گرفت و مردم شد

نمونه‌های تضمین موجود در متن درس:

مَطْلَع: دیدار یار غایب دانی چه ذوق دارد ابری که در بیابان بر تشنه‌ای بیبارد

مَقْطَع: دانی چرا نشیند سعدی به کنج خلوت کز دست خوب رویان بیرون شدن نیارد

(غزلیات سعدی - ۱۶۴)

«هرکه با بدان نشیند، اگر نیز طبیعت ایشان در او اثر نکند، به طریقت ایشان متهم گردد.
رقم بر خود به نادانی کشیدی که نادان را به صحبت برگزیدی»

(گلستان، باب هشتم، گفتار ۷۸)

«پسر نوح با بدان بنشست خاندان نبوتش گم شد
سگ اصحاب کهف روزی چند بی نیکان گرفت و مردم شد»

(گلستان، باب اول، حکایت ۴)

«مَثَلِ همنشین بد چون آهنگر است، اگر جامه نسوزد دود در تو گیرد و مَثَلِ همنشین نیک چون
عطار است، که اگر مُشک به تو ندهد، بوی در تو گیرد».

(گلستان، باب هشتم)

مولوی: جلال الدین محمد، مشهور به مولوی (۶۷۲-۶۰۴ ه.ق.) فرزند سلطان العلماء،
محمد بن حسین خطیبی، معروف به بهاء الولد است. گویا پدرش به خاطر رنجش سلطان محمد خوارزم شاه
در زمانی که جلال الدین کودک بود، از بلخ بیرون آمد و پس از مدتی سیر و سیاحت به قونیه رفت.
مولوی پس از درگذشت پدرش، تحت ارشاد برهان الدین، محقق ترمذی قرار گرفت؛ سپس به امر
او برای تحصیل به حلب و دمشق رفت و پس از تحصیل به قونیه بازگشت و به تدریس مشغول شد.
در سال ۶۴۲ (حدود ۳۸ سالگی) با شمس الدین محمد بن علی ملک داد آشنا و منقلب شد. پس
از آشنایی، مسند درس را ترک گفت تا تماماً مرید شمس شود. شاگردان مولوی، شمس را به دمشق
فرستادند. به دستور مولوی سلطان الولد در پی شمس به آنجا رفت و او را باز گرداند. اما در سال
۶۴۵ شمس به یکباره ناپدید شد. از این پس، مولوی مسند تدریس را ترک کرد.
آثار مولانا عبارت اند از: مثنوی (در شش دفتر و بیش از ۲۶ هزار بیت)، دیوان غزلیات شمس
یا دیوان کبیر (در حدود ۵۰ هزار بیت)، رباعیات، مکتوبات، فیه ما فیه و مجالس سبعه.
نمونه موجود در متن درس:

تا توانی می‌گریز از یار بد یار بد بدتر بود از مار بد
مار بد تنها تو را بر جان زند یار بد بر جان و پیرایمان زند

(مثنوی معنوی، دفتر اول)

نمونه‌های دیگر از این مفهوم در مثنوی عبارت است از :

گفت یارب بد بلا آشفتن است	چون که درآمد طریقم خفتن است
عشوه‌های یارب دمنیوش، هین	دام بین، ایمن مرو تو بر زمین
مار بد جانی ستاند از سلیم	یارب دآرد سوی نار جحیم
عقل تو گراژدهایی گشت مست	یارب داورا زُمرّدان که هست
یارب دمار است هین بگریز از او	تا نریزد بر تو زهر، آن زشت خو

سنایی : ابوالمجد مجدود بن آدم، شاعر و عارف مشهور قرن ششم (ولادت : اوایل یا اواسط نیمه دوم قرن ۵؛ وفات : بین ۵۲۵ تا ۵۴۵ هـ. ق.) پس از رشد در شاعری به دربار غزنوی راه یافت، ولی پس از مدتی به عرفان روی آورد.

از آن پس به مکه و برخی شهرهای خراسان رفت. در سال ۵۱۸ به غزنین برگشت. کارنامه بلخ را در همان شهر و بسیاری از غزلیات و قصایدش را در خراسان سرود.

سنایی دو دوره کاملاً متفاوت شعری دارد.

۱ دوره لهو و لعب و مدح بزرگان عصر

۲ دوره سرودن اشعار اخلاقی و عارفانه.

وی ظاهراً در اثنای سفرهای متمادی خود تغییر حالت روحانی یافت و در غزنین گوشه عزلت گزید و در همین دوره حدیقه را سرود.

آثار سنایی : حدیقه الحقیقه، طریق التحقیق، سیر العباد الی المعاد و کارنامه بلخ (مطایبه نامه).

روان خوانی

دریچه‌های شکوفایی

هلن آدامز کلر

هلن کلر در سال ۱۸۸۰ در ایالت «آلاباما» ی آمریکا به دنیا آمد. او هنگامی که هجده‌ماه بیشتر نداشت، در اثر ابتلا به بیماری مننژیت، بینایی و شنوایی خود را از دست داد. در شش سالگی تحت تعلیم معلّمی بزرگوار به نام «آن سالیوان» که تا پایان عمر در کنارش به سر برد، قرار گرفت. سالیوان با فشار دادن علامت‌هایی به وسیله انگشتان خود بر کف دست هلن، با او ارتباط برقرار می‌کرد. هلن در سال ۱۹۰۴ تحصیلات دانشگاهی خود را به پایان رساند؛ در این مدت او توانست با فشار دادن انگشت بر گلوئی آن سالیوان و تقلید ارتعاشات صوتی او، صحبت کردن را بیاموزد. هلن از وقتی که دانشجو بود، نگارش را آغاز کرد. کتاب‌ها و مقاله‌های او در زمینه نابینایی، ناشنوایی، مسائل اجتماعی و حقوق زنان نگاشته شده است.

متن روان‌خوانی از کتاب «داستان زندگی من» انتخاب شده است. زندگی هلر کلر واقعاً شگفت‌انگیز بود. دختری که بینایی و شنوایی خود را از دست داد و ارتباطش با جهان بیرون قطع شد اما به کمک معلّمی دلسوز توانست صحبت کردن را بیاموزد و به مدرسه برود و تحصیلات دانشگاهی کسب کند. درباره هلن کلر فیلم‌های تأثیرگذاری ساخته شده است که نمایش آنها یا بخشی از آنها در کلاس درس حتماً اثرگذاری درس را بیشتر خواهد کرد. پیشنهاد می‌شود از دانش‌آموزان بخواهید که خود را به جای او تصور کنند و حالات و احوالات و افکار خود را بنویسند.

برانگیختن دانش‌آموزان به بهره‌گیری از تمام حواس ظاهری، فکری و درونی از پیام‌های مهم این درس است.

ادبیات

ادبیات بومی ۱

تورا ای کهن بوم و بر، دوست دارم
تورا ای کرانایه، دیرینه ایران زمین
... تورا ای گرامی کهر، دوست دارم

اخوان ثالث

درس آزاد

اهداف آموزشی

- ۱ مشارکت دبیران و دانش‌آموزان در تولید و خلق محتوای آموزشی
- ۲ آشنایی با شاعران و شخصیت‌های فرهنگی بومی و استانی
- ۳ دلبستگی به بوم و منطقه زندگی
- ۴ آشنایی عمیق‌تر با فرهنگ و آداب و رسوم منطقه زندگی
- ۵ توجه بیشتر به ادبیات بومی و قومی و علاقه‌مندی به آن
- ۶ توجه عمیق‌تر به لهجه، گویش و ویژگی‌های زبان‌های قومی و محلی
- ۷ شناخت عمیق‌تر کارکرد ارتباطی زبان فارسی به عنوان زبان میانجی اقوام ایران
- ۸ دلبستگی به هویت ملی

روش‌های تدریس پیشنهادی

- روش کار گروهی
- ایفای نقش یا نقش‌بازی
- قصه‌گویی و نمایش خلاق
- گردش علمی و مشاهده

فصل‌های ادبیات بومی فرصتی ارزشمند هستند تا دانش‌آموزان با گنجینه‌های فرهنگی بوم و استان خود آشنا شوند و احساسات و علائق ملی و بومی آنها نسبت به زبان، گویش و فرهنگ بومی تقویت شود. از آنجاکه معرفی زبان و فرهنگ و ادبیات مناطق به دلیل ظرفیت اندک کتاب‌های فارسی تاکنون به صورت شایسته و بایسته مجال طرح نیافته است، پیشنهاد می‌شود دبیران گرامی از درس‌های آزاد به سادگی عبور نکنند و این فرصت را مغتنم بشمارند. متن این درس‌ها را ممکن است دبیران، خود، بنویسند و در اختیار دانش‌آموزان قرار بدهند یا اینکه از دانش‌آموزان بخواهند که آنان این کار را انجام دهند. بهتر است دبیران گرامی به نظارت و هدایت دانش‌آموزان یا گروه‌های دانش‌آموزی در خلق و تولید محتوای درس آزاد بپردازند.

یکی از کارهایی که در این بخش می‌توان انجام داد، این است که دانش‌آموزان را به دیدن مقبره شاعر یا عالم یا نویسنده‌ای در منطقه برد و در کنار مقبره از آثار و شخصیت آن شاعر سخن گفت. در بسیاری از شهرها مقابر شعرا حفظ شده است و بعضاً تبدیل به جاذبه‌ای گردشگری شده است. همچنین هر مکان مرتبط دیگری (کتابخانه‌های عمومی، خانه ادبیات، خانه موزه شعرا، موزه‌های نسخ خطی و نگارگری و ...) به دانش‌آموزان کمک خواهد کرد تا مواجهه‌ای متفاوت با درس ادبیات داشته باشند. بهتر است در طول سال تحصیلی دست کم یک بار کلاس فارسی و نگارش در خارج از مدرسه برگزار شود.

از دیگر کارهایی که در این بخش می‌توان انجام داد، دیدار و گفت‌وگو با یکی از نویسندگان و شاعران بوم یا استان خواهد بود. همچنین می‌توان از دانش‌آموزان خواست تا با خویشاوندان پیر خود گفت‌وگو کنند و به این گونه ضرب‌المثل‌های بومی، اصطلاحات و عبارات خاص، داستان‌های محلی، لالایی‌ها و اشعار عامیانه را ضبط کنند و به عنوان درس آزاد در کلاس ارائه بدهند. پیشنهاد می‌شود که برای اجرای این کار به فضای فرهنگی منطقه خود و چالش‌های آن توجه ویژه‌ای داشته باشید. در صورتی که دانش‌آموزان چنین گنجینه‌هایی را از خانواده خود و محل زندگی خویش ثبت و ضبط کردند، می‌توانند آن را برای جشنواره‌های دانش‌آموزی هم ارسال کنند.

همچنین ممکن است که شما، دبیران ارجمند، شعر خاصی را از شاعری بومی در نظر داشته باشید که به نظر تان همه دانش‌آموزان باید آن را بخوانند. در این صورت، بر اساس آن شعر، یک درس آموزشی طراحی کنید و در این بخش آن را آموزش دهید.

کتابخانه

۳

سبک زندگی

قومی که گشت فاقد اخلاق، مردنی است

اقوام روزگار به اخلاق، زنده اند

محمد تقی بهار

آداب زندگانی

اهداف آموزشی

- ۱ آشنایی با متون کهن فارسی : اخلاق ناصری و قابوس نامه (علم)
- ۲ توانایی درک پیام‌های آموزشی و اخلاقی متن درس (تفکر)
- ۳ تقویت علاقه نسبت به آموزه‌های نیکوی اخلاقی از قبیل پرهیزگاری، دادگری، دوراندیشی و ... (ایمان)
- ۴ تقویت خوانش متن با لحن مناسب (عمل)
- ۵ آشنایی با انواع فعل مضارع : اخباری، التزامی و مستمر (علم)
- ۶ تقویت علاقه نسبت به کاربرست آموزه‌های الگوهای دینی و ملی (اخلاق)

- روش تدریس اعضای گروه
- کارایی گروه
- گردش علمی و مشاهده
- پرسش و پاسخ
- بحث گروهی
- بارش مغزی و ...

■ شیوه اجرا به روش تدریس «اعضای گروه»

دانش‌آموزان را به گروه‌های سه نفره تقسیم می‌کنیم. این گروه‌ها، از دانش‌آموزان خوب و متوسط و گاهی نیازمند به تلاش شکل می‌گیرند. هر یک از آنها بخشی از درس را که از سه قسمت تقریباً مساوی تشکیل شده است، مطالعه می‌کنند، لحن مناسب جمله‌ها و متن را درمی‌یابند و از واژگان جدید و اعلام با مراجعه به بخش پایانی کتاب یادداشت‌برداری می‌کنند. زمان پیشنهادی برای این بخش ۵ دقیقه در نظر گرفته می‌شود.

پس از پایان زمان مطالعه از آنها می‌خواهیم که هر عضو گروه، بخش مورد مطالعه خود را برای عضوهای دیگر توضیح و تبیین کند و مانند یک معلم رفتار نماید. زمان پیشنهادی برای این مرحله ۶ دقیقه منظور می‌گردد.

در مرحله بعد به آزمون تکوینی اقدام می‌کنیم و با پرسش‌های مناسب که مبتنی بر اهداف درس است، دانش‌آموزان را محک می‌زنیم، نقطه‌های مبهم و تاریک دریافت دانش‌آموزان را شناسایی می‌کنیم؛ باز می‌نمایانیم و به کمک گروه‌ها آنها را روشن و قابل درک می‌کنیم. در این مرحله ارزشیابی را با امتیاز همراه می‌کنیم تا دانش‌آموزان از انگیزه لازم برخوردار شوند. برای این بخش ۶ دقیقه در نظر می‌گیریم.

در مرحله پایانی، متن را با لحنی مناسب می‌خوانیم و یا با کمک سه دانش‌آموز متن خوانده می‌شود. با پرسش‌ها و آزمون مناسب و تبیین آنها به کمک گروه‌ها، جمع‌بندی درس را به انجام می‌رسانیم و برای مراحل بعدی آموزش، دانش‌آموزان را آماده می‌کنیم.

کتاب‌های مرتبط با درون‌مایه و مضمون درس و نویسندگان، تخته، گچ، ماژیک، عکس، فیلم و... در ارائه این درس چنانچه تصاویر یا فیلم‌هایی درباره رفتارهای مناسب فرهنگی و اجتماعی به نمایش درآید، تدریس را اثرگذارتر می‌کند. بازدید مجازی یا حضوری از گنبد کاووس، آرامگاه پدربزرگ مؤلف قابوس‌نامه، ارتباط دانش‌آموزان با متن را تقویت می‌کنند.

درنگی در متن

– این درس شامل دو بخش است؛ بخش نخست از قابوس‌نامه و بخش دوم از اخلاق ناصری برگزیده شده است. لحن هر دو متن تعلیمی و آموزشی است و آموزه‌های خود را در حوزه اندیشه‌های فرهنگی و رفتارهای مناسب اجتماعی نمایان می‌سازد.

این دو متن از تثرهای تاریخی و مرسل زبان فارسی به شمار می‌آیند، اگرچه از نظر زمانی با یکدیگر متفاوت اند ولی جمله‌های هر دو متن کوتاه هستند و روانی جمله‌ها در آنها مشاهده می‌شود. این ویژگی می‌تواند متن را اثرگذارتر کند.

– مغیلان نام نوعی خار است که در صحراهای ایران هم یافت می‌شود. این واژه شکل دیگری است از «ام غیلان»، یعنی مادر غول‌ها. نام‌گذاری خار به این نام از آن رو بوده است که گذشتگان می‌اندیشیدند که غول‌ها در صحرا زندگی می‌کنند و وقتی باد در این خارها می‌پیچیده است، صدایی هولناک برمی‌خاسته که گذشتگان آن را به غول‌ها ربط داده بودند. در این متن «گوهر» به معنای توانمندی‌ها، ویژگی‌ها و فضایل ارزشمند انسان (در گوهر تن و گوهر اصل و گوهر هنر) به کار رفته است و درعین حال «گوهری» به معنای اصیل و نژاده استفاده شده است.

– «او فتادن» شکل قدیمی‌تر «افتادن» است و در این متن به معنای سرنگون شدن و سقوط کردن به کار رفته است.

– در این متن کنایه‌هایی چون چنگ در کسی زدن (توجه کردن به کسی) و از دست گذاشتن (رها کردن) به کار رفته است.

آنچه در این درس بیان شده، نکاتی اخلاقی و کاربردی در زندگی روزمره است، با این حال چون

زبان متن امروزی نیست، دانش‌آموزان احتمالاً پیام درس را دور از زندگی روزمره خود می‌بینند. با پرسش‌هایی هدفمند یا فعالیت‌هایی گروهی باید بین متن و زندگی روزمره دانش‌آموزان ارتباط برقرار کرد و توجه آنان را به رفتار فردی‌شان در امور مطرح‌شده (شیوه سخن گفتن، میان سخن دیگری سخن گفتن، پند دادن، شادی از غم دیگران، طعن زدن و ...) جلب کرد.

فعالیت‌های نوشتاری

در فعالیت‌های نوشتاری این درس به هدف‌های زیر توجه کنیم :

تمرین یکم :

– تقویت مهارت املائی

– بازخوانی متن

– شناخت واژه‌های هم‌خانواده

توجه داشته باشیم که «وهم»، ریشه واژه‌های اتهام و تهمت است.

تمرین دوم :

– تقویت شناخت انواع فعل مضارع

– مقایسه ساختاری فعل‌های مضارع

یکی از راه‌های تقویت توجه فراگیران برای حل این تمرین، دقت در ساختمان فعل هاست. مثلاً فعل مضارع اخباری با «می» و فعل مضارع التزامی با «ب» آغاز می‌شوند، همچنین فعل کمکی «دارم...»، به همراه فعل مضارع اخباری، نشانه مناسبی برای شناخت فعل مضارع مستمر است. گاهی در مضارع مستمر بین فعل کمکی و فعل اصلی فاصله می‌افتد مثل «دارم نامه می‌نویسم».

تمرین سوم :

– تقویت درک و دریافت پیام جمله

– تقویت تفکر در اجزای تشکیل دهنده یک جمله

در این تمرین، گوهر تن به وجود انسان و گوهر اصل، به نژاد و نسب آدمی اشاره دارد.

خواجه نصیر الدین توسی : خواجه نصیرالدین ابوجعفر محمد بن محمد بن حسن توسی، دانشمند بزرگ و نویسنده معروف و حامی نامدار علوم و عالمان در قرن هفتم هجری است. اصلش را از جهرود ساوه یا قم دانسته‌اند. به سال ۵۹۷ در توس ولادت یافت. پدرش فقیه و عالم بود و نصیرالدین تحت نظر او تربیت شد و از کودکی به تحصیل دانش‌های شرعی، ادبی و عقلی پرداخت و در آغاز جوانی برای تکمیل دانش خود به نیشابور رفت. چند سالی بعد از واقعه چنگیز به قلاع اسماعیلیه پناه برد و به خدمت «ناصرالدین عبدالرحیم بن منصور محتشم قهستان» که خود مردی دانشمند بود درآمد و به خواهش او کتاب «الطهارة ابوعلی مُسکویه» را به پارسی ترجمه کرد و آن را اساس تألیف کتاب اخلاق ناصری قرار داد. بعد از غلبه هولاکوخان بر «خور شاه» به سال ۶۵۴ از قید اسماعیلیه رهایی یافت و به خدمت هولاکوخان پیوست و از آن روزگار به بعد همواره در خدمت او بود. بعد از فتح بغداد در سال ۶۵۷، وی به دستور هولاکو و با همکاری جماعتی از ریاضی دانان بزرگ زمان، ساخت رصدخانه مراغه را آغاز کرد و جمیع اوقاف قلمرو ایلخانی را در اختیار گرفت و از عایدی این اوقاف توانست در مراغه یک مرکز علمی بزرگ تشکیل دهد و در آن کتابخانه‌ای عظیم با متجاوز از چهارصد هزار مجلد کتاب ترتیب دهد. نتیجه کار خواجه و همکارانش در این رصدخانه، تنظیم «زیج ایلخانی» است که از جمله زیج‌های معروف و از آثار مهم خواجه نصیرالدین به شمار می‌آید. خواجه نصیرالدین مردی کریم و بخشنده و بردبار و فروتن و خوش برخورد بود. با تقرّبی که در نزد ایلخانان یافته بود مقام‌های دینی و دنیایی را با هم جمع کرد؛ با همین تقرّب، گروهی از بزرگان عهد خود را از مرگ حتمی نجات داد که از آن جمله عظاملک جوینی است. وفات خواجه به سال ۶۷۲ در بغداد اتفاق افتاد.

آثار و تألیف‌های او در کلام و حکمت و ریاضیات و علوم دیگر است. علاوه بر آنها از وی آناری به نظم و نثر پارسی باز مانده است. شعرهای او مجموعاً به هفتصد بیت بالغ می‌شود که در کتاب «احوال و آثار خواجه نصیرالدین» تألیف مدرّس رضوی و مقاله مرحوم سعید نفیسی در یادنامه خواجه نصیر ثبت شده است.

عنصرالمعالی کیکاووس : امیر عنصرالمعالی کیکاووس بن اسکندر بن قابوس بن وشمگیر بن زیار، از امرای دانشمند خاندان زیاری و از نویسندگان بزرگ پارسی است. وی از زیاریانی است که بعد از منوچهر بن قابوس و علی‌الخصوص پس از غلبه ترکمانان سلجوقی بر ایران حکومت مستقلی نداشته و تنها به عنوان امیرزادگان و مقتدران محلی در قسمتی از طبرستان باقی مانده بودند، چنان‌که از اشارات امیر کیکاووس در کتاب قابوس نامه مشهود است، عنصرالمعالی پسری به نام گیلان‌شاه داشته است

که کتاب قابوس‌نامه را برای او نوشت. ابن اسفندیار در تاریخ طبرستان می‌نویسد که: «... و پسر او (یعنی پسر عنصرالمعالی) گیلان‌شاه به ولایت او بنشست اما اندک موضوعی به تصرف ایشان (یعنی زیاریان) مانده بود که امرای سلجوقی باز ستانده بودند. وی این کتاب را بدان قصد نوشته است که اگر فرزندش بعد از او امارت را حفظ کند و یا اضطراراً کارهای دیگر بپذیرد، چگونه آنها را به ادا رساند و نیز در این کتاب به قصد تربیت فرزند همه رسوم را اعم از رسوم لشکرکشی، مملکت‌داری، اجتماعی، و نیز علوم و فنون متداول زمان را مورد توجه قرار داده است و از همین جاست که کتاب او حاوی اطلاعات ذی‌قیمت و متنوعی در مسائل مختلف مربوط به فرهنگ و آداب و عادات ایرانیان در قرن پنجم گردیده و از این حیث، الحق منحصر به فرد است.

روش انشای عنصرالمعالی در این کتاب همان شیوه نثر ساده پارسی است که در قرن چهارم و پنجم معمول نویسندگان بوده است و اگر اختصاصی در این انشا بخواهیم، باید آن را در کهنگی زبان و علاقه مؤلف به آوردن بسیاری از اطلاعات، تعبیرات و ترکیبات به صورتی که در زبان پارسی اوایل قرن پنجم متداول بوده است، بدانیم و با آنکه کتاب قابوس نامه تقریباً هم عهد با سیاست نامه است لیکن زبان و انشای آن خیلی کهنه‌تر از آن به نظر می‌رسد.

فعل و زمان: این گفتار صرفاً برای دانش‌افزایی است.

فعل‌ها در سه زمان روی می‌دهند: گذشته، حال و آینده. ساختار این زمان‌ها در زبان فارسی متفاوت بوده و تمایز دادن آنها در اغلب موارد ساده است.

در اغلب دستورنویسی‌ها زمان دستوری و زمان غیر دستوری را با یک اسم نام‌گذاری کرده‌اند. رابطه این دو گونه زمانی کاملاً یک به یک نیست و تجزیه و تحلیل جنبه صوری فعل به وسیله زمان وقوع آن، کار را به نابسامانی می‌کشد. برای مثال نه هر عمل گذشته‌ای منحصرأً با صیغه ماضی بیان می‌شود و نه هر صیغه ماضی منحصرأً برای وقوع عملی در گذشته است.

اگر می‌دانستم می‌گفتم. (اشاره به زمان حال)

دلم می‌خواست الان پیش ما بود. (اشاره به زمان حال)

هنوز نرفتی؟ - رفتم. (در حالی که هنوز حرکت نکرده است.) (اشاره به زمان آینده)

همین استدلال درباره صیغه‌های دیگر فعل نیز صادق است. برخی از زبان‌ها برای این دو مفهوم زمانی (دستوری و واقعی) دو اصطلاح متفاوت دارند که تا حدی به تمایز آنها از هم کمک می‌کند؛ برای نمونه، در زبان انگلیسی برای خصوصیت صوری و دستوری زمان، اصطلاح tense و برای زمان در جهان خارج اصطلاح time به کار می‌رود. (باطنی، ۱۳۸۰، صص ۴۰-۳۷ با تلخیص و اندکی تغییر)

پیوستگی: روابط دستوری و یا واژگانی بین عناصر یک متن را پیوستگی می‌نامند. (جک ریچارد و...، ۱۳۷۲) در این حالت، روابط درون‌متنی و درهم‌تنیدگی واژگان جملات را به صورت یک واحد یک پارچه درمی‌آورند. عواملی که پیوستگی را به وجود می‌آورند، متعدّد است و از جمله آنها می‌توان به ارجاع درون‌متنی، جایگزینی، حذف، روابط بین واژگانی و... اشاره کرد. قسمتی از آشناترین نشانه‌های برقرارکننده رابطه داخل متن عبارت است از:

- نشانه‌های ربط: و، یا، که، به علاوه و....
- نشانه‌های ایجاد تقابل: اما، به هر حال، به عبارت دیگر و....
- نشانه‌های علّت و معلولی: بنابراین، به این دلیل، در نتیجه و...
- نشانه‌های ترتیب وقایع و زمان: سپس، بعد از، یک ساعت بعد و... (براون، ۱۹۸۵، نقل از همان).

انسجام: حاصل روابطی است که معنای گفته‌های موجود در یک گفتمان یا جمله‌های یک متن را به هم وابسته می‌سازد. این وابستگی ممکن است مبتنی بر اطلاعات مشترک سخن‌گویان باشد. مانند:

الف) امروز ساعت چهار کجایی؟
ب) متأسفم دیشب تا صبح نخوابیدم.

هیچ رابطه دستوری یا واژگانی بین پرسش شخص (الف) و پاسخ شخص (ب) وجود ندارد؛ اما، تبادل گفتار آنها با هم انسجام دارد؛ زیرا، هم الف و هم ب اطلاع دارند که معنی جملات به این گونه است که:

الف) اگر ممکن است هر کجا که هستی، خودت را ساعت چهار به جایی که من/ما (هستم، هستیم) برسان.

ب) متأسفم نمی‌توانم بیایم؛ زیرا، دیشب خواب کافی نداشته‌ام و نمی‌توانم امروز بعد از ظهر سر حال باشم و آنجا حاضر شوم.

عموماً در یک بند که یک مجموعه جمله، یک ایده اصلی را گسترش می‌دهند، یعنی در آن یک جمله عنوان و چند جمله توضیحی وجود دارد که همگی به جمله عنوان مربوط می‌شوند؛ باید به این مطلب توجه داشته باشیم که معمولاً پیوستگی و انسجام، یکدیگر را قوّت می‌بخشند.

شو، خطر کن!

حکایت

حکایت «شو، خطر کن» از کتاب چهارمقاله نظامی عروضی برگزیده شده است. حکایت بر این نکته تأکید دارد که برای دستیابی به اهداف بزرگ، می‌توان با کمترین امکانات به مقاصد بلند دست یافت، به شرط آنکه انگیزه لازم در درون شخص پرورده شده و وجود داشته باشد. معلمان کارآگاه بر این نکته آگاه‌اند که می‌توان با انگیزه دادن منطقی به دانش‌آموزان، آنان را برای کارهای بزرگ آماده ساخت. در این حکایت دو بیت از «حفظه بادغیسی» آمده است که معنی آن به شرح زیر است:

– اگر شکوه و بلندی مقام در دهان شیر قرار دارد، برخیز و خود را به خطر بیفکن و شکوه و بزرگی را از دهان شیر بیرون آر.

– (با این خطر کردن) یا شکوه و ثروت و مقام را به دست می‌آوری و یا مانند مردان با مرگ رویارو می‌شوی.

نظامی عروضی صاحب کتاب چهارمقاله (مجمع التّوادر) نویسنده و شاعر قرن ششم هجری است. از شعر او جز چند قطعه چیزی در دست نیست ولی در نثر، مقامی بس عالی داشته و چهارمقاله او یکی از بهترین نمونه‌های نثر مرسل و غیر متکلفانه فارسی است. شهرت این نویسنده فاضل در نیمه اول قرن ششم هجری است و تولّدش قطعاً مدّتی قبل از سال ۵۰۰ هجری بوده و دست کم تا سال ۵۵۲ در قید حیات بوده است. کتاب چهارمقاله وی همان گونه که از نام آن برمی‌آید شامل چهار بخش درباره ماهیت علم دبیری، شعر، نجوم و طب است.

حفظه بادغیسی: وی از قدیمی‌ترین شاعران فارسی‌گوی و معاصر طاهریان بوده است.

پرتو امید

اهداف آموزشی

۱. باور مفهوم امیدواری، دوری از یأس و ناامیدی و توکل کردن به خداوند (ایمان)
۲. آشنایی با آرایه تخلص (علم)
۳. آشنایی با حافظ، شعر غنایی و بهاء الدین خرمشاهی (علم)
۴. تقویت علاقه و نگرش مثبت به ویژگی‌ها و ارزش‌های دینی و اخلاقی (اخلاق)
۵. توانایی خوانش متن درس (نظم و نثر) با لحن و آهنگ مناسب (عمل)
۶. تقویت مهارت دریافت پیام بخش نثر و توانایی نقد و تحلیل شعر و نکته‌های کلیدی متن (تفکر)
۷. تقویت کاربرست آموزه‌های محتوای درس در فعالیت‌های گفتاری، نوشتاری و رفتاری (عمل)

روش‌های تدریس پیشنهادی

- کارایی گروه
- روش بحث گروهی
- روش قضاوت عملکرد و ...

کتاب های مرتبط با درون مایه و مضمون درس و شاعر، تخته، گچ، ماژیک، عکس، فیلم و

درنگی در متن

— متن درس ششم از دو بخش نظم و نثر شکل گرفته است. بخش اول به قلم بهاءالدین خرمشاهی است و لحنی آموزشی-تحقیقی دارد. نقد و طنز دو عنصر جهان شعر حافظ است که به نقل از کتاب «حافظ» استاد خرمشاهی در پیشانی این درس جای گرفته است.

— پیش از خواندن درس با دانش آموزان درباره ذهنیتی که از حافظ دارند گفت و گو کنید. آنان با فال حافظ آشنا هستند. از آنان بخواهید که تجربه های شخصی خود از فال حافظ را نقل کنند. بعضی ممکن است به فال حافظ اعتقاد داشته باشند و بعضی نداشته باشند، اما مهم این است که سنت گرفتن فال حافظ ایرانیان را به جهان ادبیات فارسی پیوند می زند و ادامه یافتن این سنت ارتباط نسل بعدی را با ادبیات فارسی تقویت می کند. می توانید حکایت هایی شگفت انگیز از تفأل به حافظ را از کتاب «فال های شگفت انگیز حافظ» اثر استاد خرمشاهی یا دیگر منابع موجود نقل کنید. جالب توجه است که فال حافظ نه فقط در ایران که در کشورهای مثل هندوستان، امپراتوری عثمانی (و در شهرهایی چون قاهره، استانبول، مدینه، بوداپست و ...) و حتی شبه جزیره کریمه رواج داشته است. اگرچه این موضوع برای ایرانیان آشنا و پیش پا افتاده به نظر می رسد اما اینکه مردمی با زبان های مادری مختلف هنگام مواجهه با مشکلاتی در زندگی روزمره به شاعری فارسی زبان رجوع می کرده اند و از او استمداد می جسته اند، شگفت انگیز است. پیش از خواندن متن، می توانید درباره لقب های حافظ (لسان الغیب و ترجمان الاسرار) و معنای آنان نیز با دانش آموزان گفت و گو کنید. درباره این موضوعات در ادامه توضیح بیشتری داده شده است.

— می توانید برای تأثیرگذاری بیشتر متن، این درس را هم زمان با شب یلدا بخوانید. یکی از سنت های شب یلدا در مناطق مختلف گرفتن فال حافظ بوده است.

این غزل مشهور حافظ دو بیت دیگر هم دارد که در متن درس نیامده اند. در این غزل آرایه های تلمیح (یوسف و نوح)، تشبیه (سیل فنا)، جان بخشی (سرزنش خار مغان)، کنایه (دل بد مکن)، تضاد و ... وجود دارد که سبب غنای این غزل مسحورکننده شده است.

— با دانش‌آموزان دربارهٔ احساسی که بعد از خواندن غزل داشته‌اند گفت‌وگو کنید. همچنین پیشنهاد می‌شود که غزل‌هایی دیگر از حافظ یا ابیاتی مشهور از او را برای دانش‌آموزان بخوانید. همچنین می‌توانید شخصیت‌های غزل‌های حافظ (رند، محتسب، صوفی، زاهد و ...) را بر اساس ابیاتی از حافظ توصیف کنید.

فعالیت‌های نوشتاری

در فعالیت‌های نوشتاری این درس به هدف‌های زیر توجه کنیم :

تمرین یکم :

- تقویت شناخت نشانهٔ جمع فارسی (ان)
- شناخت انواع واژگانی که به «ان» پایان می‌یابند.
- در این تمرین، پیروان و آزادگان، دارای نشانهٔ جمع فارسی هستند. باید توجه کرد که «احزان» اگرچه جمع است اما نشانهٔ جمع فارسی ندارد، جمع مکسر عربی است

تمرین دوم :

- شناخت بیشتر قافیه
- تقویت ساخت واژه بر پایهٔ حرف‌های پایانی

تمرین سوم :

- این بیت به داستان مشهور حضرت یوسف (ع) اشاره دارد و فراگیران می‌توانند در پیوند با بیت آغازین یا دیگر بیت‌های غزل ارتباط‌های معنایی آن را بازگویند. از دید ما گفتن بیتی از غزل برای پاسخ، اهمیت ندارد؛ زیرا این کار را به طور تصادفی هم می‌شود انجام داد که در این صورت، به هر روی، یک بیت تعیین خواهد شد. آنچه در این پرسش مهم است، پارهٔ دوم آن (فرایند تحلیل ذهنی و توانایی استدلال) است. با توجه به این گفته، سؤال، دو بخش دارد :

- الف) گزینش : بر بنیاد شناخت اولیه و تشخیص سطحی، استوار است.
- ب) استدلال : بر پایهٔ کارکرد مغز و فرایند ادراکی ذهن، رخ می‌دهد و از درک و دریافت، کشف و معناسازی خبر می‌دهد.

نکاتی چند درباره شعر «پرتو امید»

۱ این شعر، مکمل مفاهیم فصل سبک زندگی است.

۲ این شعر بر وزن عروضی بحر رمل مَثَمَّنِ مقصور (فاعلاتن، فاعلاتن، فاعلاتن، فاعلاتن) سروده شده است.

۳ این غزل استقبالی است از غزل شمس الدین محمد، صاحب دیوان جوینی (متوفای ۶۸۳ ق) به مطلع :

«کلبه احزان شود روزی گلستان غم مخور بشکفد گل های وصل از خار هجران غم مخور»

به طوری که مشاهده می شود حافظ، مصراع اول این غزل جوینی را به صورت تضمین در مصراع دوم مطلع غزل خود آورده است.

۴ غزل : شعری است که مصرع اول بیت اول آن با تمام مصرع های دوم هم قافیه است و معمولاً تعداد ابیات آن بین ۷ تا ۱۵ بیت است.

موضوع غزل در گذشته عمدتاً در سه مضمون بوده است :

الف) عاشقانه، که سعدی آن را به کمال خود رسانده است.

ب) عارفانه، که مولانا آن را به کمال خود رسانده است.

پ) ترکیبی (عاشقانه و عارفانه)، که حافظ آن را به کمال خود رسانده است.

غزل معاصر علاوه بر موضوعات بالا در مضامین انتقادی و سیاسی - اجتماعی هم کاربرد دارد.

۵ حافظ بارها به یوسف و داستان او تلمیح داشته است :

حافظ مکن اندیشه که آن یوسف مه رو باز آید و از کلبه احزان به در آیی

اینکه پیرانه سرم صحبت یوسف بنواخت اجر صبربست که در کلبه احزان کردم

الا ای یوسف مصری که کردت سلطنت مغرور پدر را باز پرس آخر، کجا شد مهر فرزندی

ماه کنعانی من، مسند مصر، آن تو شد وقت آن است که بدرود کنی زندان را

یار مفروش به دنیا که بسی سود نکرد آنکه یوسف به زر ناسره بفروخته بود

بدین شکسته بیت الحزن که می آرد نشان یوسف دل، از چه زَنَخدانش

تخلص: کلمه تخلص در اصطلاح شعرا به دو معنی معمول است:

۱ نام شعری شاعر که شبیه اسامی خانوادگی است از قبیل: فردوسی، منوچهری، نظامی، سعدی، حافظ، جامی و امثال آن.

* حذر کنید ز باران دیده سعدی	که قطره، سیل شود چون به یکدگر پیوست
* سعدیا دیدن زیبا نه حرام است، ولیک	زین میان گرتوان به که کناری گیرند
* چو خود کردند راز خویشان فاش	عراقی را چرا بدنام کردند؟
* ای مدعی، به رندی سلمان چه می کنی	دعوی، که مابه جرم خود اقرار کرده ایم

۲ تخلص قصیده به معنی گریز زدن و انتقال یافتن از پیش درآمد تشبیب و تغزل به مدیحه یا مقصود دیگر است. تخلص نیز مانند تشبیب یکی از ارکان مهم قصیده و محل هنرنمایی شاعر است و بدین سبب، حسن تخلص را یکی از صنایع مهم بدیع شمرده اند.

زندگی نامه حافظ: خواجه شمس الدین محمد حافظ شیرازی در اوایل قرن هشتم (حدود سال ۷۲۶ یا ۷۲۷ هجری/ ۱۳۲۵ یا ۱۳۲۶ میلادی) در شیراز تولد یافت. پدرش بهاء الدین، مردی بازرگان بود که در زمان سلطنت اتابکان سلغری فارس از اصفهان به شیراز مهاجرت نمود و مادرش نیز اهل کازرون بود. درباره زندگی خانوادگی حافظ اطلاعات اندکی در دست است، چنان که درباره عشق او به دختری به نام شاخ نبات افسانه هایی رایج است که براساس همان داستان ها حافظ آن دختر را به عقد مزاجت خود درآورد.

به شهادت محمد گلندام که از هم عصران حافظ و گردآورنده دیوان اشعار اوست، حافظ پس از درک مجلس درس قوام الدین عبدالله (درگذشت: ۷۷۲) در کسب علوم به مقام رفیعی رسید. تا جایی که حافظ را به مردی ادیب، عالم به دانش های ادبی و شرعی و مطلع از دقیقه های حکمت و حقیقت های عرفانی می شناختند.

او حافظ قرآن بود و تخلصش نیز برگرفته از این مطلب است. (دولتشاه سمرقندی، تذکره الشعرا، ۳۳۸، رضا زاده مشفق...) چنان که فرموده است:

ندیدم خوش تر از شعر تو حافظ به قرآنی که اندر سینه داری

دیوان کلیات حافظ مرکب است از پنج قصیده و غزل ها و مثنوی کوتاهی معروف به «آهوی وحشی» و «ساقی نامه» و «قطعه ها و رباعی ها».

خواجه شمس‌الدین محمد حافظ شیرازی به روایت مجمع‌الفصحای رضا قلی‌خان هدایت، در سال ۷۹۱ وفات یافت و ادوارد براون نیز سال وفات حافظ را ۷۹۱ یا ۷۹۲ می‌داند زیرا در ماده تاریخی که بر روی سنگ قبر او حک شده، مجموع حروفی که کلمات «خاک مصلی» را تشکیل می‌دهد، به حساب جمل ۷۹۱ می‌شود.

«چراغ اهل معنی خواجه حافظ که او شمعی بُد از نور تجلی
چو در خاک مصلی یافت منزل بجو تاریخش از خاک مصلی»

*** حافظ و لقب لسان‌الغیب :** دولتشاه سمرقندی از حافظ به عنوان نادرهٔ زمان و اعجوبهٔ جهان نام می‌برد و او را لسان‌الغیب می‌خواند و همچنین جامی در نفحات‌الانس او را لسان‌الغیب و ترجمان‌الاسرار نامیده است. آنچه انحصاراً دربارهٔ دیوان حافظ قابل توجه است، موضوع رواج تَفَّال بدان است.

«فال گرفتن» از دیوان حافظ سنتی تازه نیست بلکه از دیرباز در میان آشنایان شعر او اعم از فارسی‌زبانان و غیر آنان متداول بود و چون در هر غزلی از دیوان حافظ می‌توان به تأویل و توجیه، بیتی را حسب حال تَفَّال کننده یافت، بدین سبب سرایندهٔ دیوان را «لسان‌الغیب» لقب داده‌اند.

*** انقلاب حافظ در غزل :** غزل در قرن‌های چهارم و پنجم هنوز کاملاً از قصیده جدا نشده و افتتاحیه یا تَغْزَل و تشبیب قصیده را تشکیل می‌داد و بیشتر در وصف طبیعت و کمتر در وصف معشوق بود. سپس رفته‌رفته مستقل‌تر و عاشقانه‌تر شد. چنان‌که نزد سنایی و انوری می‌یابیم. این غزل یک پارچه و هماهنگ و عاشقانه تا عصر حافظ ادامه داشت که اوجش را در هنر مولانا و سعدی طی کرد. غزل فارسی تا زمان حافظ تک‌مضمون و سراسر عشق بود.

حافظ به تعبیری که مرحوم دشتی کرده است، غزل عارفانهٔ مولانا و غزل عاشقانهٔ سعدی را پیوند می‌زند ولی می‌بیند که امور غزل با همین دو مضمون نمی‌گذرد و بهتر است فکر دیگری بکند و آن این است که به ابیات غزل استقلال دهد. منظور از انقلاب حافظ در غزل همین است که این روش به میزان بسیاری تحت تأثیر ساختمان سوره‌های قرآن مجید بوده است. او اولین شاعری است که به نحو فراوان نسبت به حجم شعرش (در حدود پنج هزار بیت) تک‌بیت درخشان و خوش‌مضمون دارد. یعنی ابیات غزلش مستقل و پرمضمون‌اند.

ابداع حافظ که سبک مشخص او می‌شود، در استقلال دادن به ابیات غزل است. (حافظ‌نامه - بهاء‌الدین خرمشاهی، ۳۴/۱)

آری حافظ سبک خاص خود و شعر خود را «نظم پریشان» می نامد :

حافظ آن ساعت که این نظم پریشان می نوشت طایر فکرش به دام اشتیاق افتاده بود

نمونه ای دیگر از غزلیات حافظ :

درخت دوستی بنشان که کام دل بیار آرد	نهال دشمنی برکن که رنج بی شمار آرد
چو مهمان خراباتی به عزّت باش با مستان	که درد سرکشی جانا گرت مستی خمار آرد
شب صحبت غنیمت دان که بعد از روزگار ما	بسی گردش کند گردون، بسی لیل و نهار آرد
عماری دار لیلی را که مهد ماه در حکم است	خدایا در دل اندازش که بر مجنون گذر آرد
بهار عمر خواه ای دل و گر نه این چمن هر سال	چو نسرين صد گل آرد بار و چون بلبل هزار آرد
خدا را چون دل ریشم قراری بست با زلفت	بفرما لعل نوشین را که زودش با قرار آرد
درین باغ از خدا خواهد دگر پیرانه سر حافظ	نشیند بر لب جویی و سروی در کنار آرد

بهاء الدّین خرّمشاهی (زاده ۱۳۲۴ در قزوین) نویسنده، مترجم، روزنامه نگار، طنزپرداز، فرهنگ نویس، شاعر و محقق است. وی تألیفاتی در حافظ شناسی و تفسیر اشعار او دارد. او همچنین از ویراستاران «دانش نامه تشیع» است. تحصیلات ابتدایی و متوسطه را در قزوین گذراند، سپس در رشته پزشکی پذیرفته شد اما تحصیل در این رشته را در سال سوم نیمه کاره رها کرد و به همراه کامران فانی به تحصیل در رشته ادبیات فارسی پرداخت. از دانشگاه تهران فوق لیسانس کتابداری گرفت و در مرکز خدمات کتابداری مشغول به کار شد. از استادان وی در رشته ادبیات فارسی می توان به ذبیح الله صفا، مهدی محقق، سید جعفر شهیدی، پرویز ناتل خانلری، سید صادق گوهرین، آیت الله ابوالحسن شعرانی و ... اشاره کرد.

همزیستی با امام میهن

اهداف آموزشی

- ۱ خوانش مناسب متن درس با لحن مناسب (عمل)
- ۲ تقویت باور به یک پارچگی در میان اقوام و مذاهب مختلف ایران زمین (باور)
- ۳ آشنایی بیشتر با مفهوم وحدت ملی و ارزش های گران بهای آن (علم)
- ۴ ارج نهادن به الگوهای اخلاقی ملی و اجتماعی (اخلاق)
- ۵ آشنایی بیشتر با آرایه تضاد در جمله ها و اشعار فارسی (علم)
- ۶ توانایی درک بخش های زبانی و ادبی متن درس (تفکر)
- ۷ کاربست آموزه های محتوایی متن درس در حوزه های مهارت های نوشتاری، گفتاری و رفتاری (عمل)

روش های تدریس پیشنهادی

- روشن سازی طرز تلقی
- کارایی گروه
- بحث گروهی و ...

کتاب‌های مرتبط با درون‌مایه و مضمون درس، تخته، گچ، ماژیک، عکس، فیلم و... در ارائه این درس چنانچه تصاویر یا فیلم‌هایی درباره رفتارهای مناسب از جلوه‌های میهن دوستی و دفاع از آن به نمایش درآید، تدریس را اثرگذارتر می‌کند.

درنگی در متن

متن درس هفتم به قلم «فریدون اکبری شلدره»، نگاشته شده است که درون‌مایه و مضمون اصلی و محتوایی آن بر وحدت ملی، همدلی، یک پارچگی فرهنگی تأکید دارد. درس با بیان مفهوم مام میهن آغاز می‌شود، سپس با ارائه تمثیل‌هایی (پیوند مادر با فرزندان، پیوستگی گل‌های گوناگون با آب و خاک گلستان)، تصویرهایی مناسب برای مخاطب نوجوان می‌آفریند و در ادامه با ابیاتی از فردوسی بزرگ و سخنان مقام معظم رهبری، بر وحدت و همزیستی ملی تأکید می‌کند و براین باور است که مردم ایران با همه رنگارنگی گویشی، لهجه‌ای و نژادی در مسائل ملی، هم‌صدایی و اتحاد خیره‌کننده‌ای دارند.

لحن متن درس، آمیزه‌ای از لحن‌های تعلیمی، توصیفی و حماسی است که خواننده متن در جای جای آن لازم است آهنگ، تکیه، درنگ، و فراز و فرود متن را به درستی رعایت کند تا پیام متن، اثرگذارتر گردد. غلبه واژه‌ها و جمله‌های فارسی در متن و کاربست واژه‌های جدید بر پایه اصل اشتقاق این زبان مانند پرورندگی، باشندگان، آرامستان و... از ویژگی‌های زبانی این متن است.

ابیاتی که در انتهای متن آمده‌اند، از بخش‌های مختلف شاهنامه گزینش شده و در بی هم قرار گرفته‌اند. بیت چهارم هم به صورتی متفاوت در شاهنامه آمده است. باین حال این ابیات از دهه‌های آغازین سده چهاردهم خورشیدی برای تقویت حس میهن دوستی در تشریفات فارسی زبان به نام فردوسی منتشر می‌شدند و به همین دلیل هم مشهور شده‌اند.

بر اساس شاهنامه آثار هنری متعددی طراحی و ساخته شده است که پخش و نمایش آنها حتما در کلاس مفید خواهد بود. این درس فرصت مناسبی است که از فیلم‌های شاهنامه‌خوانی و نقلی بهره گرفت یا پویانمایی‌های ساخته‌شده بر اساس شاهنامه را پخش کرد. از داستان‌های تصویری (کمیک استریپ) بر اساس شاهنامه، شاهنامه‌خوانی‌ها و آوازهای شاهنامه به زبان‌های بومی و قومی،

نمایش‌ها و نمایش‌های عروسکی، آوازهای فارسی، تصویرگری‌های قدیمی و جدید و ... نیز می‌توان بهره برد.

از آرایه‌ها و فنون ادبی که در این متن به کار رفته‌اند می‌توان به این موارد اشاره کرد :

تشبیه : (مام میهن، مادر گرامی گوهری است، کارگاه آفرینش، ملت ایران چونان شیر می‌غرند و ...)

تشخیص : (میهن برای باشندگانش مادرانه رفتار می‌کند و ...) مجاز : (همه فرزندان این آب و خاک و ...) مراعات نظیر (قد و قامت و رنگ و رخسار، رگ و ریشه و خاک و ...) تضاد (ستوداد/ آشکار و نهان) استعاره مکنیه (دست ستم، چشم میهن و ...) کنایه : (مشت را گره کردن، پشت به پشت هم دادن و ...) و ...

فعالیت‌های نوشتاری

در فعالیت‌های نوشتاری این درس به هدف‌های زیر توجه کنیم :

تمرین یکم :

– بازخوانی متن

– تقویت مهارت املائی

– شناخت کلمه‌ها با واج‌های یکسان

از ویژگی‌های واژگانی که دارای ارزش املائی هستند، می‌توان به مقوله انتخاب اشاره کرد. مقوله انتخاب در کلمه‌هایی خود را نشان می‌دهد که یک تکواژ، معرف چند حرف باشد، مانند : رخسار، لهجه، آذری، و ...

تمرین دوم :

– شناخت هسته گروه اسمی

– شناخت وابسته‌های گروه اسمی و نوع آنها

الف) پرتو (هسته)، گرم (وابسته، صفت بیانی)، گوارا (وابسته، صفت بیانی، معطوف)

ب) همین (وابسته پیشین؛ صفت اشاره)، دوران (هسته)، دفاع (وابسته، مضاف الیه)، مقدس

(وابسته دفاع، صفت بیانی) و ...

تمرین سوم :

– تقویت درک و دریافت متن

– بازگردانی مفهوم ادبی به مفهوم زبانی

تمرین چهارم :

– تقویت خوانش متن

– تقویت تجزیه و تحلیل متن

– تقویت بررسی رابطه‌های واژگانی

بیت یکم : خواب و بیدار/ بیت دوم : تکبر و تواضع، خواجه و درویش/ بیت سوم : مه و که/
جمله چهارم : آرامش و آشوب، آرمیده‌اند و بی‌قراری کرده‌اند.

اطلاعات تکمیلی

شاعران و نویسندگان هر سرزمینی همواره تلاش می‌کنند با خلق آثار خود، مردم را به اتحاد و یک‌دلی دعوت کنند؛ چرا که رمز پیشرفت هر کشوری در گرو تحقق وحدت مردمان آن کشور است.

ادبیات فارسی در ادوار گوناگون تاریخ در حفظ هویت ایران نقش اساسی داشته و آیینۀ تمام‌نمای فرهنگ ملی و خرده فرهنگ‌های ایرانی است. متون ادب فارسی با تقویت زبان ملی و ایجاد همبستگی در میان ملت، می‌تواند زمینه اتحاد ملی را در کشور ایجاد کند. بر این اساس اصل ۱۵ قانون اساسی مقرر می‌دارد :

«زبان و خط رسمی مشترک مردم ایران فارسی است. اسناد و مکاتبات و متون رسمی و کتب درسی باید با این زبان و خط باشد ولی استفاده از زبان‌های محلی و قومی در مطبوعات و رسانه‌های گروهی و تدریس ادبیات آنها در کنار زبان فارسی آزاد است».

شعرخوانی

دور اندیشی

شعرخوانی و حکایت چند هدف را دنبال می‌کند. از جمله می‌توان به ایجاد التذاذ ادبی در کلاس، پرورش مهارت زبانی خواندن، ترغیب به مطالعه و تشویق دانش‌آموزان برای مراجعه به منبع اصلی شعر و حکایت اشاره کرد.

— در شعر خوانی توصیه می‌شود دانش‌آموزان شعر را با هم بخوانند یا نیمی از کلاس مصراع اول و نیم دگر مصراع دوم را بخوانند.

مضمون شعر خوانی دور اندیشی

این درس از مقالات شانزدهم مخزن الاسرار نظامی انتخاب شده است. البته حکایت با این دو بیت ختم می‌شود:

بند فلک را که تواند گشاد آنکه بر او پای تواند نهاد
چون ز کم و بیش فلک در گذشت کار نظامی ز فلک برگذشت

در این داستان نظامی مخاطب را به دقت در انتخاب دوست و همنشین و بهره‌گیری از تفکر و اندیشه و تدبیر در کارها دعوت می‌کند. او حس کنجکاوی و دقت نظر مخاطب را بر می‌انگیزد به اینکه: بسیاری دوستانی که دشمن سیرت، و دشمن صورتانی که دوست سیرت‌اند. آری دوستان نادان کم از دشمنان انسان نیستند و برعکس آن، دشمنان دانا، دوستان ناشناخته انسان‌اند. بنابراین انسان باید در روابط اجتماعی خود همواره حد اعتدال را نگه دارد.

حضرت علی (ع) در حکمت ۲۶۸ نهج البلاغه می‌فرماید:

أَحِبِّ حَبِيبَكَ هَوْنًا عَسَى أَنْ يَكُونَ بَغِيضَكَ يَوْمًا مَا
أَبْغَضَ بَغِيضَكَ هَوْنًا عَسَى أَنْ يَكُونَ حَبِيبَكَ يَوْمًا مَا

«در دوستی با دوستان مدارا کن شاید روزی دشمن تو گردد و در دشمنی با دشمن نیز مدارا کن شاید روزی دوست تو گردد».

در این حکایت ارزش دانایی نیز به مخاطب گوشزد می‌شود. چه بسا دوستانی که به واسطه نادانی خود ضرر و زیان فراوانی نصیب انسان می‌کنند، ضرری که انسان انتظار دارد از جانب دشمنان خود ببیند. این گونه دوستی‌ها را دوستی خاله خرسه می‌نامند. اما دشمن انسان اگر دانا باشد انسان را به گرفتاری و بلا دچار نمی‌کند. در این باره در ادبیات ما بسیار سخن رفته است. از جمله خود نظامی می‌گوید :

دشمن دانا که غم جان بود بهتر از آن دوست که نادان بود
یا ضرب المثل معروف :
دشمن دانا بلندت می‌کند بر زمینت می‌زند نادان دوست
و همان مضمون نظامی در این بیت :
چو دانا تو را دشمن جان بود به از دوست مردی که نادان بود

نکته‌های ابیات

درآمد ز دست : اختیار پایش را از دست داد.
شکستن مهر دل : دل بریدن و شکسته دل و نا امید شدن
تنگ شدن نفس : کنایه از اضطراب و آشفتن خاطر است.
نهند - نهادن : به شمار آوردن، تصور کردن
بیت آخر ضرب المثل است.

منابع کمک آموزشی این درس

علاوه بر سایت‌های اینترنتی و رایانه، می‌توان به مخزن الاسرار نظامی، تصحیح حسن و حید دستگردی انتشارات زوآر و گزیده مخزن الاسرار به کوشش عبدالمحمد آیتی، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، اشاره کرد.

نظامی از شاعران بزرگ داستان سرای ایران در قرن ششم است. وی بیشتر عمر خود را به عزلت و انزوا گذرانده است، به همین سبب رفتارش با سلاطین بسیار ساده بود و پادشاهان برای او احترام زیادی قائل بودند. نظامی توانسته است نوع شعر تعلیمی را به حد کمال برساند. نیروی تخیل او در وصف، بسیار قوی است. آثار او عبارت‌اند از:

مخزن الاسرار که یکی از مثنوی‌های خمسه اوست و موضوع آن حکمت و موعظه و پند است. نظامی در ساختن مخزن الاسرار از حدیقه سنایی پیروی کرده است.

خسرو و شیرین داستان عشق خسرو پرویز شاه ساسانی با شیرین شاهزاده ارمنی است. این داستان از داستان‌های کهن ایرانی است و در شاهنامه فردوسی هم آمده است اما در منظومه نظامی، جذابیت و شاخ و برگ بیشتری دارد.

لیلی و مجنون یکی از مثنوی‌های دیگر خمسه نظامی است. اصل داستان لیلی و مجنون عربی است و موضوع آن عشق مجنون از قبیله بنی عامر و لیلی بنت سعد از همان قبیله است. داستان لیلی و مجنون را پس از نظامی شاعران دیگری مانند جامی و مکتبی شیرازی نیز به نظم آورده‌اند.

هفت پیکر یا هفت گنبد یا بهرام نامه درباره داستان بهرام گور است که از داستان‌های معروف عهد ساسانی است. نظامی ابتدا کودکی و جوانی بهرام را تا سلطنت او سروده و بعد قصه هفت گنبد را که به دستور بهرام به هفت رنگ و برای هفت دختر از شاهان هفت اقلیم ساخته شده بود، شرح می‌دهد. نظامی در این داستان، قصه‌های عجیب و تازه‌ای ساخته است که از زبان دخترها برای بهرام نقل می‌شود.

اسکندر نامه شامل دو قسمت، شرف‌نامه و اقبال‌نامه است. شرف‌نامه شامل داستان اسکندر است از تولد تا فتح ممالک و مراجعت به روم و اقبال‌نامه در حکمت و پیغامبری اسکندر است. در این مثنوی نظامی به داستان اسکندر در شاهنامه فردوسی نیز نظر داشته است.

نام‌ها و یادها

چو خواحی که نامت بود جاودان

مکن نام نیک بزرگان، نCHAN

یوستان، سعدی

راز موفقیت

۹

درس نهم

اهداف آموزشی

- ۱ آشنایی با ابوریحان بیرونی و خواجه نصیرالدین توسی و تشریح آنها (علم)
- ۲ آشنایی با ماضی ساده و نقلی (علم)
- ۳ پرورش حس پرسشگری و حفظ روحیه مستمّر دانشجویی با توجّه به آموزه‌های متن (تفکر)
- ۴ نگرش مثبت نسبت به کسب علم و شناخت چهره‌های علمی (باور)
- ۵ خوانش متن با لحن و آهنگ مناسب (عمل)
- ۶ کاربرست آموزه‌های محتوایی درس در فعالیت‌های گفتاری، نوشتاری و رفتاری فراگیران (عمل)
- ۷ ترغیب به تحمّل سختی‌ها و مشکلات در راه کسب علم و دانش (اخلاق)

– روش ایفای نقش

– کارایی تیم

– نمایش خلاق

– روشن سازی طرز تلقی و ...

یکی از روش‌هایی که می‌توان از آن در آموزش بهره گرفت، روش ایفای نقش است. این درس به علت روایی بودنش گنجایی آن را دارد که با روش ایفای نقش تدریس شود.

■ محاسن روش ایفای نقش و نمایش خلاق

– ایجاد شور و شوق و انگیزه درونی در فراگیرندگان

– امکان مشارکت و فعالیت دانش‌آموزان

– کاهش کم‌رویی و خجالت دانش‌آموزان

– افزایش مهارت‌های روانی – حرکتی در فراگیرندگان

– کسب نگرش جدید و پذیرش ارزش‌های اجتماعی

– تقویت قدرت مدیریت و توان سازماندهی ایفاگران نقش

– نقش معلم در مقام مسئول اجرا و هماهنگ کننده فعالیت‌ها

– انتخاب دانش‌آموزان منتخب در نقش بازیگران اصلی

– دانش‌آموزان تماشاگر به عنوان مخاطبان هدف‌های آموزش

– ارزشیابی و تحلیل نمایش

■ روش اجرای درس

۱ تعیین نقش‌های اصلی و پررنگ، و فرعی و کم‌رنگ در گروه نمایشی متن اول (درس

راز موفقیت)

در این گروه یک نفر در نقش راوی و چهار نفر دیگر به ایفای نقش می‌پردازند که دو نفر از آنان در نقش اصلی (یک نفر در نقش خواجه نصیرالدین و فرد دیگر در نقش هم‌کلاسی خواجه) و دو نفر نیز در نقش فرعی (یک نفر در نقش استاد حمزه و یک نفر در نقش پدر خواجه نصیرالدین) .

در پایان نمایش و ایفای نقش این گروه، دانش‌آموزان تماشاجی با راهنمای معلم به ارزشیابی و تحلیل نمایش می‌پردازند.

۲ تعیین سه دانش‌آموز برای اجرای بخش دوم درس (آخرین پرسش)

یک نفر در نقش راوی، نفر دیگر، در نقش ابوریحان بیرونی و دیگری در نقش دوست فقیه و دانشمند ابوریحان.

البته در اجرای این درس به صورت ایفای نقش، چند نفر هم می‌توانند در نقش دوستان و خانواده ابوریحان بیرونی در کنار بستر ایشان به ایفای نقش بپردازند.

پس از اجرای نمایش، دانش‌آموزان تماشاجی با راهنمایی معلم به تجزیه و تحلیل و ارزشیابی نمایش می‌پردازند. برای اجرای بهتر نمایش می‌توان از پوستر، عکس و صورتک شخصیت‌ها استفاده نمود.

نکته مهم

در اجرای درس به روش ایفای نقش و نمایش خلاق، می‌توان مراحل زیر را به ترتیب، مورد توجه قرار داد:

- ۱ انتخاب موضوع
- ۲ نوشتن نمایش نامه
- ۳ تعیین نقش‌ها با توجه به توانایی و علاقه‌مندی اعضا
- ۴ تهیه امکانات و تجهیزات لازم
- ۵ آمادگی و تمرینات مقدماتی
- ۶ اجرا و ارائه نمایش
- ۷ بحث و بررسی و ارزشیابی توسط معلم و دانش‌آموزان

شماره جلسه : تاریخ : تهیه کننده :

نام درس : راز موفقیت

پایه : نهم

موضوع درس : علم و اهمیت آن، زندگی نامه یکی از مشاهیر علمی، راز موفقیت در این زمینه

هدف درس : ۱- آشنایی با یکی از چهره‌های علمی کشور (خواجه نصیر)

۲- اهمیت علم و راز موفقیت خواجه در این زمینه

نوعه ارزشیابی	فعالیت‌های دیگر	زمان	ابزارهای آموزشی	روش‌های تدریس	مراحل روش	ارزشیابی تشخیصی	پیش‌بینی رفتار و روندی	هدف‌های رفتاری	هدف‌های کلی	رئوس مطالب
ارائه تکلیف‌های: ۱- تمرینی ۲- تکمیلی ۳- خلاق		۷۰ دقیقه	۱- پوستر و عکس‌های اینترنتی از خواجه نصیرالدین توسی ۲- کتاب درسی و ابزار نوشتن ۳- لباس‌های قدیم ویژه نمایش که از قبل آماده شده	۱- پرسش و پاسخ ۲- سخنرانی ۳- ایفای نقش ۴- نمایش خلاق	۱- آمادگی و ایجاد انگیزه ۲- معرفی درس و بحث در مورد علم و اهمیت آن در زندگی ۳- ارائه درس به روش ایفای نقش و نمایش ۴- پرسش و تحلیل ۵- جمع بندی ۶- ارزشیابی پایانی	۱- چند پرسش از درس قبل ۲- آشنایی جزئی با چهره‌های درخشان علمی کشور و چند سؤال از چهره‌های علمی گذشته	۱- آگاهی اندک از خواجه نصیرالدین توسی ۲- آشنایی با نقش علمی کشور و چند انسان علم در زندگی	۱- آشنایی با زندگی چهره درخشان علمی کشور «خواجه نصیر» ۲- درک اهمیت علم و نقش آن در زندگی انسان ۳- توانایی تحلیل زندگی علمی خواجه نصیر ۴- آشنایی با اشعار جدید درسی و درک معنی آنها ۵- آشنایی با شیوه آموزش علم در گذشته	۱- مقدمه درباره علم و اهمیت آن در زندگی انسان ۲- شرح زندگی نامه خواجه نصیر ۳- خواندن متن درس ۴- اجرا و ارائه درس به شیوه ایفای نقش و نمایش خلاق ۵- بررسی و تحلیل نمایش ۶- ارزشیابی پایانی	رئوس مطالب

ارائه تدریس راز موفقیت: بعد از ارزشیابی تشخیصی و اطمینان از درک درس قبلی و آشنایی با نمای کلی درس توسط دانش آموزان، مراحل زیر به ترتیب اجرا می گردد:

۱ آمادگی و ایجاد انگیزه: برای آماده سازی فضای کلاس پوستره های مربوط به خواجه نصیرالدین توسی و تنی چند از چهره های درخشان و معروف علمی کشور از جمله ابوعلی سینا و ابوریحان بیرونی بر دیوار کلاس و مقابل دید دانش آموزان پیش از شروع درس نصب می گردد.

برای برانگیختن حس کنجکاوی و ایجاد انگیزه، چند سؤال درباره شناخت شخصیت ها و چهره های مربوط به پوسترها و تصاویر، مطرح و زمینه معرفی فراهم می شود.

۲ با به کارگیری روش های تدریس سخنرانی و پرسش و پاسخ: درس معرفی و درباره علم و اهمیت آن و همچنین تحمّل سختی های کسب علم بحث می شود.

۳ متن درس با روش آزادخوانی و ایفای نقش (چند دانش آموز یکی در نقش راوی و بقیه در نقش های خواجه نصیرالدین، هم کلاسی او، استاد و پدر ایشان) روخوانی می شود.

۴ اکنون دانش آموزان علاقه مند برای ایفای نقش و نمایش خلاق که قبلاً وسایل و ابزار آن را (لباس، صورتک، کتاب و...) مهیا کرده اند، آماده می شوند.

۵ پس از آمادگی مقدماتی و تعیین نقش ها: مرحله اجرای نمایش فرا می رسد. یک نفر به عنوان راوی با صدای بلند متن مخصوص به خود را می خواند و دانش آموزان مورد نظر، هر کدام در نقش خود (یک نفر در نقش خواجه نصیر، دیگری در نقش هم کلاسی او و دو نفر در نقش استادان خواجه یعنی استاد حاسب و استاد حمزه و یک نفر در نقش پدر خواجه) به ایفای نقش و ارائه نمایش می پردازند.

۶ بحث و بررسی و ارزشیابی: پس از اتمام مرحله اجرا، تماشاگران به صورت گروهی و با هدایت معلم، به ارزشیابی و بررسی کلیه مراحل اجرایی می پردازند و انتظارات و پیشنهادهای خود را ارائه می دهند. هدف از این مرحله، اصلاح و تقویت نکات مثبت و رفع نکات منفی نمایش نامه و نقش هاست.

۷ جمع بندی: در این مرحله، خلاصه درس بیان می شود و راز موفقیت خواجه در کسب مراتب علمی یادآوری می گردد.

۸ ارزشیابی: در این مرحله علاوه بر چند سؤال شفاهی با دادن انواع تکلیف می توان به یادگیری بهتر درس اثر بخشید و دانش آموزان را به تفکر و کسب خلاقیت در این زمینه رساند. تکالیفی که در این بخش داده می شود، می تواند یکی از انواع زیر باشد.

۱ تکلیف تمرینی (حل خود ارزیابی ها و تمرین های درک مطلب)

۲ تکلیف بسطی و امتدادی، تکلیف خلاقیتی

کتاب‌های مرتبط با درون مایه و مضمون درس، تخته، گچ، مازیک، عکس، فیلم و... مستندهای کوتاه و بلندی درباره‌ی خواجه نصیرالدین توسی و ابوریحان بیرونی ساخته شده است که نمایش آنها تدریس را اثرگذارتر خواهد کرد.

درنگی در متن

یکی از راه‌های اثرگذاری بر ذهن و زبان مخاطبان جوان و نوجوان، بیان شرح حال و سرگذشت دانشمندان و اندیشمندان عرصه‌ی علم و فرهنگ است. در این درس مخاطبان با بخشی از زندگی‌نامه‌ی دو تن از نام‌آوران این پهنه آشنا می‌شوند.

متن نخست با لحنی روایی آغاز می‌شود، با توصیف همراه می‌گردد و با گفت و گو پایان می‌یابد. رعایت بیان خرده لحن‌های جمله‌های خبری، پرسشی و عاطفی، متن را زنده و اثرگذار می‌کند.

متن دوم نیز دارای لحنی روایی است که روایتی مشهور از دانش‌اندوزی ابوریحان را به تصویر می‌کشد و در پایان با حدیثی گرانقدر از پیامبر بزرگوار اسلام (ص) پایان می‌یابد.

از آرایه‌های ادبی که در این درس به کار رفته است، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد :

تضاد : در مغز کوچک او ... پرسش‌های بزرگی نهفته بود. / مجاز و کنایه : چهار دیواری محضر استاد...، شهر توس در آرامش فرو رفته بود. / تشبیه : درخت وجود نصیرالدین...، ماه چون ظرفی سیمگون...، پیرمرد شمع وجودش... / کنایه : نفس او به شماره افتاده بود...، دیده از جهان فرو بست... / تضمین : اطلب العلم من المهد الی اللحد (ز گهواره تا گور دانش بجوی).

– درک حلاوت و شیرینی علم و دانش سبب می‌شود که انسان، مشکلات و سختی‌های فراگیری آن را تحمل کند و با انگیزه‌ای قوی و اراده‌ای محکم در راه کسب علم و دانش گام بردارد و در این راه هیچ گاه خسته و مأیوس نشود.

– تعیین هدف در مسیر علم‌آموزی بسیار مهم است. اگر هدفی والا مورد نظر انسان باشد، کسب علم و دانش شیرین و دلپذیر خواهد بود.

– دین اسلام همواره بر دانش اندوزی و علم جویی تأکید داشته است. آن چنان که در سخن معروف پیامبر اکرم (ص) بر طلب علم از بدو تولد تا زمان مرگ تصریح شده است. فردوسی حدیث معروف پیامبر (ص) را در این زمینه بسیار زیبا به شعر بازگردانی و ترجمه کرده است :

«چه خوش گفت، پیغمبر راستگوی ز گهواره تا گور، دانش بجوی»

فعالیت های نوشتاری

در فعالیت های نوشتاری این درس به هدف های زیر توجه کنیم :

تمرین یکم :

- شناخت بیشتر واژگان
- تقویت شناخت رابطه های واژگان
- تقویت نگاشت واژگان از منظر املا

تمرین دوم :

- تقویت شناخت انواع فعل و ویژگی های آن
- تغییر زمان و شمار فعل ها با توجه به جدول

تمرین سوم :

- تقویت درک عبارت ها و جمله ها
- بازخوانی متن درس
- مقایسه عبارت ها و بندها با جمله مطرح شده در تمرین
- تقویت تفکر و نگاشت حاصل از آن

تمرین چهارم :

- ممارست در شناخت تشبیه و کنایه
- تجزیه و تحلیل تشبیه و ارکان آن

برای مطالعه بیشتر دربارهٔ خواجه نصیرالدین توسی به اطلاعات تکمیلی درس پنجم مراجعه کنید.

ابوریحان بیرونی: محمد بن احمد خوارزمی، متفکر بزرگ، ریاضی‌دان و منجم ایرانی است. ولادتش به سال ۳۶۲ در حومهٔ شهر «کاث» خوارزم اتفاق افتاد. تحصیلاتش در خوارزم انجام یافت و در آنجا علوم ادبی و طبیعیات و ریاضیات را نزد استادان فرا گرفت. پس از آن بر اثر ضعف و تباهی کار سلسلهٔ آل عراق، خوارزم را ترک گفت و به خراسان و از آنجا به ری، طبرستان و گرگان رفت. وی مدتی با عزت و احترام در خدمت «شمس المعالی قابوس بن وشمگیر» به سر برد و کتاب آثار الباقیهٔ خود را به نام او در سال ۳۹۱ تألیف کرد و چند سال بعد به خوارزم بازگشت و به خدمت خوارزمشاهان آل مأمون درآمد و به مرتبهٔ ندیمی و مشاورت ابوالعباس مأمون رسید. در این ایام، محمود غزنوی به بهانه‌هایی شروع به دخالت در امور خوارزم کرد و در سال ۴۰۸ هجری آن را تصرف نمود. بعد از این واقعه ابوریحان که از همهٔ غنائیم خوارزم برای محمود پرازش تر بود به همراه سپاهیانش به غزنین برده شد و از آن پس به عنوان منجم در دربار غزنوی خدمت کرد. وی همراه محمود سفرهایی به هندوستان نمود و با علمای آن دیار، معاشرت یافت و از آنان زبان سانسکریت، حکمت، ریاضیات و نجوم را آموخت و از حاصل این مطالعات، شاهکار بی نظیر خود، کتاب «تحقیق ماللهند» را پدید آورد. ابوریحان به سال ۴۴۰ هجری در شهر غزنه درگذشت.

ابوریحان فهرستی از تألیفات خویش تا شصت و پنج سالگی داده که شامل یکصد و سیزده کتاب با موضوعات مختلفی از قبیل هیئت، طب، حکمت، حساب، نجوم، مباحث فیزیکی، تاریخ، جغرافیا و عقاید و احادیث است. از آثار متعدد ابوریحان، امروز در حدود بیست اثر مشهور بازمانده که مهم‌ترین آنها عبارت‌اند از:

التفهیم لاوائل صناعة التنجیم، آثار الباقیه، قانون مسعودی و تحقیق ماللهند.

آرشی دیگر

اهداف آموزشی

- ۱ آشنایی با نمونه‌ای دیگر از ادبیات دفاع مقدس (علم)
- ۲ خوانش متن با لحن مناسب (عمل)
- ۳ آشنایی با آرایه تلمیح (علم)
- ۴ تقویت روحیه ایثار و مبارزه تا پای جان در راه وطن و میهن دوستی (باور)
- ۵ تقویت توانایی استنباط پیام‌ها و نکته‌های برجسته متن (تفکر)
- ۶ تقویت نگرش مثبت نسبت به ارزش‌های فرهنگی و انقلابی (اخلاق)
- ۷ تقویت کاربست آموزه‌های محتوایی متن درس در فعالیت‌های نوشتاری، گفتاری و رفتاری فراگیران (عمل)

روش‌های تدریس پیشنهادی

- بحث گروهی
- ایفای نقش
- روشن سازی طرز تلقی و ...

کار افزارها و رسانه‌های آموزشی

کتاب‌های مرتبط با درون‌مایه و مضمون درس، تخته، گچ، مازیک، عکس، فیلم و ... در ارائه این درس چنانچه تصاویر یا فیلم‌هایی دربارهٔ جبهه‌های جنگ تحمیلی، پیروزی و شهادت رزمندگان و اسطوره‌های تاریخی ایران زمین به نمایش درآید، تدریس را اثرگذارتر و حس میهن دوستی را قوی‌تر می‌سازد.

درنگی در متن

- داستان «آرش کمانگیر» با نقل بخش اندکی از شعر سیاوش کسرایی در کتاب چهارم دبستان آمده است، با این حال احتمال دارد که تعدادی از دانش‌آموزان داستان را به خاطر نداشته باشند و از این رو عنوان «آرشی دیگر» برای آنان مفهوم نباشد. خواندن شعر آرش کمانگیر از سیاوش کسرایی یا طراحی فعالیت‌هایی بر اساس آن (کار گروهی، تماشای پویانمایی، نمایش، بحث گروهی و ...) آنان را با این اسطوره بیشتر آشنا می‌کند و ذهن و ضمیر آنان را برای مطالعه «آرشی دیگر» آماده می‌کند و علاوه بر این جنگ تحمیلی را در امتداد دلآوری‌ها و جان‌فشانی‌های تاریخی ایرانیان قرار می‌دهد و گذشته را به امروز پیوند می‌زند.

- شعری که در کتاب درسی قرار گرفته است، بخشی از منظومه «کودکی از جنس نارنجک» سروده محمد گودرزی دهریزی (متولد ۱۳۴۸ تهران) است. این اثر دربارهٔ شهید حسین فهمیده است و شاعر تلاش کرده با لحنی حماسی روایتی آمیخته با اسطوره از زندگی آن شهید به نظم درآورد. شعر با توصیفی از جبهه‌های جنگ تحمیلی آغاز می‌شود و با تکرار «جنگ جنگی نابرابر بود» فضایی حماسی و اساطیری را توصیف می‌کند و سپس کنش فوق‌باور شهید حسین فهمیده را روایت می‌کند و در پایان با به تصویر کشیدن اهتزاز پرچم کشورمان، سربلندی و ماندگاری ایران‌زمین را یادآور می‌شود. برای

خواندن این شعر از لحن حماسی - توصیفی باید بهره برد.

— آرایه‌های متعددی در این شعر به کار گرفته شده است. نخست تلمیح به داستان «آرش»، «سیاوش» و «دستان» است. دربارهٔ این داستان‌ها در ادامه توضیح بیشتری داده خواهد شد. همچنین تشبیه (تنها سلاح جنگ ایمان بود، شیرمرد، دفتر تاریخ، مثل یک موج خروشان شد، کمند آرزو، صدهزاران چشم قاب عکس کودک شد، خورشید ایمان، مثل کوهی آهنین)، تشخیص (شهر... شیرمردان را صدا می‌زد، دست نارنجک، دهان تانک، دست‌های دشت، آسمان از شوق دف می‌زد)، استعاره (تیرهای وحشی و سرکش، مهد شیران و دلیران بود، ناگهان تکبیر پر و ا کرد)، کنایه (به خویش آمد، چشم در چشم افق می‌دوخت، خانه‌ها مان تنگ خواهد شد)، ایهام (در «شطّ خرّم شهر کف می‌زد» کف به معنای کف روی آب و نیز دست زدن به کار رفته است)، جناس (دست و دشت، سرکش و ترکش) و ... در متن به کار رفته است.

— از دانش‌آموزان دربارهٔ داستان‌ها و روایت‌هایی مشابه با آرش کمانگیر و شهید حسین فهمیده پرسید و از آنان بخواهید تا آن روایت‌ها را بنویسند یا آنکه سعی کنند آنها را منظوم کنند. طبیعتاً آنها نمی‌توانند شعری با وزن عروضی بسرایند ولی همین که تلاش کنند با بهره‌گیری از آرایه‌های ادبی و قافیه و ایجاد آهنگ در کلام روایتی را بنویسند منجر به تقویت خلاقیت ادبی آنان خواهد شد.

فعالیت‌های نوشتاری

در فعالیت‌های نوشتاری این درس به هدف‌های زیر توجه کنیم :

تمرین یکم :

— تقویت مهارت املائی

— تقویت توانایی شناخت واژگان نادرست املائی

— کاربست درست واژگان با توجه به بافت جمله

تمرین دوم :

— تقویت مهارت شناخت تلمیح در شعر

— تقویت خوانش شعر با آهنگ و لحن مناسب

— تقویت پیوندهای متن با آموخته‌های پیشین

تمرین سوم :

- خوانش مناسب متن
- درک بیان ادبی جمله‌ها و تبدیل آن به بیان دانش‌آموزی
- تقویت نوشتن درک معانی متن به زبان معیار
- تقویت خلاقیت در نوشتار

اطلاعات تکمیلی

برخی از نکات ادبی و زبانی درس آرسی دیگر

■ گستردگی و تنوع معنای افعال

فعل‌ها غالباً در همنشینی با دیگر واژه‌ها و ارتباط با دیگر عناصر جمله، تغییرات معنایی می‌یابند و هر بار مفهوم دیگری پیدا می‌کنند.

هر فعل معمولاً یک معنای اصلی، مستقیم و تاریخی دارد که آن را در طول زمان به دست آورده است. به عبارت دیگر، بعضی از فعل‌ها به تنهایی و خارج از جمله، معنای ثابتی را به ذهن همگان تداعی می‌کنند، مانند فعل «خوردن» که تصوّر همگان از آن عمل «تناول» است. البته هر فعل در بافت‌های گوناگون معنای تازه‌ای می‌گیرد که ناشی از دگرگونی‌های تاریخی، اجتماعی و تحولات زبانی است. این معانی نیز واقعی هستند؛ مانند معنی فعل «خورد» در جمله‌های زیر :

- او غذا خورد. (تناول کردن)
- او با سر به دیوار خورد. (اصابت کردن)
- زنگ، آهن را خورد. (از بین بردن و ساییدن)
- صدایش به گوشم خورد. (رسیدن)
- او تمام پول‌هایم را خورد. (تصاحب کردن)
- او حقّم را خورد. (پایمال کردن)
- کتاب خیلی به دردم خورد. (مفید بودن)
- رنگ پیراهنم به کتم خورد. (مناسب بودن)

- یک تاکسی به مسیرم خورد. (مناسب مقصد بودن)
- او خیلی غصه خورد. (تحمل کردن - کشیدن)
- کفش به پایم خورد. (اندازه بودن)
- موتور به ماشینم خورد. (تصادف کردن)
- او فریب خورد. (متحمل شدن - پذیرفتن)
- رادیو سال‌ها در زیرزمین خاک خورد. (بی استفاده ماندن)
- خیلی به من ضرر خورد. (رسیدن)
- خانه‌های خاک و خون خورده (آغشتن)
- کودک ما بغض خود را خورد. (پنهان کردن)
- به معنای فعل «دوخت» در جمله‌های زیر توجه کنید :
- خیاط، لباسم را دوخت. (معنای اصلی)
- ظالم، دهانم را دوخت. (بست)
- او برایم پاپوش دوخت. (توطئه کرد)
- شهر خونین، شهر خرمشهر و ... چشم در چشم افق دوخت. (نگاه کردن - خیره شدن - امیدوار بودن)

در ادبیات جهان، آثار ادبی براساس اندیشه، محتوا و حوزه عاطفی به چهار نوع حماسی، غنایی، نمایشی و تعلیمی، تقسیم‌بندی شده‌اند.

فایده اصلی تقسیم‌بندی آثار ادبی بر اساس انواع (محتوا و حوزه عاطفی) این است که به خوبی می‌توان علل ضعف یا نیرو یافتن یکی از انواع را در دوره‌ای خاص بررسی کرد.

■ ادبیات حماسی

حماسه در لغت به معنای دلاوری و شجاعت است. حماسه در اصطلاح، روایتی است داستانی از تاریخ تخیلی یک ملت که با قهرمانی‌ها و اعمال و حوادث خارق‌العاده درمی‌آمیزد. ویژگی اصلی حماسه، تخیلی بودن و شکل داستانی آن است. وجود انسان‌های آرمانی و برتر که از نظر نیروی جسمانی و معنوی برگزیده و ممتاز هستند، از ویژگی‌های حماسه به شمار می‌آید.

در حماسه رویدادهای غیرطبیعی و خلاف عادت، فراوان دیده می‌شود و همین رویدادهاست که می‌تواند آرمان و آرزوهای بزرگ ملتی را در زمینه‌های مذهبی، اخلاقی و نظام اجتماعی نشان دهد و عقاید کلی آن ملت را درباره مسائل انسانی مانند آفرینش، زندگی، مرگ و جز آن بیان کند.

■ انواع منظومه‌های حماسی

در ادبیات ملل، از یک دیدگاه، دو نوع منظومه حماسی می‌توان یافت :

— منظومه‌های حماسی طبیعی و ملی : که از نتایج افکار، علایق و عواطف یک ملت در طی قرن‌ها برای بیان وجوه عظمت و نبوغ آن قوم به وجود آمده است.

این نوع حماسه، سرشار از یاد جنگ‌ها، پهلوانی‌ها، جان افشانی‌ها و در عین حال، لبریز از آثار تمدن و مظاهر روح و فکر مردم یک کشور در قرن‌های معینی از ادوار حیاتی ایشان است که معمولاً از آنها به دوره‌های پهلوانی تعبیر می‌کنیم. از این گونه منظومه‌های حماسی می‌توان به شاهنامه حکیم ابوالقاسم فردوسی در ادب فارسی اشاره نمود.

«شاهنامه فردوسی، شاهکار آثار حماسی ملی ایران و یکی از عالی‌ترین نمونه‌های شعر ساده و روان به سبک خراسانی است. موضوع این شاهکار جاودان، روایت ملی ایرانیان از آغاز تمدن نژاد ایرانی تا انقراض حکومت ساسانیان به دست مسلمانان است و پژوهشگران آن را به سه دوره اساطیری، پهلوانی و تاریخی تقسیم می‌کنند.

— منظومه‌های حماسی مصنوع : در این منظومه‌ها شاعر با داستان‌های پهلوانی مدون و معینی سروکار ندارد بلکه خود به ابداع و ابتکار می‌پردازد و داستانی را به وجود می‌آورد. در این گونه داستان‌ها، شاعران آزاد و مختارند با رعایت قواعد و قوانینی که ناظر بر شعر حماسی است، به دلخواه موضوع داستان خود را ابداع کنند و تخیل خویش را در آن دخیل سازند.

منظومه‌های حماسی را از چشم‌اندازی دیگر، به حماسه‌های اساطیری و پهلوانی، حماسه‌های تاریخی و حماسه‌های دینی تقسیم کرده‌اند.

■ ویژگی‌های حماسه

— زمینه داستانی حماسه : یکی از ویژگی‌های حماسه، داستانی بودن آن است؛ بنابراین، حماسه را می‌توان مجموعه‌ای از حوادث دانست. با اینکه در حماسه مجموعه‌ای از وصف‌ها، خطبه‌ها و تصویرها وجود دارد، اما همه این عناصر نسبت به «داستانی بودن» در مرتبه دوم هستند.

— زمینه قهرمانی حماسه : بیشترین بخش حماسه را اشخاص و حوادث تشکیل می‌دهند. وظیفه شاعر حماسی آن است که تصویر ساز انسان‌هایی باشد که هم از نظر نیروی مادی ممتاز هستند و هم از لحاظ نیروی معنوی؛ قهرمانان حماسه، با تمام رقتی که از نظر عاطفی و احساسی در آنها وجود دارد، قهرمانانی ملی هستند، مانند رستم در شاهنامه فردوسی.

— زمینه ملی حماسه: این حوادث قهرمانی در بستری از واقعیات جریان دارند، واقعیاتی که ویژگی‌های اخلاقی نظام اجتماعی، زندگی سیاسی و عقاید آن جامعه را در مسائل فکری و مذهبی دربر می‌گیرد. شاهنامه نیز تصویری است از جامعه ایرانی در جزئی‌ترین ویژگی‌های حیاتی مردم آن، در همان حال که با خواندن شاهنامه از نبردهای ایرانیان برای کسب استقلال و ملیت در برابر ملل مهاجم، آگاهی می‌یابیم، از مراسم اجتماعی، تمدن و مظاهر مدنیت، اخلاق ایرانیان، مذهب ایشان و حتی خوشی‌های پهلوانان و بحث‌های فلسفی و دینی آنان مطلع می‌شویم.

— زمینه خرق عادت: از دیگر شرایط حماسه، جریان یافتن حوادثی است که با منطق و تجربه‌های علمی سازگاری ندارد. در هر حماسه‌ای، رویدادهای غیر طبیعی و بیرون از نظام عادت دیده می‌شود که تنها از رهگذر عقاید دینی عصر خود، توجیه‌پذیر هستند. هر ملتی، عقاید ماورای طبیعی خود را به عنوان عاملی شگفت‌آور، در حماسه خویش به کار می‌گیرد و بدین گونه است که در همه حماسه‌ها، موجودات و آفریده‌های غیرطبیعی، در ضمن حوادثی که شاعر تصویر می‌کند، ظهور می‌یابند. در شاهنامه عمر هزار ساله زال، وجود سیمرغ، دیو سپید و... عناصر و پدیده‌هایی هستند که همچون رشته‌های استوار، زمینه تخیلی حماسه را تقویت می‌کنند.

از آنجا که حماسه‌ها بزرگ و شکوهمند هستند، امروزه هر واقعه یا اثر بزرگ را حماسه می‌نامند، به عنوان مثال «آرشی دیگر» گرچه همه ویژگی‌هایی را که برای حماسه ذکر شد، ندارد، اما از آنجا که امروزه هر واقعه مهم یا اثر بزرگ را حماسه می‌نامند، حماسه اسطوره‌ای — پهلوانی و مذهبی به شمار می‌رود. سرگذشت حسین فهمیده از زبان «محمدرضا عبدالمکان» نیز با عنوان «حماسه چهارده ساله» به طرز شیوایی بیان شده است و در «آرشی دیگر» و «حماسه چهارده ساله» سرایندگان، علاوه بر توصیف فضایی حزن‌آلود، عظمت و تعالی حماسه‌های معاصر، ایثار، ایمان، عشق و پاک‌بازی شهید را ترسیم و توصیف می‌نمایند.

در ادبیات فارسی، اصطلاح حماسه پیش‌تر برای شعر به کار گرفته می‌شد، زیرا دو عامل «وزن و آهنگ» که اجزای جدایی‌ناپذیر منظومه‌های حماسی هستند، تنها در شعر یافت می‌شوند. با این حال، در منابع قدیم از شاهنامه‌های منشور، چون شاهنامه منشور «ابوالمؤید بلخی» یاد شده که نمونه‌هایی از آثار حماسی و پهلوانی هستند و جنبه ملی، تاریخی و مذهبی دارند.

— آرش یا ارخش (Erekhsa): همان «آرش شیواتیر» است که در «مجمل التواریخ و القصص» از او یاد شده است. در ادبیات فارسی، علاوه بر شیواتیر، به «کمان‌گیر» نیز معروف است.

شیواتیر (شواتیر) ظاهراً همان شیباک تیر (Shepaktir) پهلوی است که «سخت کمان» و «دارنده تیزرو» معنی می‌دهد و «شواتیر» کسی است که تیر او یا خودش، همچون شیر است (یکی از سه ایزد بزرگ هند که بسیاری از صفاتش مانند ایزد تیر است).

اصل داستان آرش در اوستاست و با تفصیل بیشتر، در مدارک تاریخی و روایات دیگر نیز نقل شده است. پس از غلبهٔ افراسیاب بر منوچهر، بر این قرار نهادند که در یک مصالحه، مرز ایران و توران را با پرتاب تیر یکی از پهلوانان ایران، معین کنند. «آرش شیواتیر» به این مهم گمارده شد. در این هنگام، فرشتهٔ «سفندارمذ» حاضر آمد و امر کرد تا تیر و کمان برگزینند و آنگاه آرش که مردی شریف و حکیم بود، حاضر آمد و به قوت خدا داد، دست به کمان برد و با همهٔ نیروی خود از فراز کوه رویان (البرز) به سوی دورترین نشانه‌ها پرتاب کرد و چنان نیرویی برای پرتاب این تیر سرنوشت ساز به کار گرفت که با پرتاب آن تیر، زندگی‌اش نیز از کمان جستن گرفت و در راه آرمان خویش، در دم، جان سپرد.

تیر آرش را ایزد باد در سرزمین «فرغانه» بر تنهٔ گردویی کهن سال، که در همهٔ عالم از آن درختی بزرگ‌تر نبود، فرود آورد و آن، مرز ایران و توران شد. نوشته‌اند که از جای پرتاب تیر تا آنجا که افتاد، هزار فرسخ بود. فخرالدین اسعد گرگانی در اشاره به این واقعه گفته است:

از آن خوانند آرش را کمان گیر که از آمل به مرو، انداخت یک تیر

— سیاوش، سیاوخش (دارندهٔ اسب سیاه): فرزند کاووس، شاه کیانی است که پس از تولد، رستم او را به زابل برده و رسم پهلوانی، فرهیختگی و رزم و یزم به او می‌آموزد. در بازگشت، سودابه همسر کاووس شاه، به سیاوش دل می‌بندد، اما او که آزر و حیا و پاک دامن و عفاف آموخته است، تن به گناه نمی‌سپارد و به همین دلیل از جانب سودابه متهم می‌شود.

سیاوش برای اثبات بی‌گناهی خویش از میان آتش می‌گذرد و از این آزمایش سرافراز بیرون می‌آید. گناه سودابه مسلم می‌شود، ولی سیاوش از کاووس می‌خواهد که از خون او بگذرد و کاووس گذشت می‌کند پس از چندی از جانب پدر برای مقابله با افراسیاب به سوی توران می‌رود. افراسیاب شکست می‌خورد، به ارادهٔ سیاوش، افراسیاب گروگان‌هایی نزد او می‌فرستد و سیاوش صلح را می‌پذیرد. اما کاووس از سیاوش می‌خواهد که پیمان بشکند و گروگان‌ها را بکشد و به جنگ ادامه دهد. سیاوش نمی‌پذیرد و از افراسیاب راهی می‌خواهد تا از توران بگذرد. اما او به شاهزادهٔ ایرانی می‌گوید بیا و بمان. سیاوش رفت و ماند و با فرنگیس، دختر افراسیاب ازدواج کرد. اما عاقبت افراسیاب به تحریک گرسیوز — برادر افراسیاب — سیاوش را ناجوانمردانه می‌کشد و خون او در غربت و بی‌گناهی ریخته می‌شود. داستان

سیاوش و مظلومیت او در ادب فارسی بازتابی گسترده داشته است و شاعران در اشعار خود فراوان به آن اشاره کرده‌اند.

«شاه ترکان سخن مدعیان می‌شنود شرمی از مظلومه خون سیاوشش باد»

حافظ

«هر گوشه‌ای از این حصار پیر / صد بیژن آزاده در بند است / خون سیاوش جوان در ساغر
افراسیاب پیر می‌جوشد/ خونی که با هر قطره اش صد صبح، پیوند است». (محمدرضا شفیعی کدکنی)
دستان : زال (دستان) پدر رستم بود که نزدیک هزار سال عمر کرد. وی فرزند سام نریمان پهلوان
ایرانی بود. زال سفید موی بود و به همین دلیل به «زال» (یعنی پیر) معروف شد. نام‌های دیگر او
«دستان» و «زال زر» است. سام پس از تولد فرزند و دیدار وی، داشتن فرزند سپید موی را مایه ننگ
شمرد و دستور داد کودک را به کوه البرز ببرند. سیمرخ که در کوه البرز آشیانه داشت زال را برگرفت
و او را مورد پرورش خود قرار داد. سال‌ها بعد سام، فرزندش را به سرزمین خود فراخواند و وی
پادشاه سیستان شد. زال دختر شاه کابل، «رودابه» را به همسری برگزید و رستم ثمره زندگی آنهاست.
سرنوشت با زال چنان کرد که به دست بهمن، فرزند اسفندیار اسیر شد و در بدبختی تسلیم مرگ
شد. زال در همه خطرها چاره گر رستم بود و بارها وی را از مرگ نجات داده بود.

نریمان ← سام ← زال ← رستم ← سهراب

نیک‌رایان

حکایت

این حکایت از کتاب بهارستان «جامی» برگزیده شده است. «نورالدین عبدالرحمن بن احمد بن محمد» معروف به جامی (۸۷۱-۷۹۳) ملقب به خاتم الشعرا، شاعر، موسیقی‌دان، ادیب و صوفی نامدار ایرانی در سده نهم هجری است. تخلص وی جامی و در جام از توابع هرات به دنیا آمده است. جامی در نظم و نثر آثار گران قدری را خلق کرده است که می‌توان به «هفت اورنگ» و «بهارستان» اشاره کرد. پذیرش کتاب گلستان سعدی در زبان فارسی به آن اندازه بود که بعد از قرن هفتم، اولاً در شمار کتاب درسی مبتدیان و فارسی خوانان درآمد و ثانیاً چند بار مورد پیروی صاحب‌ذوقان قرار گیرد و از این راه کتاب‌هایی از قبیل: بهارستان جامی، خارستان مجدالدین خوافی و پریشان قانی به وجود آمد. بهارستان در هشت روضه، مقدمه و خاتمه ترتیب یافته است. جامی در دومین روضه کتاب خود از زبان حکما، حکایت‌هایی چند را بیان می‌کند. حکایتی که در کتاب فارسی نهم آمده نیز از این روضه برگزیده شده است. درون‌مایه حکایت بر این آموزه تأکید دارد که شغل و منصب، اعتبار خویش را از گران‌مایگی انسان‌ها به دست می‌آورد نه برخلاف دیدگاه ظاهر بینان که بر پایه شغل، انسان‌ها را ارزش‌گذاری می‌کنند. جامی در پایان این حکایت، قطعه‌ای در تحکیم این آموزه بدین گونه بیان می‌دارد:

تا به فضل و هنر کنی پیوند
بلکه منصب بود به مرد، بلند

(بهارستان جامی)

بایدت منصب بلند، بکوش
نه به منصب بود بلندی مرد

زَن پارسا

اهداف آموزشی

- ۱ آشنایی با عطار، تذکرة الاولیا و رابعة عدویه (علم)
- ۲ خوانش نثر کهن تذکرة الاولیا با لحن مناسب (عمل)
- ۳ تقویت نگرش مثبت به زنان و توانایی آنان در کسب مقامات عرفانی (باور)
- ۴ تقویت و تثبیت رفتارهای پسندیده، همچون مناعت طبع، جلب رضایت خدا، عبادت خالصانه و عاشقانه (اخلاق)
- ۵ تقویت توانایی درک و دریافت پیکره و اجزای متن (تفکر)
- ۶ آشنایی با ماضی استمراری و ماضی مستمر (علم)
- ۷ تقویت کاربست آموزه‌های درس در مهارت‌های گفتاری، نوشتاری و رفتاری (عمل)

روش‌های تدریس پیشنهادی

- کارایی تیم
- روشن‌سازی طرز تلقی
- نمایش خلاق
- ایفای نقش و ...

کار افزارها و رسانه‌های آموزشی

کتاب‌های مرتبط با درون‌مایه و مضمون درس و نویسنده، تخته، گچ، مژیک، عکس، فیلم و ... در ارائه این درس چنانچه تصاویر یا فیلم‌هایی درباره زنان موفق و مسلمان ایرانی و غیرایرانی به نمایش درآید، تدریس را اثرگذارتر می‌سازد.

درنگی در متن

– متن این درس از «تذکره الاولیا» نوشته عطار نیشابوری برگزیده شده است. عطار در بعضی از موضع‌ها، به ویژه در آغاز هر باب، از سجع بهره گرفته است و در باقی مواضع نثر کتاب نزدیک به نثر مرسل است و در آن از آیات قرآن و عبارات عربی استفاده کرده است. پیش از خواندن متن، با دانش‌آموزان درباره تصویری که از عرفان و عارف دارند گفت‌وگو کنید و بحث را به این سمت و سو هدایت کنید که اگرچه در کتاب‌های قدیمی غالباً از سیر و سلوک مردان سخن گفته شده است ولی در موضوعی از زنان عارف نیز سخن گفته شده است که یکی از مشهورترین آنان رابعه عدویه بوده است. دانش‌آموزان لازم نیست که ویژگی‌های دستور کهن فارسی را به صورت دقیق به خاطر بسپارند، بلکه در همین حد که معنای متن را متوجه شوند کافی است. در این درس بعضی از ویژگی‌های دستور کهن فارسی دیده می‌شود:

- پدر و مادرش بمردند ... او را به چند درم بفروخت ... (افزودن باء به ماضی ساده)
- رابعه دایم روزه داشتی و همه شب نماز کردی و تا روز بر پای بودی. (یای استمراری)

— او را سه دختر بود. (رای مالکیت : او سه دختر داشت.)
 — دزد را کی زهره آن بود؟ (رای مالکیت : دزد کی زهره آن را دارد؟ —> دزد جرئتش را ندارد.)
 — اگر کار به دست من استی، یک ساعت از خدمت نیاسودمی. (یای شرط : اگر کار به دست من بود، یک لحظه نیز نمی آسودم.)
 — برای دانش آموزان سؤال خواهد شد که چطور این اتفاقات برای رابعه افتاده است. اینجا فرصت مناسبی است که با آنان درباره کرامت عرفا و تصور قدما از کرامت عرفا سخن بگویند. همچنین خواندن بخش هایی دیگر از تذکرة الاولیا مانند ذکر حلاج و بایزید نیز به روشن تر شدن درک قدما از کرامات عرفا کمک خواهد کرد. غالباً دانش آموزان درباره درستی و نادرستی این تصورات و روایات سؤال می پرسند و شما بهتر است که بحث را به سمت زیبایی شناسی این روایات هدایت کنید و درباره شیوه روایت و تأثیر گذاری این نوع روایت بر مخاطب سخن بگویند.

فعالیت های نوشتاری

در فعالیت های نوشتاری این درس به هدف های زیر توجه کنیم :

تمرین یکم :

— کار بست مناسب نشانه های جمع (تکواژهای وابسته تصریفی)

— تقویت شناخت تکواژهای آزاد و تکواژهای تصریفی

(مخلوقات)، (طرّاران، طّرّارها)، (خدمات، خدمت ها)، (ظالم ها، ظالمان)، (نظرها، نظرات)،

(غریبان، غریب ها)

تمرین دوم :

— درک و دریافت مناسب واژه ها با توجه به بافت جمله

— تقویت دریافت پیام جمله با توجه به مفهوم واژگان

تمرین سوم :

— کار بست گونه هایی از فعل ماضی در جمله

— تقویت شناخت عناصر جمله با توجه به تغییر شخص و زمان

— او شعری می سرود/ تو داشتی شعری می سرودی و...

رابعه عدویه

رابعه عدویه (م. ۱۸۰ یا ۱۸۵ق) از عارفان نامدار سده ۲ ق، ملقب به تاج الرجال، بوده است. کنیه رابعه را «ام الخیر» گفته‌اند و از آن رو که در دست یافتن به کمالات معنوی و مراتب عرفانی گوی سبقت را از مردان ربوده بود، او را «تاج الرجال» لقب داده‌اند. در منابع تاریخی و آثار صوفیه اطلاعات اندک و پراکنده‌ای درباره زندگی رابعه یافت می‌شود که اغلب با کرامات و امور خرق عادت، و گاه با احوال و اقوال دیگران درآمیخته است و به همین سبب، بازسازی جزئیات زندگی او بسیار دشوار می‌نماید.

پیش از رابعه مهم‌ترین ویژگی تصوف زهد، عبادت و ریاضت افراطی بود و صوفیان معاصر او نیز بیشتر از زمره بکائین، یا اهل اندوه و حزن و گریه، بودند؛ اما او با گذر از زهد خشک و ریاضت آمیخته به اندوه و ترس، زهدی عارفانه و عاشقانه را در سلوک عملی خویش در پیش گرفت که واضح‌ترین جلوه آن پرهیز از پرداختن به غیر خدا بود. رابعه بر یاد خدا همراه با محبت خالصانه، فارغ از شوق بهشت و ترس از دوزخ تأکید می‌کرد و این دو را آفت پرستش بی‌شائبه خداوند می‌شمرد. تأکید بسیار او بر حب خداوند و عشق مطلق به او، چنان که در قلب عاشق هیچ جایی برای چیز دیگری باقی نمی‌گذارد، و نیز تأکید او بر رعایت شرایط آن، از جمله تقوا و ترک دنیا، صدق و ترک همه دعوی‌ها، و اندوهی که برخاسته از دوری و شوق رسیدن است، رابعه را از بسیاری از صوفیان معاصر وی متمایز می‌سازد، تا آنجا که برخی محققان او را «آغازگر عرفان عاشقانه» در اسلام و «شهید عشق الهی» خوانده‌اند.

اگر سال مرگ رابعه را ۱۸۰ یا ۱۸۵ق در نظر بگیریم، درمی‌یابیم که دوره زندگی او با روزگار ۳ امام شیعه، یعنی امام صادق (۸۳-۱۴۸ق)، امام کاظم (۱۲۸-۱۸۳ق) و امام رضا (ع) (۱۴۸-۲۰۳ق) معاصر بوده است. اکنون با توجه به اینکه حدود ۳۰ تن از راویان سخنان امام صادق (ع) از میان صوفیه بودند و نیز ماجرای دیدار شقیق بلخی (م. ۱۹۴ق)، از هم‌نشینان رابعه با امام کاظم (ع) که پس از آن وی راوی سخنان امام شد، می‌توان احتمال داد که وی با اندیشه‌های ائمه آشنایی داشته است. شباهت دیدگاه‌های رابعه درباره حب الهی، فنا، توکل، خوف، توبه، معرفت درونی، و مناجات‌ها و گفته‌های او با سخنان علی (ع) در دعای کمیل، و شباهت مناجات‌های او با بخش‌هایی از مناجات‌المحبین و صحیفه امام سجاد (ع)، و دعاها و سخنان امام صادق (ع) خطاب به فضیل عیاض نیز این گمان را تقویت می‌کند (ر. ک دائرة المعارف بزرگ اسلامی، ج ۲۴، ذیل مدخل رابعه).

دروازه‌ای به آسمان

روان خوانی

«دروازه‌ای به آسمان» علاوه بر سادگی نثر، موج‌های عرفانی و حماسی خاصی هم دارد که حس همدلی و افتخار و حماسه را به خوانندگانش عرضه می‌کند. نویسنده با طرحی تازه و شروعی نو سعی دارد با قدرت کلمات، تاریخ زرّین این مرز و بوم را همراه با جلوه‌های ناب ادبی برای آیندگان ترسیم کند و سعی دارد این ترسیم عاری از اغراق و هرگونه تصنع بوده و فرصت قضاوت را به خوانندگان بدهد. شهید آوینی این متن را با سه هدف بزرگ نگاشته است. در اولین هدف، شروع تجاوز ناجوانمردانه دشمن تا دندان مسلح به مرزهای میهن شریف را وصف می‌کند و خرمشهر را نقطه آغازین و نماد مقاومت در برابر این تجاوز می‌داند و این هدف را با تعبیرها و تشبیه‌هایی چون «خرمشهر شقایقی خون رنگ است که داغ جنگ برسینه دارد...» توصیف می‌نماید. در هدف دوم، مردان خاکی و افلاکی ایران زمین را معرفی می‌کند که یکی از آنها «شهید جهان آرا» می‌باشد. در سومین هدف نیز پیوند انقلاب و جنگ را با باورهای دینی و به خصوص تاریخ اسلام و تشیع، به ویژه پیوند با حماسه حسینی به نمایش در می‌آورد تا به فرموده شهید بزرگوار دکتر چمران: «آیندگان بدانند ما عزیزترین و پرشکوه‌ترین کسانمان را فدای اسلام کردیم».

«دروازه‌ای به آسمان» در قالب یک متن کوتاه نوشته شده است، اگرچه رگه‌هایی از گزارش نیز در آن به چشم می‌خورد و در آن توصیف‌هایی عرفانی و حماسی و تشبیه‌هایی بدیع دیده می‌شود.

شهید آوینی راوی جنگ و نویسنده متعهدی بود که با زبانی شیوا و قلمی صمیمی، تاریخ فتح را برای آیندگان روایت کرد. سرانجام در این راه پرافتخار جام شهادت را نوشید. آوینی تاریخ جنگ و لحظه‌های ماندگار آن را در قالب فیلم‌های مستند و مجموعه «روایت فتح» و

تألیفاتی بدیع به آیندگان ارائه کرد و لقب «سید شهیدان اهل قلم» را از رهبر فرزانه انقلاب دریافت کرد.

سید مرتضی آوینی در شهریور ۱۳۲۶ در شهر ری به دنیا آمد. تحصیلات ابتدایی خود را در شهرهای زنجان، کرمان و تهران گذراند. او از کودکی به هنر انس داشت، شعر می‌سرود، داستان و مقاله می‌نوشت و نقاشی می‌کرد.

در سال ۱۳۴۴ به عنوان دانشجوی معماری وارد دانشکده هنرهای زیبای دانشگاه تهران شد. معماری را با علاقه زیاد یادگرفت ولی پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران (۱۳۵۷) بنا به ضرورت‌های انقلاب، آن را کنار گذاشت و به فیلم سازی پرداخت.

او در گروه فیلم سازی جهاد سازندگی به کار مشغول شد. شهید آوینی می‌گوید: «انگیزش درونی هنرمندانی که در واحد تلویزیونی جهاد سازندگی جمع آمده بودند، آنها را به جبهه‌های دفاع مقدس می‌کشاند، نه وظایف و تعهدات اداری. روح کارمندی نمی‌توانست در این عرصه منشأ فعل و اثر باشد. گروه‌های فیلم برداری ما، با همان انگیزه‌هایی که رزم‌آوران را به جبهه کشانده بود، کار می‌کردند. اینجا عرصه‌ای نبود که فقط پای تکنیک و یا هنر در میان باشد».

هر چند آشنایی با سینما در مدت بیش از ده سال مستندسازی و تجربه‌های او در زمینه کارگردانی مستند و به خصوص مونتاژ، باعث شد که قبل از هر چیز به سینما بپردازد، ولی فکرها و حرف‌هایش بیشتر از اینها بود. او در کنار تألیف مقاله‌های نظری درباره ماهیت سینما و نقد سینمای ایران و جهان، مقالات متعددی در مورد حقیقت هنر، هنر و عرفان، هنر جدید اعم از رمان، نقاشی، گرافیک، تئاتر، هنر دینی و سنتی، هنر انقلاب و ... تألیف کرد که بیشتر آنها در «ماهنامه سوره» به چاپ رسید.

شهید آوینی در بیستم فروردین ۱۳۷۲ در حال بررسی ساخت فیلم مستند «شهری در آسمان» در اثر اصابت ترکش مین در منطقه فکه به شهادت رسید.

محمد جهان آرا سیزده ساله بود که پایش به فعالیت‌های دینی مساجد و هیأت‌های مذهبی باز شد. در کلاس‌های آموزش و تفسیر قرآن شرکت می‌کرد و عضو ثابت جلسات هفتگی هیأت‌های مذهبی بود. او در همین سال‌ها با یک گروه مبارز مخفی به نام «حزب‌الله خرمشهر» آشنا شد. دو سال بعد یعنی در ۱۳۵۱، گروه حزب‌الله توسط عوامل ساواک شناسایی شد و تمام اعضایش از جمله جهان‌آرا دستگیر و زندانی شدند. او به خاطر سن کمش به یک سال زندان محکوم شد. در سال ۱۳۵۴ دیپلمش را گرفت. در کنکور

دانشگاه قبول شد و برای ادامه تحصیل راهی مدرسه عالی بازرگانی تبریز شد. در دانشگاه نیز فعالیت‌های سیاسی او همچنان ادامه داشت. او به همراه دوستانش انجمن اسلامی مدرسه عالی بازرگانی را پایه‌گذاری کرد. اعلامیه‌های انقلابی و جزوه‌ها و بیانیه‌های ضد رژیم توسط این انجمن اسلامی میان دانشجویان توزیع می‌شد در سال ۱۳۵۵ جهان آرا به عضویت گروه «منصورون» که یک گروه مذهبی معتقد به مبارزه مسلحانه بود درآمد. از آن پس جهان آرا فعالیت‌های انقلابی خود را چه در زمینه مبارزه مسلحانه و چه در زمینه فعالیت‌های تبلیغی و آگاه‌کننده گسترش داد. وقتی تظاهرات مردمی علیه رژیم شاه در روزهای بهار و تابستان ۱۳۵۷ اوج گرفت، جهان آرا نیز به همراه دوستانش با فعالیت‌های چریکی و مسلحانه به نهضت مردم یاری می‌رساند.

بعد از پیروزی انقلاب اسلامی محمد جهان آرا پس از دو سال و نیم زندگی مخفی به خرمشهر بازگشت. او و دوستانش در خرمشهر گروهی به نام «کانون فرهنگی نظامی انقلابیون خرمشهر» تشکیل دادند.

محمد جهان آرا در سال ۱۳۵۸ ازدواج کرد. در همان سال فرماندهی سپاه خرمشهر را به عهده گرفت و هم‌زمان جهاد سازندگی خرمشهر را نیز پایه‌گذاری نمود. با شروع جنگ دوش به دوش مردم از شهر دفاع کرد. بعد از سقوط خرمشهر و عزل بنی‌صدر از فرماندهی کل قوا

مرحله جدیدی از جنگ آغاز شد. اولین گام شکستن محاصره آبادان بود. این پیروزی در مهر ۱۳۶۰ روی داد. به دنبال این پیروزی در روز هفتم مهر، محمد جهان آرا و تعداد دیگری از فرماندهان راهی تهران شدند تا گزارش عملکرد نیروها را به امام خمینی ارائه نمایند. در میانه راه هواپیمای حامل آنها دچار نقص فنی شد و سقوط کرد و جهان آرا و دیگر مسافران هواپیما به شهادت رسیدند.

پارسی

اسلام و انقلاب اسلامی

نزدبان، عقل و حس انسان است

علم دین، بام کائنات است

حقیقه، سنایی

پیام آور رحمت

اهداف آموزشی

- ۱ تقویت مهارت‌های خوانداری با لحن مناسب (عمل)
- ۲ تقویت توجه به کاربرست آموزه‌های محتوایی درس، در زندگی روزمره (اخلاق)
- ۳ آشنایی بیشتر با احادیثی از پیامبر اسلام (ص) در زمینه کردار و رفتار نیکو (علم)
- ۴ توانایی مقایسه رفتارهای روزمره خود با معیارهای درس (تفکر)
- ۵ شناخت فعل‌های ماضی بعید و ماضی التزامی (علم)
- ۶ تقویت باور و ایمان نسبت به آموزه‌های تربیتی، اخلاقی و فرهنگی (ایمان)
- ۷ تقویت کاربرست آموزه‌های محتوایی متن درس در فعالیت‌های نوشتاری، گفتاری و رفتاری فراگیران (عمل)

روش‌های تدریس پیشنهادی

- روشن سازی طرز تلقی
- روش کارایی گروه
- روش بارش مغزی و ...

کار افزارها و رسانه‌های آموزشی

کتاب‌های مرتبط با درون‌مایه و مضمون درس، تخته، گچ، ماژیک، عکس، فیلم و ...
در ارائه این درس چنانچه تصاویر یا بخش‌هایی از فیلمی مانند: «محمد رسول الله» به کارگردانی
مجید مجیدی به نمایش درآید، تدریس را اثرگذارتر می‌سازد.

درنگی در متن

نثر این درس دارای دو بخش است: بخش نخست از اسلام و جهانی بودن آن سخن می‌گوید و سپس به کار سترگ پیام آور رحمت و فرستاده خدا، حضرت محمد (ص)، اشاره دارد و در بهره دوم با سخنان گران قدر ایشان پی گرفته می‌شود. لحن بخش نخست، علمی – آموزشی و لحن بخش دوم (ترجمه) لحنی روایی – تعلیمی است. از آموزه‌هایی که در این درس به آن اشاره شده است، می‌توان از پاکی نیت، بهره بردن به هنگام از نعمت جوانی، سلامتی، بی‌نیازی، برتری آگاهی، گشاده‌رویی و ... اشاره کرد. همچنین سعدی از سخن پیامبر (ص) در تمثیل: «مَثَلُ مُؤْمِنَانِ جَمْلُهُ چُونِ يَكِ تَنْ اَسْت...» بهره برده و آن را در شعر معروف خویش: «بنی آدم اعضای یک پیکرند / که در آفرینش ز یک گوهرند» به کار گرفته است.

در فَعَالِیَّت‌های نوشتاری این درس به هدف‌های زیر توجّه کنیم :

تمرین یکم :

- بازخوانی متن
- تقویت مهارت در شناخت رابطه‌های واژگان
- تقویت مهارت نوشتاری واژگان
- (خوشبختی و سعادت)، (طنین و آواز)، (غنیمت شمردن و بهره بردن)، (تعالی و بلند مرتبه)، (آرزومند و مشتاق) و (حکمت و دانش).

تمرین دوم :

- تقویت شناخت انواع فعل ماضی
- تقویت مهارت تبدیل فعل‌های ماضی به یکدیگر
- تقویت صرف فعل‌های ماضی

تمرین سوم :

- تقویت و تمرکز در دریافت پیام عبارت
- تقویت شناخت برجستگی‌های یک موضوع
- تقویت مهارت نوشتاری یک بند با موضوعی ویژه

کتاب «پیام پیامبر» مجموعه‌ای گرد آمده از منابع حدیثی معتبر شیعه و اهل سنت (کتب اربعه و صحاح سته) است که با کوشش بهاءالدین خرمشاهی و مسعود انصاری تدوین و ترجمه شده است. این کتاب در ده فصل تدوین شده که شامل : نامه‌های پیامبر اکرم (ص)، خطبه‌ها، وصایا، دعاها، تمثیل‌ها، احادیث قدسی و ... است. بدنه اصلی پیام پیامبر، فرهنگ واره احادیث موضوعی است. استاد خرمشاهی درباره این کتاب می‌گوید : حضرت رسول (ص) با قومی مواجه، معاصر و معاشر

بودند که ساده‌ترین آداب زندگی: از درست آب خوردن، غذا خوردن تا بی‌اجازه قبلی وارد خانه کسی نشدن تا آداب نشستن در مجلس و مسجد و مهمانی، تا نحوه انجام معاملات و غش در معامله نکردن را نمی‌دانستند. این سخنان از انسان‌هایی خام و ناپروورده، انسان‌هایی پخته و پرورده بار آورد.

* * *

علاوه بر ارزشیابی‌های معمول مانند: روخوانی و روان‌خوانی، درک مطلب، معانی ترکیبات و واژه‌های جدید، خودارزیابی‌ها، نکات زبانی و ادبی، کار گروهی و تمرین‌های نوشتاری، می‌توان از سیاهه درجه‌بندی رفتار نیز استفاده کرد.

نمونه‌ای از مقیاس درجه‌بندی رفتار:

نام دانش‌آموز: کلاس: مدرسه:

شماره و ردیف دانش‌آموز در دفتر: ماه:

انتظارات	عالی (۵)	خیلی خوب (۴)	خوب (۳)	متوسط (۲)	ضعیف (۱)
در فعالیت‌های گروهی شرکت می‌کند.					
در انجام فعالیت‌ها از خود خلاقیت نشان می‌دهد.					
به ایجاد تفکر و تولید دانش می‌پردازد.					
از مهارت گوش دادن به خوبی بهره می‌گیرد.					
از مهارت خوب سخن گفتن، استفاده می‌کند.					
در انتقال پیام از مهارت‌های غیرکلامی نیز بهره می‌گیرد.					
از کارافزارها و رسانه‌های مناسب دیداری، شنیداری و خوانداری استفاده می‌کند.					
جمع هر ستون					
امتیاز نهایی					

دبیران محترم می‌توانند افزون بر معیارها و سنجش‌های بالا، موارد دیگری را هم به تشخیص خود؛ اضافه نمایند.

طرح درس پیام آور رحمت

هدف های آموزشی	<p>۱- خوانش متن با لحنی مناسب</p> <p>۲- آشنایی بیشتر با ویژگی ها و آداب مسلمانی</p> <p>۳- توانایی به کارگیری آموزه های یاد شده در درس و بهره گرفتن از آن در زندگی روزمره</p> <p>۴- آشنایی بیشتر با احادیث پیامبر اسلام (ص) در زمینه کردار و رفتار نیکو</p> <p>۵- مقایسه رفتارهای روزمره خود با آموزه های درس</p> <p>۶- شناخت فعل ماضی بعید و التزامی</p> <p>۷- ...</p>
هدف های رفتاری	<p>- دانش آموز پس از پایان آموزش بتواند :</p> <p>۱- معنی و مفهوم واژه های جدید و تازه درس را بازگو کند.</p> <p>۲- بعضی از آداب و رسوم مسلمانی را بیان، و در مورد آنها اظهار نظر کند.</p> <p>۳- مختصری از زندگی ابوذر را توضیح دهد.</p> <p>۴- ماضی بعید و ماضی التزامی را تشخیص دهد.</p> <p>۵- به خودارزیابی ها و کارگروهی و تمرین های نوشتن پاسخ های مناسب دهد.</p> <p>۶- درس را به راحتی روخوانی و روان خوانی کند.</p> <p>۷- بعضی از ویژگی های نثر مرسل را در نوشته های خود به کار برد.</p> <p>۸- درباره متن درس چند سؤال دیگر مطرح کند و به آنها پاسخ دهد.</p> <p>۹- به آداب و رسوم مسلمانی علاقه مند شود و در مورد آنها بحث و تبادل نظر کند.</p>
مفاهیم	<p>خداوند، آداب مسلمانی، ابوذر، رسول خدا (ص)، تواضع، نصرت، حرمت داشتن، کردار نیکو، روا کردن حاجت، فعل ماضی (بعید و التزامی)</p>
روش تدریس	<p>تلفیقی از روش های : روشن سازی طرز تلقی، کارایی گروه، بارش فکری و ...</p>
چینش کلاس و گروه بندی	<p>هنگام ارائه پیش سازمان دهنده و سخنرانی، دانش آموزان کلاس می توانند نعلی شکل بنشینند و در هنگام اجرای روش روشن سازی طرز تلقی یا کارایی گروه دانش آموزان به صورت گروه های چهار یا پنج نفری دور میز مشترک و به صورت رو در رو می نشینند.</p> <div style="display: flex; justify-content: space-around; align-items: flex-end;"> <div style="text-align: center;"> <p>تابلوی کلاس</p> <p>گروهی</p> </div> <div style="text-align: center;"> <p>تابلوی کلاس</p> <p>نعلی شکل</p> </div> </div>

رسانه آموزشی	معیاری	مطالب فصل پیشین، نکته‌های زبانی و ادبی، کار گروهی، مطالب قسمت نوشتن
	تسهیل‌کننده	تابلو، مازیک، کتاب «نهج الفصاحه یا پیام پیامبر (ص)»، فیلم، اسلاید، تصاویری از آداب و رسوم مسلمانان در مراسم مختلف.
ایجاد ارتباط و انگیزه‌سازی	تقویت نگرش مثبت دانش‌آموزان از طریق فعالیت جمعی، بخش موسیقی مناسبی از آداب و رسوم مسلمانان مثل موسیقی فیلم «محمد رسول الله (ص)» و توجه به ایجاد ارتباط غیرکلامی در آغاز ورود به کلاس، ارائه پیش‌سازمان دهنده در ارتباط با ویژگی‌های اجتماعی مسلمانان و	
ارزشیابی	ارزشیابی آغازین	<p>سؤالاتی از درس‌های تدریس شده قبل، مثل :</p> <p>۱- فعل‌های ماضی را که تاکنون آموخته‌اند، بیان کنند.</p> <p>۲- یک فعل ماضی ساده و یک فعل ماضی استمراری را مثال بزنند.</p> <p>۳- در عبارت زیر فعل‌ها را مشخص کنید.</p> <p>مرداب حرکتی کرد و با ناراحتی گفت : چه کسی می‌خواهد خواب راحت را از من بگیرد؟</p>
	آماده‌سازی	<p>سؤالاتی برای آماده ساختن ذهن دانش‌آموزان :</p> <p>۱- حدیثی از پیامبر (ص) در زمینه وظایف مسلمانان نسبت به همدیگر بیان کنید.</p> <p>۲- نوع فعل ماضی را در عبارت زیر مشخص کنید :</p> <p>محمد مصطفی (ص) برای گسترش دین اسلام به مدینه رفته بود.</p> <p>۳- یک فعل ماضی التزامی مثال بزنند.</p>
	پیش‌آزمون	<p>۱- کدام گزینه از وظایف مسلمان نسبت به هم است؟</p> <p>(الف) جهد کند شادی به دل مسلمان برساند (ب) وعده خلاف ندهد (ج) پیران را حرمت دارد (د) تمام موارد</p> <p>۲- فعل ماضی التزامی را در جمله داده شده مشخص کنید. «هر که حاجت مسلمانی را روا کند، همچنان باشد که همه عمر او را خدمت کرده باشد.»</p> <p>(الف) روا کند (ب) باشد (ج) خدمت کرده باشد ۳-</p>
	ارزشیابی تکوینی	<p>همراه با ارائه درس جدید پرسش‌هایی به عمل می‌آید تا میزان یادگیری در دانش‌آموزان را نشان دهد :</p> <p>۱- فرمایش پیامبر که : «مَثَلُ مُؤْمِنَانِ، جَمْلَةٌ جُونِ یَکٍ تَنْ اَسْتُ.» یعنی چه؟</p> <p>۲- وظیفه مسلمان در برابر همنوع خود چیست؟</p> <p>۳- انواع فعل‌های ماضی را که تاکنون آموخته‌اید، با ذکر مثال نام ببرید.</p>
ارزشیابی پایانی	ارزشیابی پایانی تراکی	<p>۱- چند مورد از وظایف مسلمانی را که در این درس آمده است، بیان کنید.</p> <p>۲- دو حدیث از پیامبر (ص) را در ارتباط با وظایف مسلمانی که در درس آمده است، بیان کنید.</p> <p>۳- شعر : «بنی آدم اعضای یک پیکرند که در آفرینش ز یک گوهرند» با کدام قسمت درس ارتباط دارد؟</p> <p>۴- یک سخن ادبی در ارتباط با وظایف مسلمانان بیان کنید.</p> <p>۵- چند آرایه ادبی را که در نوشتن جملات ادبی کاربرد دارند، بیان کنید.</p>

فعّالیت های دانش آموزان	فعّالیت های معلّم
<p>– دانش آموزان با معلّم ارتباط برقرار می کنند و به پرسش های او پاسخ می دهند.</p> <p>– دانش آموزان گروه بندی می شوند.</p> <p>– دانش آموزان در گروه های خود فعّالانه کار می کنند و طبق برنامه تدریس معلّم با او همکاری می کنند.</p> <p>– در گفت و گوها و مباحث درس شرکت می کنند.</p> <p>– فعّالیت های تکمیلی را به دقت انجام می دهند.</p>	<p>– معلّم به وسیله مهارت های غیرکلامی با دانش آموزان ارتباط برقرار و ایجاد انگیزه می کند و از درس های قبل سؤال می کند.</p> <p>– معلّم بچه ها را گروه بندی می کند.</p> <p>– معلّم به ترتیب زیر به روش روشن سازی طرز تلقی، تدریس را شروع می کند :</p> <p>۱– گروه بندی تصادفی (۲ دقیقه)</p> <p>۲– دادن سؤال چند گزینه ای (۵ دقیقه)</p> <p>نکته : یک یا دو سؤال بایستی منفی باشد.</p> <p>مثال :</p> <p>آداب مسلمانی از نظر پیامبر (ص) عبارت است از :</p> <p>متکبر نبودن نسبت به همدیگر؛</p> <p>عدم آزار همدیگر با دست و زبان؛</p> <p>قهر نکردن با هموعان؛</p> <p>احترام به پیران و دلسوزی بر کودکان؛</p> <p>خوشرویی؛</p> <p>سخن چینی از همدیگر؛</p> <p>خلف وعده کردن؛</p> <p>ایجاد صلح و دوستی بین هموعان؛ و</p> <p>دانش آموزان ضمن قبول بعضی گزینه ها، گزینه های منفی را مشخص و رد می کنند و گزینه های جدیدی ارائه می دهند.</p> <p>۳– مطالعه گزینه ها و انتخاب گزینه های مورد نظر توسط دانش آموزان (۷ دقیقه)</p> <p>۴– روخوانی درس و تثبیت طرز تلقی ها و افزودن گزینه های دیگر (۱۰ دقیقه)</p> <p>۵– جمع بندی توسط معلّم (۶ دقیقه)</p> <p>۶– ارزشیابی : معلّم آزمون دیگری به عمل می آورد. این آزمون سطح پیشرفت و آمادگی دانش آموزان را برای یادگیری درس های بعدی نشان می دهد. (۱۰ دقیقه)</p>

۷- ارائه فعالیت‌های تکمیلی. (۵ دقیقه)

جمع‌بندی مطالب با استفاده از روش روشن‌سازی طرز تلقی :

- به سؤال‌های زیر، اول به صورت فردی پاسخ دهید، سپس در گروه جواب‌ها را بنویسید، بعد نماینده هر گروه پاسخ‌ها را بر روی تابلو و در جدول پاسخ‌نامه با توجیه لازم بنویسد.

۱- کدام یک از گزینه‌های زیر طبق فرمایش پیامبر(ص)، از ویژگی‌های یک مسلمان نیست؟

الف) سخن چینی ○ ب) خلف وعده ○ ج) گشاده رویی ○ د) الف و ب ○

۲- کدام یک از موارد زیر از خصلت‌های منافق نیست؟

الف) دروغ گوید ○ ب) در امانت خیانت کند ○

ج) خلف وعده کند ○ د) وفای به عهد داشته باشد ○

۳- از نظر پیامبر(ص) چه چیزی از روزه، صدقه و نماز فاضل‌تر است؟

الف) صلح افکندن در بین مسلمانان ○ ب) دلسوزی نسبت به کودکان ○

ج) احترام به بزرگ‌ترها ○ د) آزار ندادن دیگران ○

۴-

سؤال	گروه	اول	دوم	سوم	چهارم	پنجم	ششم
۱							
۲							
۳							
۴							

۸- ارائه فعالیت‌های تکمیلی (۵ دقیقه)

فردی :

۱- پاسخ تمرین‌های فعالیت‌های نوشتاری را بنویسید.

۲- پاسخ خودارزیابی‌ها را بعد از تأمل کافی بیان کنید.

۳- درس سیزدهم (آشنای غریبان) را پیش‌خوانی کنید و ارتباط آن را با درس در یک بند بنویسید.

گروهی :

کار گروهی ۱ را گروه‌های ۱ و ۲ و ۳ و کار گروهی ۲ را گروه‌های ۴ و ۵ و ۶ برای جلسه آینده آماده کنند.

این درس را برای اعضای خانواده خود بخوانید و نظرات آنان را در دو صفحه به صورت گزارشی به کلاس ارائه کنید.

سیرت سلمان

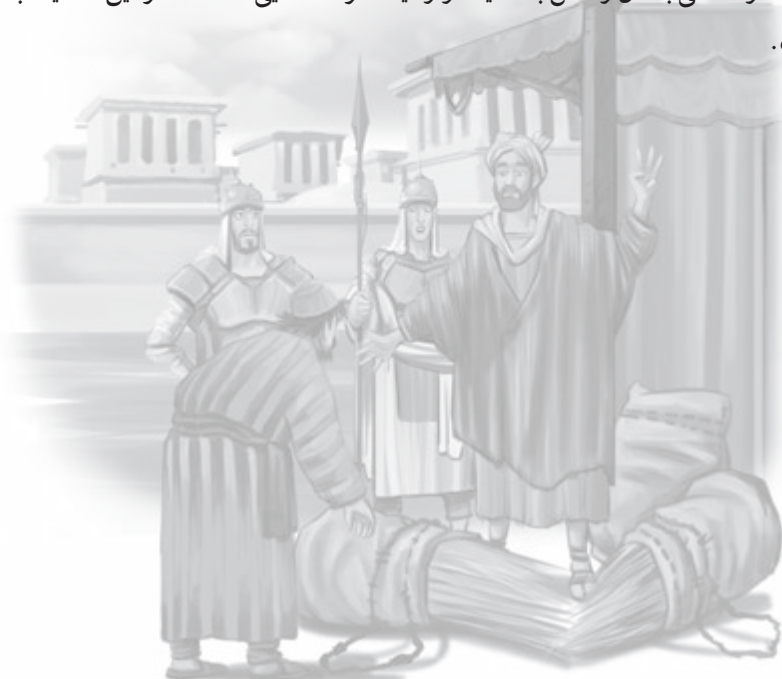
حکایت

مجدالدین خوافی از نویسندگان نیمهٔ اول قرن هشتم هجری و از جمله استادانی است که توانست مجموعه‌ای به نام روضهٔ خلد را به تقلید از گلستان سعدی فراهم آورد.

روضهٔ خلد در هجده باب نگاشته شده است که هر باب با توضیحاتی دربارهٔ همان باب، آغاز و سپس با بیان حکایت‌هایی مرتبط با آن ادامه می‌یابد. حکایت‌های این کتاب همانند کتاب گلستان، نثری آمیخته به نظم و متضمن آیات، احادیث، اخبار، حکمت و... است.

سلمان فارسی از اصحاب ایرانی حضرت محمد (ص) بود که ایشان او را از اهل بیت خود معرفی کرده است. وی در جنگ خندق از طراحان اصلی حفر خندق به شمار می‌آید. او در پایان عمر خود، والی مدائن شد.

خوانش متن با لحن روایی و همراه با خرده لحن‌های جمله‌های امری و خبری بر اثرگذاری و دریافت آموزه‌های حکایت مؤثر است. ساده‌زیستی از آموزه‌های عملی زندگی است که رهبران و فرماندهان جامعهٔ اسلامی همواره بدان پایبند بوده‌اند. دوری و بیزاری از غرور و تکبر، خرسند ساختن افراد جامعه و همدلی با آنان و عمل به تکلیف و وظیفه، از نکته‌هایی است که در این حکایت به آن اشاره شده است.

آشنای غریبان، میلادِ گُل

اهداف آموزشی

- ۱ آشنایی بیشتر دانش‌آموزان با دو امام بزرگوار، امام رضا (ع) و حضرت مهدی (عج) در قالب نظم (علم)
- ۲ تقویت و رشد باورهای مذهبی و فرهنگی (ایمان)
- ۳ آشنایی بیشتر دانش‌آموزان با ردیف و انواع آن در شعر فارسی (علم)
- ۴ تقویت مهارت درست خوانی شعر با لحن‌های مناسب هر متن (عمل)
- ۵ رعایت آموزه‌های اخلاقی، دینی و فرهنگی در زندگی فردی و اجتماعی (اخلاق)
- ۶ توانایی درک پیام‌های متن درس و تحلیل آنها (تفکر)
- ۷ تقویت کاربست آموزه‌های درس در مهارت‌های گفتاری، نوشتاری و رفتاری (عمل)

روش‌های تدریس پیشنهادی

- روش کارایی گروه
- روش پرسش و پاسخ
- روش تدریس اعضای گروه و...

کار افزارها و رسانه‌های آموزشی

کتاب‌های مرتبط با درونمایه و مضمون درس، تخته، گچ، ماژیک، عکس، فیلم و... در ارائه این درس چنانچه تصاویر یا بخش‌هایی از فیلمی مانند: «ولایت عشق» و... به نمایش درآید، تدریس را اثرگذارتر می‌سازد.

درنگی در متن

متن این درس به ترتیب از دو غزل قیصر امین‌پور و امام خمینی (ره) شکل گرفته است. عنوان شعر آغازین (آشنای غریبان) دارای تناقض (پارادوکس) است که این خود حسن انتخابی است و در آن به امام رضا (ع)، امام غریبان، اشاره دارد. «گل» در عنوان دومین غزل، استعاره‌ای از امام مهدی (عج) است.

لحن خوانش غزل نخستین، لحنی روایی آمیخته با بیان عواطف و آرزوهاست و در غزل امام (ره) لحنی امیددهنده و بشارت‌آمیز است.

تصویرسازی‌های امین‌پور در آرایه‌هایی چون تشخیص (چشمه‌های خروشان تو را می‌شناسند/ موج‌های پریشان.../ پرسش تشنگی را...) و تشبیه (پرسش تشنگی را تو آبی/ نام تو رخصت رویش است...) به چشم می‌خورد. در بیت چهارم، گل‌های این باغ، نمادی از انسان‌های پاک و نیک‌نهاد ایران زمین است و در مصراع پایانی (کوچه‌های خراسان...) مجاز و جان‌بخشی دیده می‌شود.

در غزل امام (ره) ظهور حضرت مهدی (عج) همچون فرا رسیدن بهار است که همه استعداد‌های طبیعت دست به‌دست هم داده و برای رویش نو آماده می‌شوند و ظهور حضرت مهدی (عج) حیات مجدد بشریت برای رشد و بالندگی است.

در این غزل منظور از «گل، بهار جان، جان جهان، سلطان زمین و آسمان و منجی جهان»، امام مهدی (عج) است؛ رابطه‌ی مراعات نظیر در بین واژگان (گل، بهار، عید) و (گلزار، لاله، باران، زمین، آسمان) برقرار است، همچنین بین دو واژه (جان و جهان) آرایه‌ی جناس دیده می‌شود.

در فعّالیت‌های نوشتاری این درس به هدف‌های زیر توجّه کنیم :

تمرین یکم :

- بازخوانی متن درس
- تقویت مهارت در شناخت رابطه معنایی واژگان
- تقویت شناخت ریشه واژگان
- تقویت مهارت املا

تمرین دوم :

- تقویت شناخت قافیه
- تقویت شناخت ردیف و گونه آنها
- در بیت یکم، «پیدا» و «توانا» قافیه و «شده» ردیف حرفی است.
- در بیت دوم، «همسال» و «حال» قافیه و «او» ردیف ضمیری است.

تمرین سوم :

- بازخوانی متن درس
- تقویت درک و دریافت مفهوم بیت
- تقویت توانایی ارزیابی مفهوم بیت‌ها با یکدیگر

تمرین چهارم :

جدول

۱ آسمان	۲ با
۳ مق	۴ را
۵ انقلاب اسلامی	۶ شیانس (ستایش)
۷ غربی	۸ یاران
۹ سو	۱۰ یس
۱۱ او	۱۲ نصیحت

برای تأثیربخشی و ایجاد التذاذ ادبی، بهتر است برای آموزش این درس از روش‌هایی مانند روش کارایی گروه، بحث گروهی و ... همراه با خوانش دسته جمعی شعر بهره برد که تأثیرگذاری آن بیشتر است.

رسانه‌های آموزشی نیز مانند: کتاب درسی، گچ و تخته سیاه، مجموعه اشعار قیصر امین‌پور به خصوص «آینه‌های ناگهان»، فیلم سینمایی «ولایت عشق» ساخته مهدی فخیم‌زاده، مجموعه شعر سید حسن حسینی، یا فیلم مستند انقلاب و مراسم تشییع و خاک‌سپاری امام خمینی (ره) می‌تواند در اثربخشی آموزش نقش بسزایی داشته باشد.

غزل: در لغت به معنی «عشق بازی و حدیث عشق و عاشقی گفتن» است. قافیه غزل، در پایان مصراع اول و تمامی مصراع‌های دوم قرار دارد و از این جهت کاملاً شبیه قصیده می‌باشد. غزل در قرن ششم ه.ق. رواج یافت. محتوای غزل در آغاز عاشقانه است. یعنی شاعر در آن از عشق خود به معشوق سخن می‌گوید، اما با ظهور «سنایی» شاعر عارف قرن ششم، معشوق زمینی غزل جای خود را به معشوق آسمانی می‌دهد و غزل عارفانه پدید می‌آید.

نکته ۱: موضوع غزل معمولاً بیان عواطف و احساسات، وصف طبیعت یا گفت‌وگو از روزگار جوانی است.

نکته ۲: تعداد ابیات غزل معمولاً بین هفت تا دوازده بیت است. ناگفته نماند کمیت، مرز غزل و قصیده را تعیین نمی‌کند بلکه محتوا، درون‌مایه و نوع بیان، تعیین کننده است.

نکته ۳: از انقلاب مشروطه به بعد، غزل، جنبه اجتماعی و سیاسی نیز به خود گرفت و کسانی چون «فرخی یزدی» به سرآیدن غزل اجتماعی پرداختند.

نکته ۴: برخلاف قصیده، در غزل، رعایت یک موضوع خاص و واحد، شرط نیست. شکل زیر نشان‌دهنده قالب غزل می‌باشد:

○ _____	○ _____
○ _____	_____
○ _____	_____
○ _____	_____
○ _____	_____

ردیف: ردیف را چنین تعریف کرده‌اند: «ردیف عبارت است از کلمه‌ای یا بیشتر، که مستقل باشد در لفظ و بعد از قافیه اصلی به یک معنی تکرار یابد.»

ردیف را باید یکی از ویژگی‌های بزرگ شعر فارسی دانست، در صورتی که بلای جان معانی و احساسات شاعر نباشد؛ زیرا از چند جهت به شعر زیبایی و اهمیت می‌بخشد:

۱ از نظر موسیقی: ردیف در حقیقت برای تکمیل قافیه به کار می‌رود و به‌طور قطع می‌توان ادعا کرد که حدود هشتاد درصد غزلیات خوب فارسی دارای ردیف هستند. اصولاً غزل بی ردیف به دشواری موفق می‌شود و اگر غزلی بدون ردیف زیبایی و لطفی داشته باشد، کاملاً جنبه استثنایی دارد.

۲ از نظر معانی و کمک به تداعی‌های شاعر: ردیف از سویی، شاعر را محدود می‌کند و آزادی معانی و تخیلات را از او می‌گیرد، از طرف دیگر آفاق بازتری در پیش چشم شاعر می‌آورد.

۳ از نظر ایجاد ترکیبات و مجازهای بدیع در زبان: یکی از نقش‌های ردیف، تأثیری است که در ایجاد تعبیرات خاص زبان شعر و توسعه مجازها و استعاره‌ها دارد.

قیصر امین‌پور، متولد دوم اردیبهشت ۱۳۳۸ هجری شمسی در «گتوند» خوزستان است. وی تحصیلات ابتدایی و متوسطه خود را در گتوند و دزفول به پایان برد، سپس به تهران آمد و در سال ۱۳۷۶ دکتری خود را در رشته زبان و ادبیات فارسی از دانشگاه تهران اخذ کرد. او فعالیت هنری خود را از حوزه اندیشه و هنر اسلامی در سال ۱۳۵۸ آغاز کرد. در سال ۱۳۶۷ سردبیر مجله سروش نوجوان شد و در همین سال در دانشگاه الزهرا (س) و دانشگاه تهران به تدریس پرداخت.

در سال ۱۳۸۲ نیز به عنوان عضو فرهنگستان زبان و ادب فارسی انتخاب شد. اولین مجموعه شعرش را با عنوان «تنفس صبح» که بخش عمده آن غزل و حدود بیست قطعه شعر آزاد بود توسط انتشارات حوزه هنری در سال ۶۳ منتشر کرد و در همین سال، دومین مجموعه شعرش یعنی «در کوچه آفتاب» را در قطع پالتویی توسط انتشارات حوزه هنری وابسته به سازمان تبلیغات اسلامی به بازار فرستاد. در سال ۱۳۶۵ «منظومه ظهر روز دهم» توسط انتشارات «برگ» وابسته به وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی به بازار آمد که شاعر در این منظومه بیست و هشت صفحه‌ای، ظهر عاشورا، غوغای کربلا و تنهایی عشق را به عنوان جوهره سروده بلندش در نظر می‌گیرد. سال ۱۳۶۹ برگزیده دو دفتر «تنفس صبح» و «در کوچه آفتاب» با عنوان «گزیده دو دفتر» شعر، از سوی انتشارات سروش منتشر می‌شود.

مجموعه «آینه‌های ناگهان»، امین‌پور را به عنوان شاعری تأثیرگذار در طیف هنرمندان پیشرو انقلاب تثبیت می‌کند.

در اواسط دهه هفتاد، دومین دفتر از اشعار امین‌پور با عنوان «آینه‌های ناگهان ۲» منتشر می‌شود

که حاوی اشعاری است که بعدها در کتاب‌های درسی به عنوان نمونه‌هایی از شعرهای موفق نسل انقلاب دیده می‌شود. آینه‌های ناگهان، تحوّل کیفی و کمتی امین‌پور را بازتاب می‌دهد؛ در این مرحله، امین‌پور به درک روشن‌تری از شعر و ادبیات می‌رسد. اشعار این دفتر، نشان از تفکر و اندیشه‌ای دارد که در ساختاری نو عرضه می‌شود. در همین دوران است که برخی از اشعار وی همراه با موسیقی تبدیل به ترانه‌هایی می‌شود که زمزمه لب‌های پیر و جوان می‌گردد. پس از تثبیت و اشتها، ناشران معتبر بخش خصوصی علاقه خود را به چاپ اشعار امین‌پور نشان می‌دهند و در اولین گام، انتشارات «مروارید» گزینه اشعار او را در کنار گزینه اشعار شاملو، فروغ، نیما و... به دست چاپ می‌سپارد که در سال ۷۸ وارد بازار می‌شود. «گل‌ها همه آفتابگردانند» نیز در سال ۸۱ از سوی انتشارات مروارید منتشر شد که به چاپ‌های متعدّد رسید و با استقبال خوبی روبه‌رو گردید. دو کتاب «دستور زبان عشق» و «سنت و نوآوری در شعر معاصر»، به ترتیب در سال ۱۳۸۴ و ۱۳۸۶ به چاپ رسیده‌اند. سرانجام این شاعر بزرگ، در پاییز ۱۳۸۶ درگذشت و در محل تولّد خویش به خاک سپرده شد.

ویژگی سخن: قیصر امین‌پور، پیش از آنکه به عنوان شاعر کودک و نوجوان به شمار آید در جامعه ادبی امروز به سبب ویژگی‌های شعری‌اش شناخته شده است و شعرهای عمومی وی بیشتر از شعرهای کودکانه و نوجوانانه‌اش بر سر زبان‌هاست. از نیمه دوم دهه شصت بود که قیصر امین‌پور به ثبات زبان و اندیشه در شعر دست یافت. هر چند جامعه ادبی او را به عنوان یک ادیب و استاد دانشگاه می‌شناخت ولی حوزه ادبیات کودکان و نوجوانان، قیصر را از آن خود می‌داند. دو دفتر «به قول پرستو» و «مثل چشمه - مثل رود» آوازه خوبی دارند.

در طلیعه دفتر «به قول پرستو»، شاعر با طرح چند پرسش ارتباط خود را با مخاطب آغاز می‌کند:

چرا مردم قفس را آفریدند؟ چرا پروانه را از شاخه چیدند؟

چرا پروازها را پر شکستند؟ چرا آوازه‌ها را سر بریدند؟

قالب‌های مورد علاقه امین‌پور عبارت‌اند از: چهارپاره، غزل، دو بیتی، قالب نیمایی، مثنوی.

ویژگی‌های شعری

الف) مضمون بکر، هوشیاری و دقت نظر امین‌پور، از او شاعری مضمون‌یاب و نکته‌پرداز ساخته است. مضمون‌یابی و نکته‌پردازی وی از نوعی نیست که او را از واقعیت‌ها دور ساخته و نازک اندیشی‌های معماگونه را به ذهن و زبانش راه دهد. ویژگی زبان او در عین سادگی و روانی، از زیبایی چشمگیری برخوردار است. مانند شعرهای «لحظه سبز دعا»، «حضور لاله‌ها»، «لحظه شعر گفتن» و...

ب) برخی بر این باورند که هر چه بوده، گذشتگان و دیگران سروده و نوشته‌اند. پس آنچه سروده و نوشته می‌شود، تازگی و طراوت ندارد و دست کم، تفسیری از آثار آنان است. اما دیدگاهی دیگر هست که می‌گوید: همه چیز را همگان داند و همگان هنوز زاده نشده‌اند. قیصر، یکی از شاعرانی است که به نوآوری پرداخت. در قطعه «راه بالا رفتن» این نوگرایی در مضمون و اندیشه آثار او دیده می‌شود.

ج) امین‌پور در شعرهایش می‌کوشد از زبان سلیس و روان استفاده کند و به کار گرفتن کنایات و اصطلاحات متداول زبان، به باروری و تأثیرگذاری شعر او کمک کرده است. او در شعر «بال‌های کودکی» بیش از هر شعری، فرهنگ زبانی توده مردم را به کار گرفته است.

د) گوناگونی موضوعات برگزیده او، عام و متعلق به نوجوانان و مردم است و تازگی و طراوت خوبی دارد که فعالیت و حجم ذهنیت او را نشان می‌دهد.

ه) یکی از راه‌های ارتباط با کودکان و نوجوانان در شعر، استفاده از وزن و واژه‌های موزون و خوش‌آهنگ است. امین‌پور از این ویژگی اوزان در شعرهایش استفاده کرده است:

خلاصه خوبی‌ها برای امام خمینی، از کتاب «تنفس صبح» در زیر می‌آید:

لبخند تو خلاصه خوبی‌هاست	لختی بخند، خنده گل زیباست
پیشانی تنفس یک صبح است	صبحی که انتهای شب یلداست
در چشمت از حضور کبوترها	هر لحظه مثل صحن حرم غوغاست
رنگین کمان عشق اهورایی	از پشت شیشه دل تو پیدا است
فریاد تو تلاطم یک طوفان	آرامش تلاوت یک دریا است
با ما بدون فاصله صحبت کن	ای آنکه ارتفاع تو دور از ماست

قیصر امین‌پور، در حوزه شعر کودک و نوجوان نامی آشناست ولی مانند بعضی از شاعران، در حوزه شعر کودک مکث چندانی از خود نشان نداد و بیشتر توجه خود را به نوجوانان معطوف داشت. از نمونه آثار او در بخش شعر نوجوان می‌توان به: «مثل چشمه، مثل رود» (۱۳۶۸)، «به قول پرستو» (۱۳۷۵) و ... اشاره نمود.

اهداف آموزشی

- ۱ تقویت توانایی دریافت مفهوم کلی متن و اجزای آن (تفکر)
- ۲ تقویت توجّه مثبت نسبت به ارزش ها و آموزه های اسلامی (ایمان)
- ۳ خوانش متن با لحن مناسب (عمل)
- ۴ آشنایی بیشتر نسبت به نظم و هماهنگی در ساختار جهان آفرینش (علم)
- ۵ به کارگیری رفتارهای مناسب اخلاقی با پیروی از پیشوایان دینی (اخلاق)
- ۶ آشنایی بیشتر با قید در ساختار جمله (علم)
- ۷ کاربری آموزه های محتوایی درس در حوزه مهارت های نوشتاری، گفتاری و رفتاری (عمل)

روش‌های تدریس پیشنهادی

- روشن‌سازی طرز تلقی
- نمایش
- بارش فکری
- بحث گروهی
- کارایی گروه و ...

کار افزارها و رسانه‌های آموزشی

کتاب‌های مرتبط با درون‌مایه و مضمون درس، تخته، گچ، ماژیک، عکس، فیلم و ... در ارائه این درس چنانچه تصاویر یا فیلم‌هایی کوتاه درباره شگفتی‌ها و نظم جهان به نمایش درآید، تدریس را پویاتر می‌سازد.

درنگی در متن

این درس، گزیده‌ای از بخش‌های مختلف کتاب «توحید مفضل» است. در بند آغازین درس، سبب نگارش کتاب به فشرده‌گی بیان شده و دارای لحنی روایی – آموزشی است.

بخش عمده متن درس، ترجمه سخنان گران‌سنگ امام جعفر صادق (ع) است که علامه مجلسی آن را به فارسی برگردانده و دارای لحنی تعلیمی است. متن، بیان گفت‌و شنودی است که در یک سوی آن راهبر و راهنما قرار دارد و در دیگر سو راه‌جویی که حقیقت را می‌طلبد؛ حقیقتی که شگفتی‌های آفرینش را از پیکره و اعضا تا روح و روان انسان و شگفتی‌های جهان را آشکار می‌سازد.

متن این درس مناسب اجرای فعالیت‌های درک مطلب است این فعالیت‌ها در مقدمه همین کتاب توضیح داده شده‌اند.

در فَعَالِیَّت‌های نوشتاری این درس به هدف‌های زیر توجّه کنیم :

تمرین یکم :

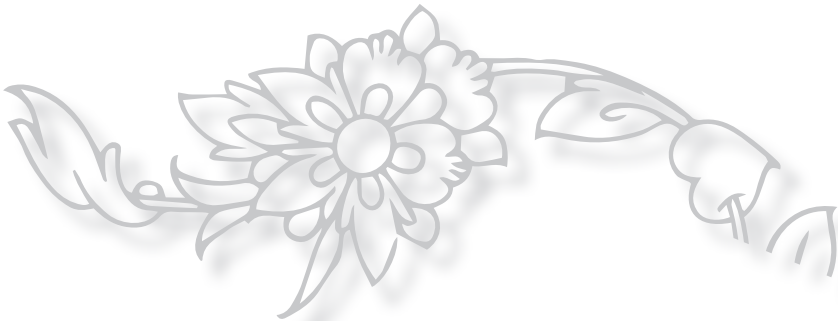
- بازخوانی متن
- دَقّت در انتخاب واژه‌ها
- تقویت مهارت در حوزه نوشتار واژه‌ها

تمرین دوم :

- آشنایی بیشتر با قید
- تقویت شناخت ارکان جمله
- تجزیه جمله به ارکان سازنده آن
- از راه‌هایی که در این تمرین می‌توان به دانش‌آموزان کمک کرد، این است که قید را می‌توان از جمله حذف کرد، بی آنکه در مفهوم جمله خللی به وجود آید.

تمرین سوم :

- خوانش صحیح متن
- تقویت شناخت پیام جمله
- تقویت مهارت نوشتاری

کتاب «توحید مفضل»، منسوب است به یکی از شاگردان امام صادق(ع) به نام «مفضل بن عمر الجعفی الکوفی» که از طریق محمد بن سنان نقل شده است. مفضل چهار جلسه نزد حضرت صادق(ع) شتافت و سخنان ایشان را که در پاسخ به انکارهای یکی از دهریون معاصر امام بود، یادداشت کرد. متن حیرت‌انگیز این کتاب، مورد تأیید علما واقع شده است، از جمله سیدین طاووس (وفات ۶۶۴ هجری) که آن را حیرت‌انگیز خوانده است. علامه محمد باقر مجلسی (۱۱۱۰ هجری) آن را برای استفاده عموم به فارسی ترجمه کرده و در برخی موارد سخنان حضرت را شرح داده است. مفضل بن عمر، از خواص شاگردان امام صادق(ع) بوده است.

دعوت مردم به تأمل و تدبر درباره اشیا و موجودات پیرامون خود، یک شیوه قرآنی است. با یک نگاه در می‌یابیم که قرآن کریم بارها و بارها مردم را به تدبر و نگرستن در چیزهایی فراخوانده که مردم در طول روز و بلکه هر لحظه و هر ساعت با آن در تماس هستند. قرآن کریم مردم را تشویق می‌کند که به «شتر»، «آسمان»، «کوه‌ها»، «زمین» و ... بنگرند. نظم، تدبیر، حکمت و هماهنگی در جهان را دریابند که همه اجزا از سما تا سمک با حکمت و شگفتی همراه است. با اندیشیدن در همین نظم و حکمت حاکم بر همه عالم است که می‌توان به آفریننده هستی راه یافت.

در کتاب توحید مفضل، امام در جلسه نخست به بیان آفرینش جهان و خلقت انسان و اعضای بدن او مانند دستگاه گوارش و حواس پنج‌گانه می‌پردازد، در جلسه دوم به بیان شگفتی‌های جهان حیوانات مانند خزندگان و چهارپایان اشاره می‌کند، در جلسه سوم شگفتی‌های آسمان و زمین را می‌نمایاند و در جلسه چهارم، به بیان حقیقت مرگ و زندگی و تفاوت حس و عقل در شناخت جهان هستی اشاره دارد.

شیخ محمود شبستری از عرفا و شعرای نامی قرن هفتم و هشتم هجری است. شبستری پس از کسب دانش در تبریز به مسافرت در شهرهای مختلف پرداخت و در سفر به مصر، شام و حجاز، از علما و مشایخ این سرزمین‌ها کسب دانش توحید کرد. شبستری پس از بازگشت به تبریز، در سال ۷۲۰ هجری در ۳۳ سالگی وفات یافت و در شبستر میان باغچه گلشن و در جوار مزار استادش «بهاءالدین یعقوبی تبریزی» مدفون شده است. آثار منظوم او عبارت‌اند از: گلشن راز و سعادت نامه و از آثار منشور او می‌توان به «حقّ الیقین فی معرفة ربّ العالمین» و «شاهد یا شاهدنامه» اشاره داشت.

گلشن راز با وجود اینکه کتاب منظوم بسیار کوچکی است که تعداد ابیات آن شاید به هزار بیت نرسد، اما شهرتی که نصیب این کتاب کوچک شده، تنها نصیب معدودی از کتاب‌های منظوم عرفانی گردیده است. شبستری با سرودن این کتاب کوچک، از شعرای عرفانی مشهور شمرده می‌شود. وی این کتاب را در پاسخ به پرسش‌های «امیر حسین حسینی هروی» از عارفان و فاضلان زمان خود سروده است.

قید

قید، کلمه‌ای است که توضیحی درباره فعل یا شبه فعل یا قید و صفت می‌دهد و بر معنای آنها چیزی از قبیل زمان و مکان و کم و کیف و دیگر اوصاف می‌افزاید.

گروه‌های قیدی از نظر نوع ساختمان دو گونه‌اند :

الف) گروه قیدی نشانه‌دار

ب) گروه قیدی بی‌نشانه

الف – گروه قیدی نشانه‌دار خود چهار نوع است :

۱ کلمات تنوین دار عربی : اتفاقاً، احیاناً، انصافاً، تقریباً، اصلاً

۲ پیشوند + اسم : با ادب، به سرعت، با زحمت، به سختی

۳ متمم‌های قیدی (حرف اضافه + اسم یا ضمیر) : تا اندازه‌ای، به کجا، با که، بی کتاب، از

صمیم قلب، به وسیله

۴ واژه‌های مکرر : آهسته آهسته، تندتند، دسته دسته، دانه دانه، اندک اندک

ب – گروه قیدی بی‌نشانه، خود سه نوع است :

۱ قیده‌های مختص : این واژه‌ها در جمله، تنها قید واقع می‌شوند؛ مانند : فقط، بارها، آن‌طور،

همواره، آن‌گاه، گاهی، ناگاه، خیلی، چرا، گویی، کمابیش، نیز، لااقل، بالاخره

۲ گروه قیدی مشترک با گروه اسمی : این واژه‌ها اگر یکی از نقش‌های اسم را بپذیرند، گروه

اسمی‌اند، در غیر این صورت، گروه قیدی‌اند : دیشب خیلی طولانی بود. (گروه اسمی)

دیشب به برادرم تلفن زدم. (قید)

۳ گروه قیدی مشترک با صفت؛ مانند : پایین، نزدیک، همراه، بسیار، تنها، زیاد، زیبا، خوب،

بد، آهسته

قیدها از نظر مفهومی که به فعل جمله می‌افزایند، انواعی دارند که مهم‌ترین آنها عبارت‌اند از :

قید زمان، مکان، حالت، مقدار، تکرار، تأکید، یقین، تردید، پرسش و

شعرخوانی بود قدر تو افزون از ملایک

شعرخوانی و حکایت چند هدف را دنبال می‌کند. از جمله می‌توان به ایجاد التذاذ ادبی در کلاس، پرورش مهارت زبانی خواندن، ترغیب به مطالعه و تشویق دانش‌آموزان به رجوع به منبع اصلی شعر و حکایت اشاره کرد.

— در شعرخوانی توصیه می‌شود دانش‌آموزان به‌طور دسته جمعی شعر را هم‌نوا با هم بخوانند یا نیمی از کلاس مصراع اول و نیم دیگر مصراع دوم را بخوانند.

بابا طاهر: عارف و شاعر ایرانی و دویستی‌سرای اواخر سده چهارم و اواسط سده پنجم هجری و معاصر «طغرل سلجوقی» است. اشعار بابا طاهر به لهجه همدانی یا به لهجه‌ای از زبان «لکی» سروده شده‌اند. «بابا» لقبی بوده که به پیروان وارسته می‌داده‌اند و در میان مردم لک، لقب بابا به پیران و مرشدان اهل حق، نسبت داده می‌شود.

بیشترین شهرت بابا طاهر به خاطر دویستی‌های عوام‌فهم و خواص‌پسند اوست. مضامین اشعار او عبارت‌اند از: کوه و صحرا و گل و گیاه، عواطف لطیف و احساسات رقیق، درویشی و قلندری و ملامتی، حسرت وصال، اعتراف به گناه و پوزش از خدا، شور جذبه‌های عشق افلاطونی و ...

ادبیات

ادبیات بومی ۲

تو را پیام به صد عز و احترام دحد
ز خاک پاک نیاکان، تو را سلام دحد

به خوش باش که ایران تو را پیام دحد
نیم صبح که بر سر زمین ما گذرد

ملک الشعرا بهار

اهداف آموزشی

- ۱ مشارکت دبیران و دانش آموزان در تولید و خلق محتوای آموزشی
- ۲ آشنایی با شاعران و شخصیت های فرهنگی بومی و استانی
- ۳ دلبستگی به بوم و منطقه زندگی
- ۴ آشنایی عمیق تر با فرهنگ و آداب و رسوم منطقه زندگی
- ۵ توجه بیشتر به ادبیات بومی و قومی و علاقه مندی به آن
- ۶ توجه عمیق تر به لهجه، گویش و ویژگی های زبان های قومی و محلی
- ۷ شناخت عمیق تر کارکرد ارتباطی زبان فارسی به عنوان زبان میانجی اقوام ایران
- ۸ دلبستگی به هویت ملی

روش های تدریس پیشنهادی

- روش کار گروهی
- ایفای نقش یا نقش بازی
- قصه گوئی و نمایش خلاق
- گردش علمی و مشاهده

درنگی در فصل ادبیات بومی

در فصل ادبیات بومی پیشین به تفصیل درباره درس های آزاد سخن گفتیم. فقط تأکید می کنیم که فصل های ادبیات بومی فرصتی ارزشمند هستند تا دانش آموزان با گنجینه های فرهنگی بوم و استان خود آشنا شوند و احساسات و علائق ملی و بومی آنها نسبت به زبان، گویش و فرهنگ بومی تقویت شود. از آنجاکه معرفی زبان و فرهنگ و ادبیات مناطق به دلیل ظرفیت اندک کتاب های فارسی تاکنون به صورت شایسته و بایسته مجال طرح نیافته است، پیشنهاد می شود که دبیران گرامی از درس های آزاد به سادگی عبور نکنند و این فرصت را مغتنم بشمارند.

روان خوانی

بیت برک

صدرالدین عینی (۱۲۵۷ بخارای ازبکستان - ۱۳۳۳ دوشنبه تاجیکستان) یکی از چهره‌های ماندگار ادبی و فرهنگی تاریخ آسیای مرکزی است. وی از بزرگ‌ترین نویسندگان و ادیبان زبان فارسی تاجیکی در آغاز سده بیستم میلادی و نخستین رئیس آکادمی علوم تاجیکستان (۱۹۵۱ تا ۱۹۵۴ میلادی) بوده است.

استاد عینی یکی از نخستین سرایندگان شعر نو فارسی و از پیشگامان ادبیات نوین فارسی تاجیکی به شمار می‌آید. «قصیده در وصف سمرقند و بخارا»، «تاریخ انقلاب فکری در بخارا»، «تاریخ امیران منغطیه»، «نمونه ادبیات تاجیک»، «یادداشت‌ها»، «جلادان بخارا» و «آدینه» از جمله آثار ارزشمند اوست.

امروزه به‌ویژه آن دسته از آثار عینی که وضعیت اجتماعی آسیای مرکزی در سده پیش را به تصویر می‌کشد، راهگشای شناخت ایرانیان از عادات و سنن مشترکشان با هم‌زبانان و همدلان آسیای مرکزی و نیز آشنایی با گویش فارسی تاجیکی است. عینی شناسنامه فرهنگی تاجیکان را در پایان قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم تدوین نمود و آثارش روشنگر بسیاری از مسائل تاریخی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی زمان خویش است.

متن این روان‌خوانی فرصت مناسبی است تا دانش‌آموزان با گستره زبان و ادبیات فارسی در آسیای مرکزی و فرهنگ هم‌زبانان تاجیک در کشورهای تاجیکستان و ازبکستان (و نیز اقلیت کم‌شمار تاجیک‌ها در قرقیزستان و قزاقستان و چین) آشنا شوند و همچنین از پیشینه تاریخی زبان فارسی و گستردگی چشمگیر آن در گذشته‌ای نه‌چندان دور آگاه شوند. در این متن گوشه‌هایی از سنت‌ها و فرهنگ تاجیک‌ها روایت شده است که فرصت مناسبی را برای بحث گروهی درباره اشتراک‌های فرهنگی ایرانیان با افغانستانی‌ها و تاجیک‌ها فراهم می‌آورد. پخش مستندهایی درباره میراث فرهنگی تاجیکستان و تاریخ و فرهنگ این کشور حتماً به ارتباط بیشتر دانش‌آموزان با متن کمک خواهد کرد.

ادبیات

۶

ادبیات جهان

ای جوانان عجم جان من و جان من
آتش در سینه دارم از نیاکان من

چون چراغ لاله سوزم در خیابان من
حلقه گردن زنید، ای بیکران آب و گل

علامه محمد اقبال لاهوری، شاعر پاکستانی

اهداف آموزشی

- ۱ آشنایی با نمونه‌ای از افکار و اندیشه جهانی از طریق مطالعه آثار ادبی (علم)
- ۲ تقویت مهارت خواندن متون مشهور ادبی با لحن مناسب (عمل)
- ۳ توانایی تطبیق مفاهیم و ارزش‌های متون ادبیات جهان با ادبیات ایران (تفکر)
- ۴ تقویت نگرش مثبت نسبت به مطالعه آثار برجسته ادبیات جهان و تأمل در مفاهیم آن (باور)
- ۵ رعایت اخلاق پژوهشی در حوزه زندگی فردی، منطقه‌ای و جهانی (اخلاق)
- ۶ شناخت بیشتر واژگان ساده، مشتق و مرکب (علم)
- ۷ کاربرست آموزه‌های محتوایی درس در حوزه مهارت‌های نوشتاری، گفتاری و رفتاری (عمل)

- روش پرسش و پاسخ
- روش بحث گروهی
- روش کارایی گروه
- روش قضاوت عملکرد و ...

روش پرسش و پاسخ: با استفاده از این روش معلم می‌تواند در پایان هر بند از شعر، سؤالی درباره موضوع آن بند مطرح کند و از دانش‌آموزان بخواهد بعد از تفکر و تجزیه و تحلیل بند، پاسخ خود را ارائه دهند. این روش، مهارت و دقت گوش دادن و قدرت بیان دانش‌آموز را تقویت می‌کند و قدرت تجزیه و تحلیل و نقد و بررسی او را بالا می‌برد. طرح سؤال از جانب معلم و تجزیه و تحلیل دانش‌آموز سبب درک و فهم بیشتر و بهتر مفهوم شعر خواهد شد.

روش بحث گروهی: این شعر از نظر اخلاقی و اجتماعی شعر مناسبی است و اصول ارزشمندی را که انسان برای پیشبرد زندگی خود به آن نیازمند است، در خود جای داده است. به دلیل تنوع موضوعات مطرح شده، شرایط لازم را برای برقراری ارتباط با احساسات و عواطف قلبی و روحی دانش‌آموز دارد و می‌تواند از جانب آنان مورد تجزیه و تحلیل و نقد و بررسی قرار گیرد؛ بنابراین روش بحث گروهی، روش سودمندی برای ارائه آن است.

معلم می‌تواند دانش‌آموزان را به گروه‌های مختلف تقسیم کند و با طرح سؤالات گوناگون از موضوعات بندها این فرصت را برای دانش‌آموزان ایجاد کند که وارد بحث شوند و با یکدیگر به تبادل نظر بپردازند. در پایان با بیان نظر از سوی نماینده گروه‌ها، دانش‌آموزان می‌توانند نظر یکدیگر را تصدیق یا رد کنند. با این روش می‌توان شیوه درست کار گروهی را نیز به آنان آموخت.

روش کارایی گروه: معلم، دانش‌آموزان را به گروه‌های مختلف تقسیم می‌کند و هر بند را با طرح پرسش‌های مناسب در اختیار گروه قرار می‌دهد. سپس دانش‌آموزان به طور فردی پاسخ‌ها را آماده می‌کنند و در گروه خود به بحث و تبادل نظر می‌پردازند. نظر ایشان از طرف اعضای گروه تأیید یا رد می‌شود (بحث و تبادل نظر در داخل خود گروه انجام می‌شود) در پایان معلم است که با توجه به متن، پاسخ پایانی و درست را بیان می‌کند.

روش قضاوت عملکرد: برای تدریس این درس، روش قضاوت عملکرد می‌تواند شیوه مناسبی باشد. به نظر می‌رسد دانش‌آموزان خیلی راحت می‌توانند با موضوعات مطرح شده ارتباط برقرار کنند

و با طرح این سؤال که آیا از دیدگاه آنان، این شعر یک شعر خوب و دلنشین تلقی می‌شود یا نه؟ چرا؟ دانش‌آموز با نقد و بررسی، و تجزیه و تحلیل و ارائه ملاک‌های ارزیابی و قضاوت، شیوه نقد از سوی معلم به آنان آموخته می‌شود.

شعر و ادبیات یک نیاز روحی برای بشر است. دوستی و داشتن روابط دوستانه همیشه ضرورت دارد و سلامت روحی افراد در گرو ارتباط دوستانه داشتن است. انسان با تنها زندگی کردن و انزوانشینی نمی‌تواند خود را بشناسد. وی باید خود را در آینه وجود دیگران ببیند، پس همیشه سعی می‌کند راه‌هایی برای حفظ بهتر و بیشتر این نوع پیوندها در پیش بگیرد. طرح و بیان موضوعات عاطفی و اخلاقی، نزد همگان مقبولیت خاص دارد، پس این شعر از شعرهایی است که بردل می‌نشیند و هر دانش‌آموز قادر خواهد بود براساس نظر، سلیقه و خصوصیت اخلاقی و رفتاری خود آن را مورد ارزیابی قرار دهد و براساس معیارهای علمی و روان‌شناسانه و معیارهای عاطفی و احساسی نظرات متفاوتی ارائه دهد.

روش و احداکار : درارزشیابی پایانی درس می‌توان از این روش استفاده کرد و از دانش‌آموزان خواست تا درباره محتوا و پیام این درس و نیز زندگی و شخصیت شاعر تحقیق کنند

کار افزارها و رسانه‌های آموزشی

کتاب‌های مرتبط با نویسنده، درون‌مایه و مضمون درس، تخته، گچ، ماژیک، عکس، فیلم و

درنگی در متن

شاعر سعی کرده است بگوید، بنویسد، حرف بزند و از این طریق حس پنهان خویش را به دیگران منتقل کند. او تلاش کرده است که مخاطبانش مثل یک دوست صمیمی گوش شنوایش شوند. او می‌آموزد که باید به دوستان احترام گذاشت و برای ایشان آرامش خاطر ایجاد کرد و سعی کرده است با زبان مردم حرف بزند تا افراد جامعه را به سمتی هدایت کند که به کمال و انسانیت برسند. چراکه شاعر زبان و قلم مردم است.

در این دنیای و انفسای کنونی که همه با هم بیگانه‌اند، عشق و محبت رنگ باخته است، صفت‌های خوب کم رنگ شده‌اند و همه در لاک خود فرو رفته‌اند، یادآوری این تفاوت برای بیداری وجدان‌های

خفته، ضروری به نظر می‌رسد. شاعر براساس اولویت، نیازمندی‌های زندگی بشری را بیان می‌کند. این شعر به نوجوانان و جوانان امروزی می‌آموزد که آنچه در زندگی جوامع بشری مهم است و حیات انسان بر آن استوار است عشق، دوستی و مهرورزی است و این انسان است که بار امانت الهی را بر شانه‌های خسته خود به دوش می‌کشد.

باید همه بدانند که حس نوع دوستی ایجاب می‌کند که همواره بهترین‌ها را برای دیگران آرزو کنیم. این شعر از نظر معنی و مفهوم با شعر زنگ آفرینش در کتاب هفتم ارتباط موضوعی دارد. نکته دوم درس، بیان این مطلب است که اگر دیگران را دوست داشته باشی، آنها نیز دوست خواهند داشت.

آنچه در روابط دوستانه مهم به نظر می‌آید این است که یک دوست مهربان، معتمد، مفید و موثق باشد به طوری که حریم ما را محترم بشمارد. دوستی به اعتماد دو سویه نیاز دارد و در گرو زمان است. دوستی به مانند درختی است که با گذشت زمان رشد می‌کند و ریشه آن محکم تر می‌شود.

شاعر سعی کرده است عینک خوش بینی را بر چشمان خود داشته باشد تا از وجود کسانی که در لباس دشمن در اطرافش هستند به عنوان افرادی مفید یاد کند. دوستان همواره سعی می‌کنند تمام آنچه در آینه وجود ما نقش می‌بندد، را زیبا جلوه دهند و این تأیید و تصدیق دوستانه سبب می‌شود که بسیاری از نقایص فرد پنهان بماند، اما دشمنان به هر دلیل، نکاتی را یادآور می‌شوند که سبب می‌شود غرور کاذب فرد شکسته و متوجه نقایص خود شود که به مرور سبب اصلاح فرد خواهد شد.

در بند دیگر از شنونده و خواننده می‌خواهد که همواره صبوری و شکیبایی را پیشه کند و در برابر اشتباهات دیگران بردبار باشد که حس گذشت و بخشش را در خواننده تقویت می‌کند.

شاعر در بند دیگر آرزو می‌کند که انسان قدر دوران حال را بداند و معتقد است زندگی روند طبیعی خود را طی خواهد کرد. مراحل زندگی، یکی پس از دیگری از راه خواهد رسید و انسان را تشویق می‌کند که همواره در زمان حال زندگی کند و در حسرت آینده نباشد، زیرا که دیر یا زود هر دوره پشت سر گذاشته خواهد شد، مهم این است که هر مرحله با چه کیفیتی سپری شود.

او همه را دعوت می‌کند که دیگران را از وجود خود بهره‌مند سازد و از آنچه در اطرافشان است نهایت استفاده را ببرند. شاید گوش جان سپردن به آوای مرغ سحری در سکوت مطلق شب ایجاد یک ارتباط معنوی بین انسان و خالق عالم هستی باشد و این، یک احساس لطیف و زیبا به انسان می‌دهد و انسان وقتی می‌بیند شب با تمامی سیاهی و تاریکی اش رخت سفر بر می‌بندد و جای خود را به روز روشن می‌دهد، عظمت و بزرگی خالق هستی را بیشتر به نظاره می‌نشیند.

شاعر از دوست خود می‌خواهد که دانه‌ای را در دل خاک بکارد و جریان رشد و تعالی آن را به تماشا بنشیند. او می‌خواهد روند و سیر جریان زندگی انسان را از کودکی تا پختگی و بزرگ شدن به او گوشزد کند و اینکه همان طور که یک دانه به طور طبیعی مرحله‌ای را سپری می‌کند تا به یک درخت تبدیل شود، انسان هم با مراقبت‌های خاص و ویژه، هر دوران را یکی پس از دیگری طی می‌کند تا به کمال برسد. او از دوست خود می‌خواهد که پول و ثروت را تحت اختیار خود و در جهت خوب و مثبت به کار بگیرد چون این انسان است که فرمانروای پول است زیرا اگر ثروت و سرمایه بر انسان حاکم باشد، آگاهی و معرفت را از انسان خواهد گرفت و انسان را به هر سمت و سویی که بخواهد می‌برد. در بند آخر نیز آرزو دارد که دوستانی خوب داشته باشد. دوستان واقعی همواره نقاط مشترکی با هم دارند. مانند: شکیبایی، احترام، اعتماد، پایداری، عشق و همدردی، انعطاف‌پذیری و سود رسانی، یکرنگی، عفو و بخشش.

او بر این عقیده است که دوستان حقیقی تحت هیچ شرایطی از یکدیگر آزاده خاطر نمی‌شوند و در صورت رنجش نیز به راحتی چشم‌پوشی می‌کنند. وی معتقد است که همه اینها، جزء بهترین آرزوهاست و هر انسانی که یادکردهای گفته شده را دارا باشد، زندگی شایسته‌ای خواهد داشت.

فعالیت‌های نوشتاری

در فعالیت‌های نوشتاری این درس به هدف‌های زیر توجه کنیم:

تمرین یکم:

– شناخت ریشه کلمه‌ها

– ساخت واژگان بر اساس ریشه کلمات

– تقویت مهارت املائی

غژه: مغرور، غرور/ اعتماد: معتمد، عماد/ احساس: حس، محسوس/ اعتراض:

معارض، تعرض

تمرین دوم:

– بازخوانی متن

– تقویت درک و دریافت بند منتخب

– تقویت مهارت تفکر در بخش نوشتاری

تمرین سوم :

– تقویت شناخت واژه‌های ساده، مشتق و مرکب

– تقویت تجزیه و تحلیل واژه‌ها

– تقویت ساختارشناسی واژه‌ها

واژگان ساده : دشمن، فکر، ساده واژگان مشتق : پرنده، شادمان، تعمیرگاه، نيزار،

آرزومند

واژگان مرکب : خدمتگزار، هواپیما، سردبیر، راه آهن، آبراه

اطلاعات تکمیلی

ویکتور هوگو (۱۸۸۵-۱۸۰۲ میلادی) مشهورترین شاعر رمانتیک قرن ۱۹ فرانسه و از بزرگ‌ترین ادیبان و نویسندگان جهان است. وی مردی آزادمنش، آزادی‌خواه و طرفدار جدی اصلاحات اجتماعی به نفع طبقه محروم و رنج دیده بود که از ده سالگی به شعر گفتن پرداخت و در ۲۵ سالگی شاعری سرشناس شد. با وجود سن کم به عضویت فرهنگستان فرانسه درآمد و مدتی نماینده مجلس قانونگذاری این کشور بود. هوگو به دلیل مخالفت با ناپلئون سوم، ۲۰ سال از زندگی خود را در تبعید به سر برد. مهم‌ترین آثار او عبارت‌اند از بینوایان، گوژپشت نتردام، کارگران دریا و مردی که می‌خندد. کتاب بینوایان هوگو، سرگذشت مردم تیره‌روزی است که با دشواری‌های زندگی روبه‌رو بوده‌اند. بزرگ‌ترین قهرمان این کتاب «ژان والژان» نام دارد که مدت ۱۹ سال در زندان به سر برد و پس از تحمل سختی‌ها و آوارگی‌ها، راه شرافتمندانه‌ای برای زندگی پیدا کرد و کمر به خدمت اجتماع بست.

ویکتور هوگو در سال ۱۸۸۵ بعد از یک دوره بیماری با زندگی وداع گفت و او را در «پانتئون»، آرامگاه بزرگان علم و ادب در فرانسه به خاک سپردند.

واج : به کوچک ترین واحد آوایی زبان گفته می شود که تمایز معنایی ایجاد کند، مانند : (پَر) و (بار) که هر یک از سه واج تشکیل شده است.
تکواژ : واحدی از زبان است که از یک یا چند واج ساخته می شود، مانند : من، م (ضمیر)، خانه، می، با.

تکواژها اقسامی دارند :

تکواژ آزاد :

۱ قاموسی مانند : قلم، درخت ۲ دستوری مانند : از، که

تکواژ وابسته :

۱ اشتقاقی مانند : مند، ستان ۲ تصریفی : مانند : ها، ان

«تکواژ آزاد» آن است که معنای مستقلی دارد و آنها را در فرهنگ ها به عنوان یک مدخل می توان جست و جو کرد، مانند : گل، مدرسه، میز، حسن.

«تکواژ وابسته» آن است که مستقل به کار برده نمی شود و همواره با یک تکواژ معنی دار مستقل به کار می رود، مانند : «ش»، «مند»، «بی»، «ا» و «تر» در کلمات زیر :

دانش ← دان (تکواژ مستقل) + ش (تکواژ وابسته)

هنرمند ← هنر (تکواژ مستقل) + مند (تکواژ وابسته)

بی نیاز ← بی (تکواژ وابسته) + نیاز (تکواژ مستقل)

دانتر ← دان (تکواژ آزاد) + ا (تکواژ وابسته) + تر (تکواژ وابسته)

تکواژ وابسته اشتقاقی : تکواژ وابسته اشتقاقی آن است که در ساخت واژه جدید به کار می رود (واژه ساز) یا مقوله دستوری تکواژ آزاد را تغییر می دهد (مقوله ساز)، مانند :

کوش + ش (تکواژ اشتقاقی مقوله ساز) = کوشش

گل + ستان (تکواژ اشتقاقی واژه ساز) = گلستان

با (تکواژ اشتقاقی مقوله ساز) + هنر = باهنر

مرد + انه (تکواژ اشتقاقی مقوله ساز) = مردانه

تکواژ تصریفی : آن است که با پیوستن آنها به تکواژهای آزاد، واژه جدیدی ساخته نشود، مانند : «تر، ان، ها، می، ی (نکره)» در واژه های نرم تر، گیاهان، کتاب ها، می رفت، گنجشکی.

شازده کوچولو

اهداف آموزشی

- ۱ آشنایی با داستان تخیلی شازده کوچولو (علم)
- ۲ توانایی مطالعه و خواندن آثار ارزشمند ادبیات جهان با لحن مناسب (عمل)
- ۳ پرورش روحیه بهره‌گیری مناسب از آثار ادبی برجسته جهان (اخلاق)
- ۴ تقویت علاقه نسبت به ساده‌زیستی و صمیمیت با دیگران (باور)
- ۵ تقویت توانایی مطالعه تطبیقی آثار ادبی و سنجش محتوای آنها (تفکر)
- ۶ تقویت کاربست آموزه‌های محتوای درس در فعالیت‌های گفتاری، نوشتاری و رفتاری

(عمل)

روش‌های تدریس پیشنهادی

- روش تدریس کارایی گروه
- تدریس ایفای نقش
- روش تدریس پرسش و پاسخ و...

کار افزارها و رسانه‌های آموزشی

کتاب‌های مرتبط با درون‌مایه و مضمون درس و نویسنده، تخته، گچ، مازیک، عکس، فیلم و... در ارائه این درس چنانچه تصاویر کوتاهی از نمایش یا فیلم «شازده کوچولو» به تصویر کشیده شود، تدریس را جذاب‌تر می‌سازد. از شازده کوچولو اقتباس‌های متعددی صورت گرفته و آثار هنری گوناگونی براساس آن ساخته شده است که استفاده از آنها تدریس را اثرگذارتر می‌کند.

درنگی در متن

شازده کوچولو، اثری خیال‌انگیز و زیباست که در خلال آن عواطف بشری به ساده‌ترین شکل، تجزیه و تحلیل شده است و عناصری که بر اثر غوطه‌ور شدن در علائق مادی از سجایای انسانی به‌دور افتاده‌اند، با نام (آدم‌های بزرگ) در قالب طنز بازگو شده است. شازده کوچولو، شعری است منشور و ثری است شاعرانه که سرشار از یک دنیا لطف و معنی است. این اثر، رؤیایی است راستین که در درون آدمی ریشه دوانده است. شازده کوچولو همان‌قدر که رؤیایی می‌نماید، آرزوهایش واقعی و لمس‌کردنی است و در کالبدی کوچک، تمام پاکی‌ها، زیبایی‌ها، حقیقت‌ها و احساس‌های راستین را در خود دارد و از دروغ‌ها، تظاهرها، فرومایگی‌ها و نابخردی‌های به‌ظاهر خردمندانه به‌دور است. سخنان شازده کوچولو، پرنده‌های سپیدی هستند که به هر سو می‌پرند و حقیقت و راستی را به آنهایی که شیفته زیبایی‌های درویند، هدیه می‌کنند و با صدای شازده کوچولو می‌خوانند: «آنچه اصل است، از دیده پنهان است».

شازده کوچولو پس‌رکی است اهل یک سیارهٔ کوچک که یک روز با گل سرخس قهر می‌کند و با پرواز پرنده‌های مهاجر به زمین می‌آید و دنبال دوست می‌گردد. در زمین با موجودات مختلف برخورد می‌کند و ماجراهایی برایش پیش می‌آید و در آخر می‌فهمد که چطور باید گلش را دوست داشته باشد.

فعالیت‌های نوشتاری

در فعالیت‌های نوشتاری این درس به هدف‌های زیر توجه کنیم :

تمرین یکم :

- تقویت شناخت شکل صحیح واژگان
- تقویت مهارت در حوزه نوشتار واژگان

تمرین دوم :

- خوانش دقیق متن
- شناخت دقیق ارکان جمله
- تقویت شناخت قید

تمرین سوم :

- تقویت مهارت در شناخت زمان فعل‌ها
- تقویت کاربست فعل در زمان‌های گوناگون
- تقویت مهارت در نگاشت جمله‌ها با توجه به تغییر زمان فعل

اطلاعات تکمیلی

داستان تخیلی : داستان خیال و وهم یا فانتزی، دوری آگاهانه از دنیای واقعی را به نمایش می‌گذارد. این آثار با جهان واقعی اشیاء و اندیشه‌ها ارتباط اندکی داشته و با دنیای خیالی پری‌ها، جن‌ها، دیوها، کوتوله‌ها و غول‌ها و دیگر پدیده‌های غیر واقعی سروکار دارند.

داستان‌های خیال و وهم امروزی نوع تکامل یافته قصه‌ها و ژمانس‌های گذشته است. در قرون وسطی «رمانس»، به قصه‌های بومی و ملی کشورهای اروپایی گفته می‌شد و در ابتدا از آن با لحن تحقیرآمیزی در برابر انواع ادبی یونان و روم باستان یاد می‌کردند. در این نوع داستان (کوتاه و رمان) بیشتر به حوادث و اعمال غیر محتمل و خیالی توجه می‌شود، مثل «سفرنامه گالیور» و «داستان آلیس در سرزمین عجایب».

نوع دیگر آنها به واقع‌نمایی توجّه بسیار دارند، مثل داستان‌های کوتاه «ادگار آلن پو» و بوف کور «هدایت». داستان‌های تخیلی به همان اندازه که بازتاب معنویت و انسان دوستی است، سرگرم‌کننده نیز هست. بهترین نمونه آن شازده کوچولو اثر «سنت اگزوپری» می‌باشد (عناصر داستان، جمال میرصادقی) آنتوان دو سنت اگزوپری در سال ۱۹۰۰ در شهر لیون، زاده شد. در چهارده سالگی مسئولیت تأمین هزینه خانواده به دوش او افتاد. خدمت نظام را در نیروی هوایی گذراند و فنّ خلبانی و مکانیک آن را یاد گرفت و به خدمت ارتش در آمد. زیبایی‌های طبیعت و مناظر متنوّع جهان و آشنایی بیشتر با جامعه‌های مختلف الهام‌بخش طبع حساس و نکته‌سنجش گردید. سنت اگزوپری خلبان بود و در پروازهای متعدّد با زیبایی‌های طبیعت و مناظر شگفت و نیز با مردم کشورهای مختلف آشنا شد و چون اندیشه توانا و ذهنی خیال‌پرداز داشت، به نویسندگی پرداخت و در این راه شهرتی به‌دست آورد. سنت اگزوپری بعد از تسلیم فرانسه به قوای آلمان، از آن کشور تبعید شد و به آمریکا رفت و در آن کشور سه کتاب نوشت که شازده کوچولو یکی از آن سه اثر است. سنت اگزوپری در یکی از پروازهایش گم شد و هرگز بازنگشت و این شاید آرزوی او بود. آسمان قربانی فرزانه‌ای پذیرفت.

دو نقّاش

روان خوانی

رابرت فیشر استاد رشته تعلیم و تربیت در دانشگاه است که تاکنون مجموعه‌های زیادی را تألیف کرده است از جمله «به بچه‌ها یاد بدهیم فکر کنند» و «به بچه‌ها یاد بدهیم یاد بگیرند». این داستان فرصت مناسبی برای گفت‌وگو و بحث گروهی فراهم می‌آورد. پیشنهاد می‌شود که از دانش‌آموزان بخواهید تا از جنبه‌های مختلف این متن را تحلیل کنند.

نیایش

بیات برآریم دستی زدل

مراحل تدریس	رسانه‌ها	فعالیت دانش‌آموزان	فعالیت دبیر	زمان
فعالیت‌های مقدماتی	دفتر حضور و غیاب	توجه به دبیر و اعلام حضور	سلام و احوال‌پرسی، حضور و غیاب، دقت در وضعیت جسمانی و روانی دانش‌آموزان	۴ دقیقه
ارزشیابی تشخیصی با طرح یک سؤال	-	پاسخ به سؤال دبیر	چگونه با خدا ارتباط برقرار می‌کنیم؟	۲ دقیقه
آماده‌سازی نمایش تصویری از نیایش با خدا	لوح فشرده و ابزار لازم	مشاهده تصاویر مورد نظر	تنظیم و به کارگیری دستگاه	۵ دقیقه
معرفی و شروع درس	کتاب درسی	توجه دبیر به خواندن شعر	خواندن شعر و متن درس	۴ دقیقه
گروه‌بندی دانش‌آموزان	-	تشکیل گروه‌ها	کمک به دانش‌آموزان در تشکیل گروه	۵ دقیقه
مطالعه نیایش	کتاب درسی	مطالعه شعر سعدی و تشریح شریعتی توسط اعضای گروه به شکل انفرادی	نظارت و راهنمایی	۵ دقیقه
بحث گروهی	کتاب درسی	بحث گروهی در مورد ویژگی‌های متن در گروه	نظارت و راهنمایی	۵ دقیقه
بیان یافته‌ها	کتاب درسی	گفت‌وگو و آموخته‌های خود دانش‌آموزان کلاس برای بیان	نظارت و راهنمایی دانش‌آموزان	۵ دقیقه
خوانش متن	کتاب درسی	به کارگیری لحن مناسب	نظارت و راهنمایی	۳ دقیقه
جمع‌بندی و خلاصه درس	کتاب درسی	پاسخ به سؤالات دبیر	مرور درس با طرح سؤال برای دانش‌آموزان	۴ دقیقه
تعیین تکلیف	تابلو کلاس	توجه به سخنان دبیر و مشاهده تابلو کلاس	۱- نیایش دیگری انتخاب کنید و در کلاس بخوانید. ۲- شیوه خواندن نیایش را در منزل تمرین کنید.	۳ دقیقه

در پایان دانش‌آموزان درحالی که دست‌های خود را به آسمان بلند کرده‌اند، با ایجاد فضای روحی

و روانی مناسب، همراه با دبیر خود این نیایش را می‌خوانند.

فهرست منابع

- از ساقه تا صدر (شعر و زندگی شعرای تاجیکستان در قرن بیستم)، موسوی گرمارودی، سیدعلی، انتشارات قدیانی، تهران، چاپ اول، ۱۳۸۴.
- از صبا تا نیما، آرین پور، یحیی، انتشارات زوّار، چاپ پنجم، ۱۳۷۲.
- امدادهای غیبی در زندگی بشر، مطهری، مرتضی، انتشارات صدرا، قم، ۱۳۵۴.
- با کاروان حُلّه، زرین کوب، عبدالحسین، نشر علمی، ۱۳۷۲.
- بهارستان جامی، تصحیح اسماعیل حاکمی، انتشارات اطلاعات، تهران، ۱۳۶۷.
- تاریخ ادبیات ایران، رضازاده شفق، صادق، انتشارات آهنگ، ۱۳۶۱.
- تاریخ ادبیات در ایران، صفا، ذبیح الله، نشر فردوس، ۱۳۶۳.
- تاریخ ادبی ایران (از سعدی تا جامی)، ادوارد براون، ترجمه علی اصغر حکمت، چاپ خانه بانک ملی ایران، تهران، ۱۳۲۷.
- تاریخ بیهقی، بیهقی، ابوالفضل، به کوشش علی اکبر فیاض، نشر علم، چاپ چهارم، ۱۳۷۴.
- تذکره الاولیا، عطار نیشابوری، فریدالدین محمد، به تصحیح محمد استعلامی، انتشارات زوّار، چاپ هفتم، ۱۳۷۲.
- تذکره الشعرا، دولتشاه سمرقندی، تصحیح محمد عباسی، انتشارات بارانی، ۱۳۳۷.
- چشمه روشن، یوسفی، غلامحسین، انتشارات علمی، چاپ ششم، ۱۳۷۴.
- چهار مقاله، نظامی عروضی سمرقندی، به اهتمام محمد معین، انتشارات امیرکبیر، چاپ دهم، ۱۳۶۹.
- حافظ نامه، خرّمشاهی، بهاء الدین، انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ هفتم، ۱۳۷۵.
- حرفی از جنس زبان، میرجعفری، سید اکبر، نشر قو، تهران، چاپ اول، ۱۳۷۶.
- خمسة نظامی، حکیم نظامی گنجوی، به کوشش وحید دستگردی، انتشارات علمی، بی تا.
- داستان هایی برای فکر کردن، رابرت فیشر، ترجمه سید جلیل شاهری لنگرودی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، چاپ اول، ۱۳۸۶.
- در آمدی بر ادبیات داستانی پس از پیروزی انقلاب اسلامی، اکبری شیلدره، فریدون، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، چاپ اول، ۱۳۸۲.
- در حیات کوچک پاییز در زندان، اخوان ثالث، مهدی، انتشارات بزرگمهر، تهران، چاپ پنجم، ۱۳۶۹.

- درس املا، فروزانفر، بدیع الزمان، در مجموعه مقالات و اشعار استاد بدیع الزمان فروزانفر، به کوشش عنایت الله مجیدی، کتاب فروشی دهخدا، تهران، ۱۳۵۱.
- دستور زبان فارسی، وفایی، عباسعلی، انتشارات سمت، تهران، چاپ سوم، ۱۳۹۱.
- دیداری با اهل قلم، یوسفی، غلامحسین، انتشارات دانشگاه فردوسی، مشهد، ۱۳۶۱.
- دیوان الهامی کرمانشاهی (شرح منظوم حماسه کربلا)، سروده میرزا احمد کرمانشاهی متخلص به الهامی، مقدمه، تصحیح و تحقیق امید اسلام پناه، ناشر میراث مکتوب، تهران، چاپ اول، ۱۳۷۹.
- دیوان امام (مجموعه اشعار امام خمینی (ره)، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، چاپ پنجم، پاییز ۱۳۷۴.
- دیوان حافظ، خواجه شمس الدین محمد، به اهتمام محمد قزوینی — قاسم غنی، انتشارات زوار، چاپ اول، ۱۳۶۹.
- دیوان سنایی، ابوالمجد مجدد بن آدم سنایی، به کوشش مظاهر مصفا، تهران، امیرکبیر، ۱۳۳۶.
- دیوان ملک الشعرای بهار، انتشارات توس، چاپ دوم، ۱۳۶۸.
- دیوان ناصر خسرو قبادیانی، تصحیح مجتبی مینوی و مهدی محقق، دانشگاه تهران، چاپ پنجم، ۱۳۷۸.
- روش های نوین یاددهی — یادگیری، اکبری شلدره، فریدون، قاسم پورمقدم، حسین، علیزاده، فاطمه صغری، انتشارات فرتاب، تهران، چاپ دوم، ۱۳۸۹.
- ریاض العارفین، رضاقلی خان هدایت، چاپخانه آفتاب، ۱۳۱۶.
- زبان عرفان، فولادی، علیرضا، انتشارات سخن و فراگفت، تهران، ۱۳۸۹.
- شاخ نبات حافظ، برزگر خالقی، محمدرضا، انتشارات زوار، ۱۳۸۲.
- شازده کوچولو، اگزویری، آنتوان دوست، ترجمه احمد شاملو، انتشارات نگاه، چاپ دوم، ۱۳۷۶.
- شهری در آسمان، آوینی، سید مرتضی، انتشارات روایت فتح، تهران، چاپ اول، ۱۳۸۳.
- فرج بعد از شدت، تنوخی، ابوعلی محسن، به کوشش اسماعیل حاکمی، انتشارات اطلاعات، چاپ دوم، ۱۳۵۵.
- فرهنگ توضیحی زبان شناسی کاربردی لانگ من، جک ریچارد، هایدی وبر...؛ ترجمه حسین وثوقی و دیگران، ترجمه و نشر کتاب، تهران، چاپ اول، ۱۳۷۲.
- فنون بلاغت و صنایع ادبی، همایی، جلال الدین، انتشارات هما، تهران، ۱۳۸۶.
- قابوس نامه، عنصرالمعالی کیکاووس، به تصحیح غلامحسین یوسفی، انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ هفتم، ۱۳۷۳.
- قصه های شیرین مثنوی مولوی، بازنویس: جعفر ابراهیمی (شاهد)، نشر پیدایش، چاپ دوم، ۱۳۸۷.

- کشف الاسرار و عدّة الابرار، مبدی، ابوالفضل رشید الدّین، به اهتمام علی اصغر حکمت، انتشارات امیرکبیر، چاپ چهارم، ۱۳۶۱.
- کلیله و دمنه، نصرالله منشی، تصحیح مجتبی مینوی، انتشارات امیرکبیر، تهران، ۱۳۷۰.
- کلیات سعدی، مصلح بن عبدالله، تصحیح محمد علی فروغی، انتشارات ققنوس، چاپ ششم، ۱۳۷۶.
- کیمیای سعادت، غزالی، امام محمد، به کوشش حسین خدیو جم، انتشارات علمی و فرهنگی، تهران، ۱۳۹۳.
- گزینۀ اشعار قیصر امین پور، انتشارات مروارید، تهران، چاپ ششم، ۱۳۸۲.
- گنجینه سخن (منتخب آثار پارسی نویسان بزرگ)، صفا، دکتر ذبیح الله، انتشارات امیر کبیر، چاپ چهارم، ۱۳۶۳.
- گنج سخن (منتخب آثار شاعران بزرگ پارسی گوی)، صفا، دکتر ذبیح الله، انتشارات ققنوس، چاپ هشتم، ۱۳۶۷.
- مثنوی معنوی، مولانا جلال الدّین بلخی، تصحیح نیکلسون، انتشارات مولی، تهران، چاپ هشتم، ۱۳۷۰.
- مجمع الفصحاء، هدایت، رضاقلی خان، جلد ۴، به کوشش مظاهر مصفا، امیرکبیر، ۱۳۳۹.
- مجموعه کامل شعرهای سلمان هراتی، نشر دفتر شعر جوان، تهران، چاپ اول، ۱۳۸۰.
- مرزبان نامه، سعدالدین وراوینی، به کوشش خلیل خطیب رهبر، انتشارات صفی علیشه، چاپ چهارم، ۱۳۷۰.
- موسیقی شعر، شفیعی کدکنی، محمدرضا، انتشارات آگاه، چاپ چهارم، تهران، ۱۳۷۳.
- مهارت های آموزشی، شعبانی، حسن، انتشارات سمت، تهران، ۱۳۸۲.
- نامه باستان، فردوسی، ابوالقاسم، به کوشش میرجلال الدّین کزازی، انتشارات سمت، تهران، ۱۳۸۶.
- نفحات الانس، جامی، نورالدین عبدالرحمان، مترجم تصحیح: محمود عابدی، اطلاعات، ۱۳۷۰.
- نگاهی تازه به دستور زبان فارسی، باطنی، محمدرضا؛ نشر آگاه، تهران، ۱۳۸۰.
- نیایش نامه (مجموعه شش جلدی گزیده ای از نیایش های منظوم و منثور ایران و جهان)، تحقیق و تدوین سیدرضا باقریان و جمعی از نویسندگان، ناشر مؤسسه فرهنگی دین پژوهی بشرا، تهران، چاپ اول، ۱۳۸۷.
- هشت کتاب، سپهری، سهراب، انتشارات طهوری، تهران، چاپ دوازدهم، ۱۳۶۲.

